

वसंत

वसंत बागुल

हेन्ऱिक इल्सेन

An
ENEMY
of the
PEOPLE

जनशत्रू

हे पुस्तक विनामूल्य आहे पण फुकट नाही

हे वाचल्यावर खर्च करा ३ मिनिट

१ मिनिट : लेखकांना फोन करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा

१ मिनिट : ई साहित्य प्रतिष्ठानला मेल करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा.

१ मिनिट : आपले मित्र व ओळखीच्या सर्व मराठी लोकांना या पुस्तकाबद्दल आणि ई साहित्यबद्दल सांगा.

असे न केल्यास यापुढे आपल्याला पुस्तके मिळणे बंद होऊ शकते.

दाम नाही मागत. मागत आहे दाद.

साद आहे आमची. हवा प्रतिसाद.

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत असावे. ज्यामुळे लेखकाला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यात मदत होते. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे आणि त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा, आणि अखेर संपूर्ण समाज एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

जनशत्रू : (नाटक)

मूळ पुस्तक : An Enemy of the people. : लेखक : हेनरिक इब्सेन

अनुवाद : वसंत बागुल

३०२, न्यु शिवम अपार्टमेंट

स्टेशन रोड, उल्हासनगर-४, जि. ठाणे

फोन: 0251-2587832, 8149068977

vasant_pandit2002@yahoo.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रुपांतर करण्यासाठी लेखकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशक : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www. esahity. com

esahity@gmail. com

प्रकाशन : २१ एप्रिल २०१९

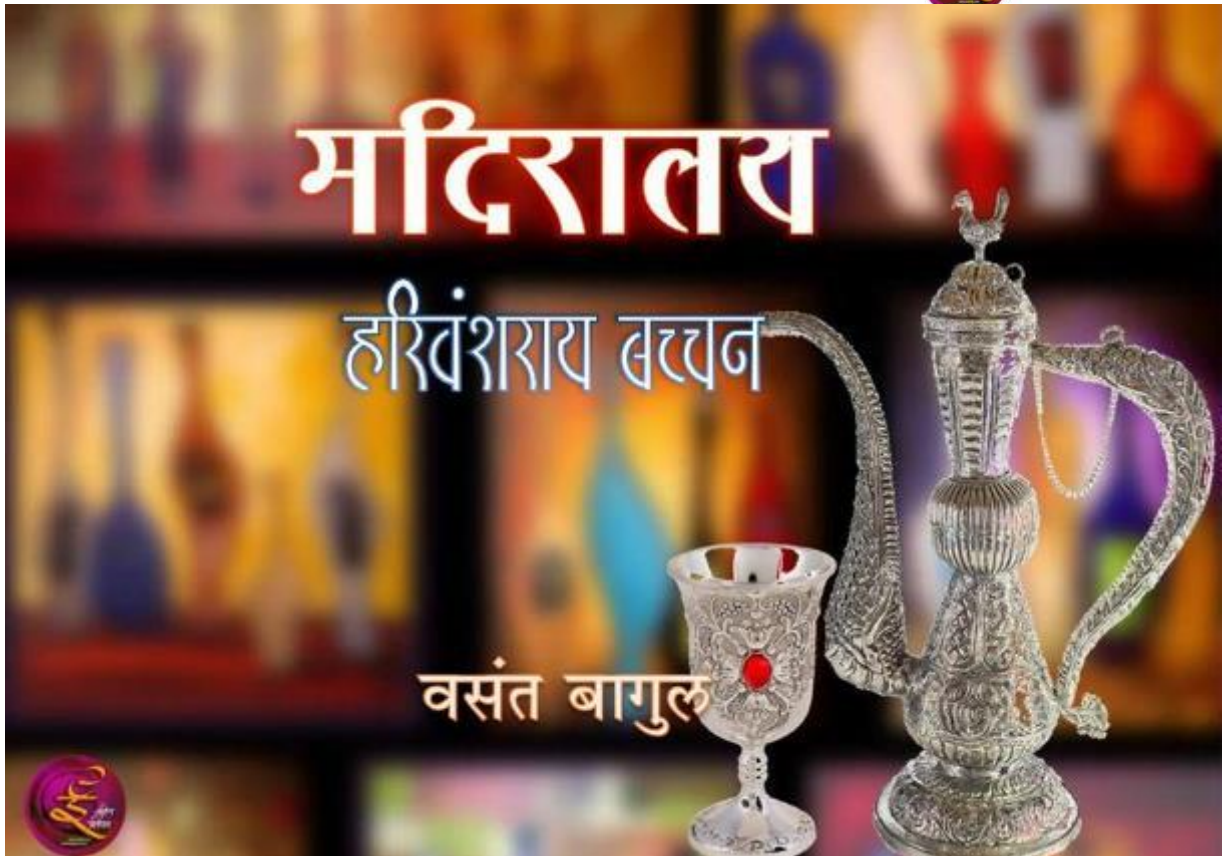
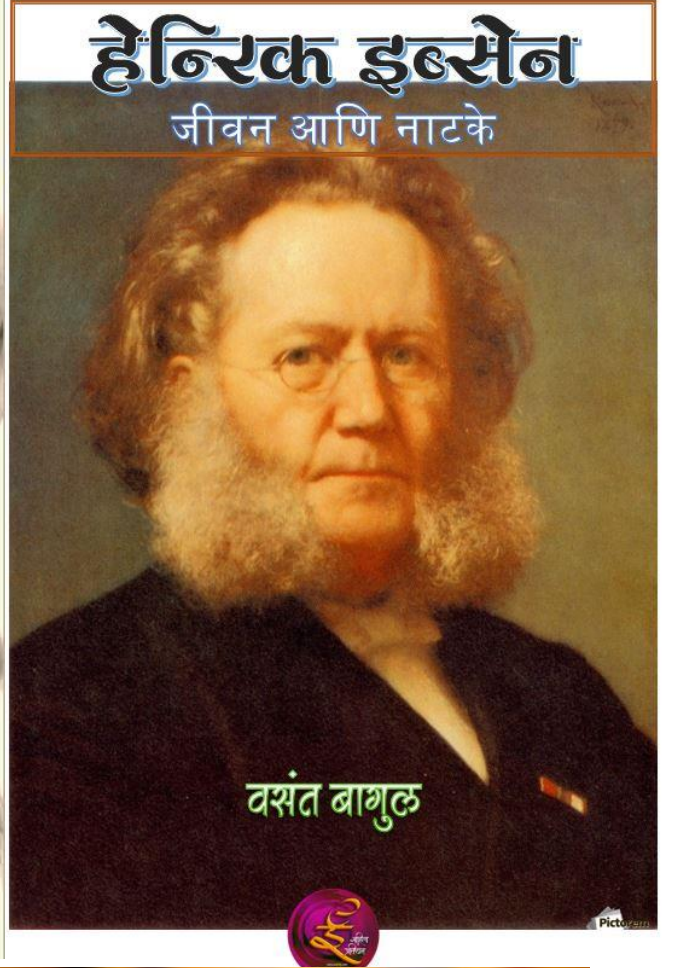
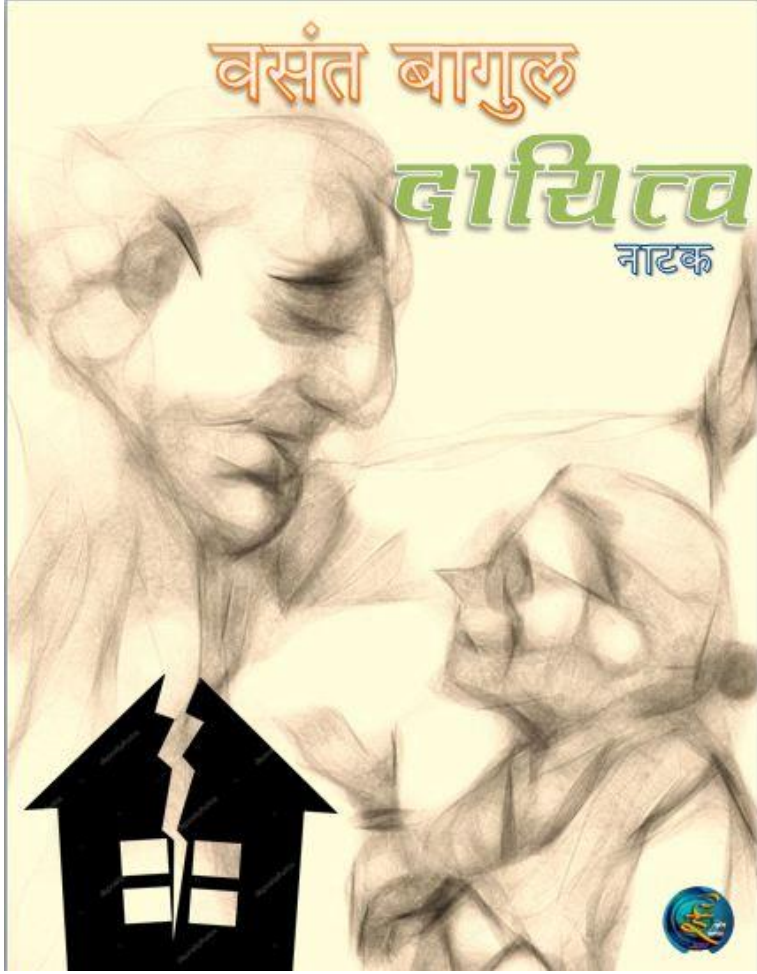
©esahity Pratishthan®2019

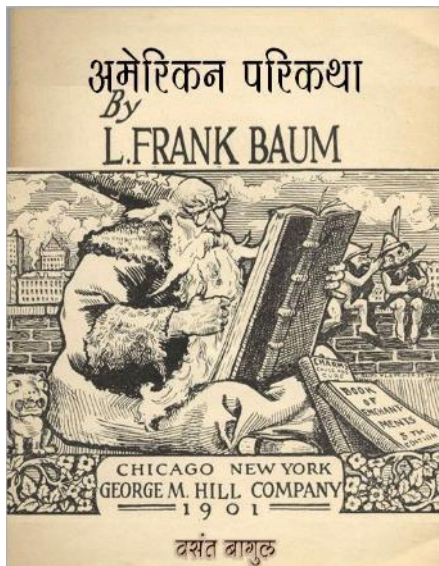
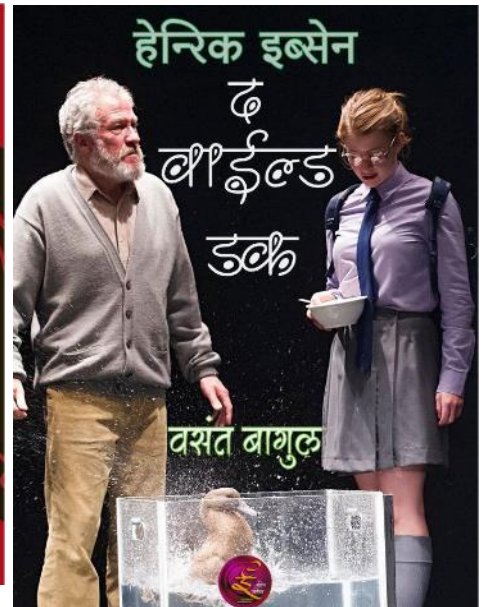
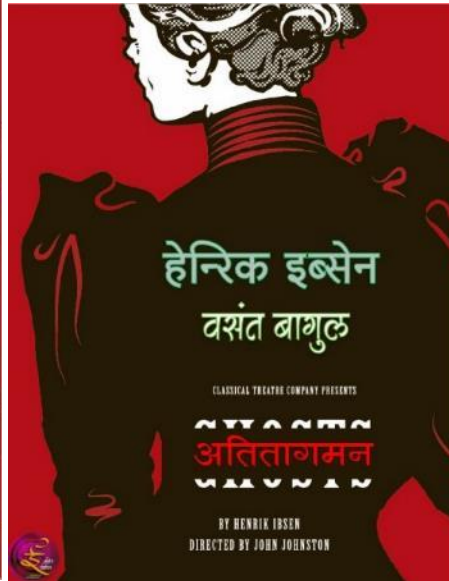
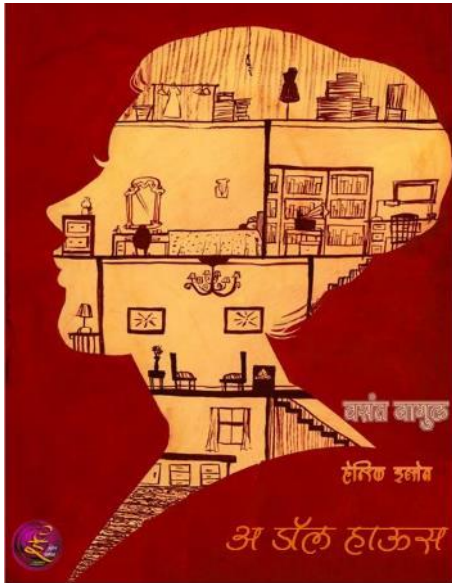
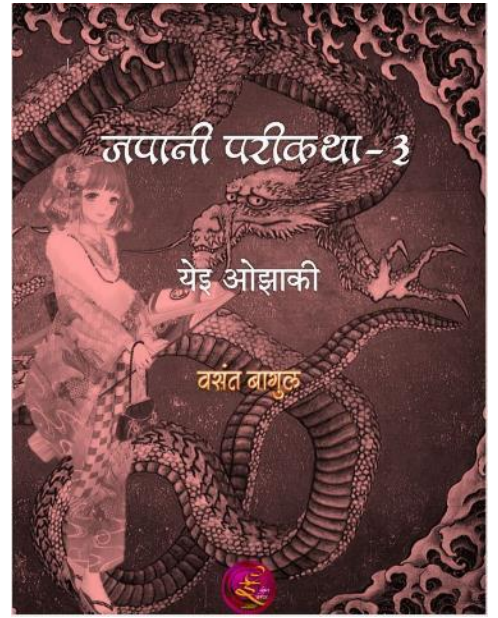
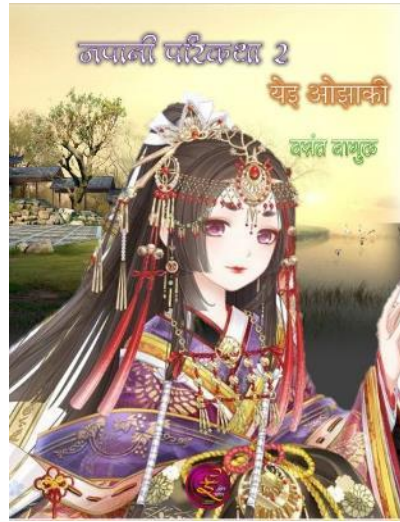
विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.

- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई साहित्य प्रतिष्ठानची-लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

वसंत बागूल यांची ई साहित्य तर्फे प्रकाशित पुस्तके

1. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/madhushala_bachchan.pdf
2. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/a_doll_house_vasant_bagul.pdf
3. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/wild_duck_vasant_bagul.pdf
4. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/atitagaman_vasant_bagul.pdf
5. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/dayitva_vasant_bagul.pdf
6. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/little_eyolf_ibsen_vasant_bagul.pdf
7. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/japani_pari_1_vasant_bagul.pdf
8. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/japani_parikatha_2_vasant_bagul.pdf
9. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/japani_pari_3_vasant_bagul.pdf
10. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/american_parikatha_vasant_bagul.pdf
11. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/chandrakor_vasant_bagul.pdf
12. http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/ibsen_vasant_bagul.pdf

**“What is life? A fighting in heart and
brain with Trolls.**

**Poetry? That means writing Doomsday-
accounts of our soul.**

-Henrik Ibsen

An
ENEMY
of the
PEOPLE

AN ENEMY OF THE PEOPLE

जनशत्रू

हेनरिक इब्सेन

(En Folkefiende)

Skuspill I Fem Akter

1882

अनुवाद- वसंत बागुल

AN ENEMY OF THE PEOPLE (EN FOLKFIENDE)

इब्सेनचे हे एकोणिसावे नाटक. (१८८२)

Kierkegaard च्या बहुतेक कल्पनांचा अर्थ इब्सेनच्या लेखनातील कल्पनांशी मिळताजुळता वाटतो. Kierkegaard चे Truth is in the minority आणि डॉ.स्टॉकमनचे 'The minority is always right'-

१८८२ च्या उन्हाळ्यातील वसंतऋतूत Ghosts बद्दलचे वादळ अजून शमले नव्हते तेव्हा इब्सेनने आपल्या नव्या नाटकास सुरुवात केली. त्याचे हे नवे नाटक अनपेक्षित गतीने लिहिले गेले. ह्या नाटकाबद्दल इब्सेन स्वतः म्हणतो, "काल मी एक नवी नाट्यकृती निर्माण केली. त्याला An Enemy of the People हे शीर्षक दिलेले असून ते पाच अंकात आहे, मी त्याला सुखांतिका म्हणावे की साधे नाटक म्हणावे याबद्दल माझे मत काहीसे अनिश्चित आहे. त्यात सुखांतिकेचीच पात्रे अधिक आहेत पण ह्याचा मूळ विषयसुद्धा गंभीरच आहे." Hegel ला त्याची पक्की प्रत पाठवताना तो म्हणतो, "हे नाटक लिहिण्यात एक प्रकारची मौज होती. हे नाटक लिहून झाल्यावर मला एक प्रकारची शून्यता वाटते आणि काहीतरी हिरावून नेल्यासारखे मला वाटत आहे. डॉ.स्टॉकमन आणि मी उत्कृष्ट ठरलो आहोत, आम्ही बऱ्याच गोष्टींच्या बाबतीत एकमेकांशी सहमत झालो आहोत. परंतु डॉ.स्टॉकमनचे डोके माझ्यापेक्षा अधिक गोंधळलेले आहे आणि याव्यतिरिक्त माझ्यापेक्षा त्याची काही वैशिष्ट्ये अशी आहेत की ती त्याच्या तोंडून जे काही निघेल ते लोकं त्यामुळे सहन करतील. जर तू हे हस्तलिखित वाचलेस तर माझ्या या मताशी तू सहमत होशील." इब्सेनला हे नाटक

लिहायला इतर नाटकांपेक्षा फारच कमी काळ लागला याचे कारण त्याच्या मनात Ghosts लिहिण्यापूर्वीच हे नाटक घोळत असावे. कारण Jansonच्या डायरीत नमूद केलेल्या त्याच्या संभाषणातील मतांचे स्पष्टीकरण पुढे डॉ.स्टॉकमनच्या संवादात दिसते.

‘आज इब्सेनने आणि मी फ्रेंच राजकारणावर चर्चा केली. विशेषतः मठांमधून साधू लोकांची जी हकालपट्टी झाली त्याबद्दल. इब्सेनला ह्याबद्दल खूपच खेद वाटला. आणि तो म्हणाला: मी नेहमी म्हणायचो नाही का की तुम्ही लोकशाहीवादी लोक सर्वात अधिक व्हाईट व जुलमी आहात ते? तुम्ही वैयक्तिक स्वातंत्र्याला महत्त्व देत नाहीत. प्रजासत्ताक (लोकशाहीवाद) हा सरकारचा असा काही प्रकार आहे जो वैयक्तिक स्वातंत्र्याला मान मरातब द्यायची कमी संधी देतो... बहुमत म्हणजे काय? अज्ञानी समूह. बुद्धिवादी लोक अल्पसंख्येच असतात. बहुसंख्याकांपैकी किती लोक आपले मत धारण करू शकतात असे तुम्हाला वाटते? समाजवादी आणि शून्यवादी लोकांचीच मला दया येते. त्यांना काहीतरी मोकळ्या मनाचे व सुसंगत असे हवे असते.’

सौ.स्टॉकमन: बलवान- आता?

डॉ.स्टॉकमन: होय! मी पुढे जाईन आणखी! ह्या साऱ्या जगात मी सर्वात बलवान राहीन... शूँस! अजून तू ह्याबद्दल बोलायलाच नको. पण मी एक मोठा शोध लावला आहे.

सौ.स्टॉकमन: पुन्हा नको!

डॉ.स्टॉकमन: होय! होय! (सर्वांना त्याच्या भोवती जमा करून कुजबुजतो) खरी गोष्ट ही आहे -अशी पहा, की तोच मनुष्य सर्वशक्तिमान जो सगळ्या जगाविरुद्ध एकटा लढायला तयार होतो.

* * *

An Enemy of the People च्या कथानकाचा उगम वस्तुतः दोन प्रसंगांतून उद्भवला आहे. Alfred Meisner नावाच्या Munich मधल्या इब्सेनच्या एका जर्मन कवी मित्राने त्याला सांगितले की Teiplitz मधील १८३० मध्ये औषधी पाण्याच्या झऱ्यावर त्याचे वडील एक मेडिकल ऑफिसर होते व तेथे कॉलऱ्याची साथ सुरू झाल्यावर लोकांना डॉक्टरने त्याबद्दल तशी जाणीव करून दिली. परिणामी मोसम खराब झाला आणि Teiplitzचे नागरिक त्याच्यावर इतके चिडले की त्यांनी डॉक्टरच्या घरावर दगडांचा मारा केला आणि त्याला गावातून पळून जायला भाग पाडले.

नंतर नॉर्वेमधील एक केस अशी होती की Heral thaulow नावाचा एक औषधविक्रेता (केमिस्ट) होता त्याने ख्रिश्चानिया स्टीम किचन वर जवळजवळ दहा वर्षांपासून दरिद्री लोकांबद्दल ते आपले कर्तव्य पार पाडीत नाहीत म्हणून क्रोधाने हल्ला चढवला होता. १८७४ मध्ये जेव्हा इब्सेनने नॉर्वेला भेट दिली तेव्हा त्याने ह्या विषयावर तेथे भाषण केले आणि २३ फेब्रुवारी १८८१ मध्ये तो वारला. स्टीम किचनच्या वार्षिक सभेत त्याने हे तयार केलेले भाषण केले. मिटिंगच्या चेअरमननी त्याला ते वाचण्यास प्रतिबंध केला आणि शेवटी लोक त्याच्या भोवती जबरदस्तीने घोळका करून त्याला त्याचे भाषण मागे घ्यायला सांगू लागले. इब्सेनने त्या सभेचा वृत्तांत २४ फेब्रुवारीच्या Aftenposten मध्ये वाचला त्यावेळी Ghosts च्या स्वीकृतीवरून त्याच्याबद्दलच्या रागाने कळस गाठला होता. त्यावेळी त्याला ह्या लहरी म्हाताऱ्याबद्दल कळले असावे व त्याच्या दयाळू अंतःकरणाची जाणीव झाली असावी.

Ibsen- Michael Meyer

p.517-532.

'An Enemy of the People' हे नाटक औषधी पाण्याच्या झऱ्याच्या डॉक्टरची (स्नानगृहांच्या डॉक्टरची) गोष्ट आहे. हा डॉक्टर ज्या शहराचे उत्पन्न स्नानगृहांवर अवलंबून आहे, ती स्नानगृहे दूषित आहेत असा शोध लावतो. सुरुवातीला लोक त्याची लोकांचा उपकारकर्ता म्हणून स्तुती करतात. परंतु त्यांना जेव्हा असे कळते की अनेक दिवस ही स्नानगृहे बंद पाडावी लागतील आणि शहरातील उत्पन्नावर त्याचा परिणाम होईल तेव्हा ते त्याच्याविरुद्ध उभे ठाकतात, जेव्हा आपली मते प्रदर्शित करण्याच्या उद्देशाने तो सभा घेतो तेव्हा लोक त्याला लोकांचा शत्रू म्हणतात (ठरवितात.) रोममध्ये असताना इब्सेन जी मते प्रकट करतो तीच मते चवथ्या सुप्रसिद्ध अंकात डॉक्टर स्पष्ट करतो.

...मी राजकारणी नाही! मला ठाऊक आहेत ते! तरुण वृक्षवाटिकेतील बकरे आहेत हे, ते सारं काही नष्ट करतात-!...

सत्याचा आणि स्वातंत्र्याचा सर्वांत भयंकर शत्रू म्हणजे बहुमत होय! ज्या पासून भीती वाटावी असे दृढ, उदार क्रूर बहुमत!... कोणत्याही देशाचे हे बहुमत कोठे असते? शहाण्यांमध्ये की मूर्खांत? मला वाटते मूर्ख लोकांचे भीतीदायक व चिरडून टाकणारे बहुमत सर्व जगात असते ह्या मताशी तुम्ही सहमत असाल. पण मुर्खानी शहाण्यांवर राज्य करणे हे बरे नव्हे! होय, होय तुम्ही माझ्यावर ओरडू शकता. पण माझी चूक आहे असे तुम्ही म्हणू शकत नाहीत. बहुमताला शक्ती असते, दुर्दैवाने- पण बहुमत न्याय्य नसते! जे काही बरोबर असतात ते थोडेसे विलग माझ्यासारखे व्यक्तिमत्त्व असलेले, अल्पसंख्यांक (minority) नेहमीच बरोबर असतात.

तेव्हा डॉक्टर स्टॉकमनच्या मुलीला कामावरून हाकलून दिले जाते, त्याचे रोगी त्याच्यावर बहिष्कार टाकतात आणि त्याने आपल्या बायकामुलांना घेऊन दूर निघून जावे म्हणून त्याच्या घरावर दगडफेक करतात, घराच्या खिडक्यांची तावदाने फोडतात- तरीही तो न डगमगता तेथेच रहायचे ठरवतो. दरिद्री लोकांपासून सुरुवात

करून त्यांना पुनर्शिक्षित करण्याचा प्रयत्न करण्याचे ठरवतो तेव्हाची त्याची प्रतिक्रिया:

डॉ.स्टॉकमन: एकदा मी ह्या मिश्रजातींच्या प्राण्यांवर प्रयोग करून पाहणार आहे. काहीवेळा त्यांची डोकी ठिकाणावर नसतात.

एलिफ: पण मग आपण स्वतंत्र आणि अमीर उमराव झाल्यावर काय करायचे?

डॉ.स्टॉकमन: मग माझ्या मुलांनो तुम्ही ह्या तिरस्करणीय राजकारण्यांचा पाठलाग अटलांटिक महासागरात करा!

सौ.स्टॉकमन: आपण अशी आशा करूया की राजकारणी राहणारच नाहीत. मग तुम्ही कुणाचा पाठलाग कराल थॉमस?

डॉ.स्टॉकमन: तू अगदी वेडी झालीस का कतरिन? पाठलाग करू, जेव्हा मी ह्या शहरात सगळ्यात बलवान राहीन.

पात्रपरिचय

डॉ. थॉमस स्टॉकमन: स्नानगृहांचा वैद्यकीय अधिकारी.

सौ. स्टॉकमन: त्याची पत्नी.

पेत्रा: त्यांची मुलगी, एक शिक्षिका.

एलिफ, मॉरटेन: त्यांची मुले एक १२ आणि एक १० वर्षांचा.

पिटर स्टॉकमन: डॉ.चा मोठा भाऊ, नगराध्यक्ष, पोलिस मुख्याधिकारी व स्नानगृहांच्या संघटनेचा अध्यक्ष इ.

मॉरटेन किल: चामड्याच्या कारखान्याचा मालक,

सौ. स्टॉकमनचा प्रतिपालक.

होवस्ताद: 'लोकदूत' ह्या वर्तमानपत्राचा संपादक.

बिलिंग: त्याचा वर्तमानपत्रातील सहाय्यक.

कॅप्टन होरस्टर.

मुद्रक अस्लाक्सेन.

नागरिकांच्या सभेमध्ये सहभाग घेतलेले समाजातील विविध स्तरांतील लोक, काही स्त्रिया, शाळकरी मुलांचा घोळका.

घटना दक्षिण नॉर्वेच्या किनाऱ्यालगतच्या जागी घडतात.

अंक पहिला

(डॉ.च्या बैठकीच्या खोलीतील सायंकाळ, दुरावस्थेतील पण नीट आणि सजवलेली एक खोली. उजव्या बाजूच्या भिंतीला दोन दरवाजे आहेत. पुढचा दरवाजा बैठकीकडे जातो तर मागचा दरवाजा डॉ.च्या कार्यालयाकडे जातो. विरूद्ध भिंतीवरील दरवाजा बैठकीचा आहे. तो घराच्या उरलेल्या भागाकडे जातो. ह्या भिंतीच्या मध्यभागी शेगडी आहे. आणि पुढे सोफा आहे. त्यावर आरसा टांगलेला आहे. मध्यभागी अंडाकृती टेबल असून त्यावर गालीचा टाकलेला आहे आणि त्यावर मंद प्रकाश असलेला दिवा जळत आहे. मागच्या भागात, एक खुला दरवाजा जेवणाच्या खोलीकडे जातो. तेथे एक टेबल जेवणाच्या तयारीसाठी लावलेला आहे.

बिलिंग, त्याच्या हनुवटीच्या खाली मोठा रूमाल खोवलेला आहे. तो जेवणाच्या टेबलाजवळ आहे. सौ. स्टॉकमन टेबलाजवळ उभी असून त्याला भाजलेला मांसाचा एक मोठा तुकडा वाढते. दुसऱ्या जागा रिकाम्या असून जेवणानंतर टेबल अस्ताव्यस्त झालेले आहे.)

सौ.स्टॉकमन: जर तुम्ही एका तासानंतर आला असता, मि. बिलिंग तर तुम्हाला थंड जेवण खावं लागलं असतं.

बिलिंग: (खात) हे पूर्णपणे स्वादिष्ट आहे, खरोखरच उत्कृष्ट.

सौ.स्टॉकमन: तुम्हाला ठाऊक आहे की माझे पती जेवणाच्या वेळेच्या नियमितपणाबद्दल किती शिस्तप्रिय आहेत ते.

बिलिंग: ओह, माझी काहीच हरकत नाही. वस्तुतः, मला खरोखरच वाटते की माझ्यासाठी जेवण खूप उत्तम आहे आणि जेव्हा मी असं काही खातो तेव्हा मला एकटं आणि शांतता असलेलं आवडतं.

सौ.स्टॉकमन: ओह, ठीक आहे तुम्ही हवा तोपर्यंत त्याचा आनंद लुटा... (हॉलच्या दरवाज्याकडे वळते आणि कानोसा घेते.) ते बहुतकरून होवस्ताद असणार.

बिलिंग: नक्कीच. (पिटर स्टॉकमन, नगराध्यक्ष, येतात, त्यांनी ओव्हरकोट आणि नगराध्यक्षाची हॅट घातली असून त्यांच्या जवळ काठी आहे.)

नगराध्यक्ष: खूप खूप शुभ संध्याकाळ तुला, कतरिन वहिनी.

सौ.स्टॉकमन: (बैठकीच्या खोलीत येत) ओह. तुम्ही येथे! आपली अशी सहज भेट होणं किती छान. गुड इव्हनिंग.

नगराध्यक्ष: मी नुकताच शेजारून जात होतो, म्हणून... (जेवणाच्या खोलीकडे कटाक्ष टाकीत) ओह, पण असं दिसत नाही की तुला कुणाची तरी सोबत आहे.

सौ.स्टॉकमन: (काहीशी गोंधळलेली) नाही, खरोखर नाही. ते नुकतेच सहज इकडून तिकडे जात होते. अनपेक्षितपणे (घाईने) तुम्ही बसता का? थोडंसं जेवा काहीतरी.

नगराध्यक्ष: मी? नाही नको, मी आभारी आहे. अरे बापरे! तिखट जेवण रात्री! माझ्या पचनशक्तीला मानवणारे नाही.

सौ.स्टॉकमन: ओह, फक्त हे एकदाच-

नगराध्यक्ष: नाही, नको खरंच, नम्रतापूर्वक सांगतो, मी फक्त ब्रेड बटर आणि चहा घेतो. ते खूप आरोग्यवर्धक आणि काहीसे काटकसरीचेही आहे.

सौ.स्टॉकमन: (स्मित करीत) तुम्ही असा विचार करायला नकोच की मी आणि थॉमससुद्धा फक्त उधळेच आहोत.

नगराध्यक्ष: तू नाहीस, माझ्या मनाच्या पलिकडचे आहे ते. (डॉक्टरच्या अभ्यासिकेकडे निर्देश करीत) मला वाटतं ते घरी नसावेत?

सौ.स्टॉकमन: नाही, रात्रीच्या जेवणानंतर थोडंसं फिरायला गेलेत ते- मुलांबरोबर.

नगराध्यक्ष: मला आश्चर्य वाटतं, चांगली गोष्ट आहे का असं करणं (कानोसा घेत) तेच आहेत तेथे, संशय नाही.

सौ.स्टॉकमन: नाही, ते नाहीत. (दरवाजा ठोठावण्याचा आवाज) या आत!
(होवस्ताद हॉलमध्ये येतो)

होवस्ताद: होय, तुम्ही मला माफ करायला हवं, पण मी त्या छापखानेवाल्याकडे
अडकलो होतो. शुभ संध्याकाळ, नगराध्यक्ष.

नगराध्यक्ष: (कसेतरी वाकत) मि. होवस्ताद? तुम्ही काहीतरी कामासाठी आलात,
माझ्या अंदाजाने.

होवस्ताद: अंशतः वर्तमानपत्रातील लेखासंदर्भात.

नगराध्यक्ष: म्हणूनच माझा असा तर्क आहे. मी ऐकतोय की माझा भाऊ बहुप्रसव
लेखन करून पीपल्स मेसेंजरना पाठविणारी व्यक्ती आहे.

होवस्ताद: जेव्हा त्यांना मनावरचं ओझं कमी करावसं वाटतं तेव्हा ते 'मेसेंजर'
ला लाभ करून देतात-

सौ.स्टॉकमन: (होवस्तादला) पण तुम्ही नाही का-? (जेवणाच्या खोलीकडे निर्देश
करीत)

नगराध्यक्ष: ठीक, ठीक, अशा प्रकारच्या वाचकांसाठी ज्यांचा त्यांना कळवळा
आहे, मी त्याबद्दल त्यांना दोष देण्यापासून दूरच राहतो, मला तुमच्या
वर्तमानपत्राशी दुष्टबुद्धी ठेवण्याचं काही कारण नाही, मि. होवस्ताद.

होवस्ताद: नाही, मी असा विचार करायला नको.

नगराध्यक्ष: सर्व गोष्टी जमेस धरल्यास आपल्या ह्या छोट्या गावात सहनशक्तीचे
चैतन्य कौतुकास्पद आहे... आणि त्याचं कारण म्हणजे आमच्या जवळ
मोठी सार्वजनिक आपुलकी आहे जिने आम्हाला एकत्रित ठेवलं आहे.
आपुलकी जी की ह्या योग्य नागरिकांना जिच्यात समान महत्त्व आहे.

होवस्ताद: होय, स्नानगृहे.

नगराध्यक्ष: अगदी बरोबर. आमच्या जवळ उत्कृष्ट नवी स्नानगृहे आहेत, माझ्या शब्दांकडे नीट लक्ष द्या! ह्या छोट्याशा शहराचा उत्कर्ष ह्या स्नानगृहांवरच अधिकाधिक अवलंबून राहिल, मि.होवस्ताद. ह्यात काही शंकाच नाही!

सौ.स्टॉकमन: थॉमससुद्धा हेच म्हणतात.

नगराध्यक्ष: किती आश्चर्यकारकपणे ह्या जागेचा विकास झालेला आहे, अवघ्या एक-दोन वर्षांतच! पैशांचं चलन वाढलं आणि त्यामुळे जीवन गतिमान झालं. जमिनी आणि मालमत्तेच्या किमती अधिकाधिक उंचावत आहेत प्रत्येक दिवशी.

होवस्ताद: आणि बेरोजगारी कमी होतेय.

नगराध्यक्ष: होय. ते सुद्धा. सधन वर्गावरील कमी दरामुळे लादलेले ओझे समाधानकारक रित्या घटले- आणि ते अजूनही कमी होईल जर आपल्याला खरोखर ह्यावर्षी चांगला ग्रीष्मऋतू मिळाला.... तर अधिकाधिक पर्यटकांचा ओघ वाढेल, खूप दुखणेकरी येतील आणि स्नानगृहांचा नावलौकिक वाढवतील.

होवस्ताद: मी ऐकलं आहे की त्यात प्रगतीची मोठी संधी आहे.

नगराध्यक्ष: प्रगती खूपच आशादायक आहे. प्रत्येक दिवशी राहण्याच्या सोयीबद्दलच्या चौकशा आणि अशाच काही गोष्टी होताहेत.

होवस्ताद: मग डॉ. चे पेपर्स समयोचितपणे येतीलच.

नगराध्यक्ष: ते आणखी काहीतरी लिहिताहेत का पुन्हा?

होवस्ताद: हेमंतऋतूच्या दरम्यान त्यांनी लिहिलेलं आहे की स्नानगृहे औषधी पाण्याचे झरे असून आरोग्यवर्धक आहेत, अशी शिफारस केली आहे. पण मी त्या लेखाचा त्यावेळी उपयोग केला नाही.

नगराध्यक्ष: त्यात काही त्रुटी राहिल्या आहेत, असा माझा अंदाज आहे.

होवस्ताद: नाही, मुळीच नाही. मी विचार केला की वसंतऋतूपर्यंत थांबणं उत्तम, जेव्हा उन्हाळ्याच्या सुट्टीच्या नियोजनाला सुरुवात करतील—

नगराध्यक्ष: अगदी बरोबर. पूर्णपणे बरोबर मि. होवस्ताद.

सौ.स्टॉकमन:स्नानगृहांच्या बाबतीत थॉमस खरोखरच अथक परिश्रम करणारे आहेत.

नगराध्यक्ष: होय, ते एक त्याचे अधिकारी आहेत. त्यामुळे ते स्वाभाविकच आहे.

होवस्ताद: होय, आणि तेच खरोखर अशी व्यक्ती आहेत ज्यांनी ह्या कल्पनेचा आरंभ केला. स्नानगृहे चालविण्याचा.

नगराध्यक्ष: त्यांनी? खरंच? होय, अधून मधून काही लोकांचा असा अभिप्राय मी ऐकला आहे. पण माझी अशी धारणा आहे की ह्या उपक्रमात माझाही विनयशील भाग आहे.

सौ.स्टॉकमन:होय, हेच थॉमस नेहमी म्हणत असतात.

होवस्ताद: कुणीच ते नाकारू शकत नाही, मि. नगराध्यक्ष, ह्या गोष्टीत तुम्ही प्रगती घडवून आणली आणि अनुभवाच्या पायावर ती उभी केली; हे प्रत्येकाला ठाऊक आहे. फक्त माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा होता की मूळ कल्पना ही डॉक्टरची होती.

नगराध्यक्ष: ओह, होय, माझ्या भावाजवळ खूप मोठ्या मोठ्या कल्पना होत्या त्याच्या काळात- दुर्दैव, दुसरे काय- पण जेव्हा एखादी गोष्ट करून घ्यायची असेल तर विशिष्ट प्रकारच्या माणसाचीच आवश्यकता असते मि. होवस्ताद. मला हा विचार करायला हवा की ह्या घरात काहीही झाले तरी-

सौ.स्टॉकमन: पण, प्रिय भावोजी....

होवस्ताद: पण मि.नगराध्यक्ष, तुम्ही असा कसा विचार करू शकता...?

सौ.स्टॉकमन: तुम्ही आत जा आणि काही तरी खाऊन घ्या स्वतः, मि. होवस्ताद, माझे पती खात्रीने थेट घरीच पोहोचतील.

होवस्ताद: आभारी आहे, कदाचित फक्त एक घास. (तो जेवणाच्या खोलीत जातो.)

नगराध्यक्ष: (आवाज खाली करीत) गमतीदार आहे, हे गावंढळ घराण्यातील लोक! त्यांना व्यवहारचातुर्य कधीच जमायचे नाही.

सौ.स्टॉकमन: पण तुम्ही कशाला काळजी करावी? खात्रीने तुम्ही आणि थॉमस भाऊ म्हणून प्रतिष्ठेत भाग घ्यायला हवा.

नगराध्यक्ष: होय, एखाद्याने असं करायला हवं, पण प्रतिष्ठेत सहभागी होणं हे काही लोकांना पुरेसं नाही.

सौ.स्टॉकमन: काय हा मूर्खपणा. तुम्ही आणि थॉमस या मुद्द्यावर पूर्णपणे एकत्रित सहमत आहात. (कानोसा घेत) तेच आलेत आता, मला असं वाटतं. (ती जाते आणि हॉलचा दरवाजा उघडते.)

डॉ.स्टॉकमन: (बाहेर हसत व बोलत) येथे आता दुसरा पाहुणा आलाय तुझ्यासाठी कतरिन. गंमत नाही का ही, ए? आत या, कॅप्टन हॉरस्टर. त्या खुंटीवर तुमचा कोट टांगा. ओव्हरकोटची काळजी करू नका, अहो? कल्पना कर कतरिन, मी त्यांना पाहिल्याबरोबर धावतच त्यांच्याकडे गेलो आणि महत्प्रयासाने त्यांना घेऊन आलो. (कॅप्टन हॉरस्टर आत येतात आणि मिसेस स्टॉकमनला वाकून नमस्कार करतात.) आत चला पोरांनो, ते भूकेने व्याकूळ झालेत प्रिये, या इकडे कॅप्टन हॉरस्टर. तुम्ही भाजलेला गोमांसाचा तुकडा खाऊन बघायलाच हवा. (ते हॉरस्टरला बळजबरीने जेवणाच्या खोलीत नेतात. एलिफ आणि मॉर्टेनसुद्धा आत जातात.)

सौ.स्टॉकमन: पण थॉमस, तुम्ही बघितलं नाहीत का...?

डॉ.स्टॉकमन: (प्रवेशद्वारावर मागे वळून बघतो) ओह, तुम्ही, पीटर... (त्याच्याकडे जातो आणि हस्तांदोलन करतो) ठीक, ही फारच आनंदाची गोष्ट आहे.

नगराध्यक्ष: दुर्दैवाने मी फक्त एक किंवा दोनच मिनिटे थांबू शकतो...

डॉ.स्टॉकमन: काय मूर्खपणा हा! आता गरमागरम ताडी येईल लवकरच; तू विसरत नाहीस ना ताडी कतरिन?

सौ.स्टॉकमन: खचितच नाही, पाणी उकळते आहे. (ती जेवणाच्या खोलीत जाते.)

नगराध्यक्ष: ताडी सुद्धा-!

डॉ.स्टॉकमन: होय, खाली बसा. आणि आपण आराम करूया.

नगराध्यक्ष: आभारी आहे, पण मी कधीच पिण्याच्या पार्टीत सामील होत नसतो.

डॉ.स्टॉकमन: पण ही पार्टी नव्हे.

नगराध्यक्ष: ठीक, मला तसं दिसतंय- (जेवणाच्या खोलीकडे कटाक्ष टाकीत) अन्नाच्या साठ्याची किती तरतूद ते करून ठेवतात हे विलक्षण वाटते.

डॉ.स्टॉकमन: (त्याचे हात चोळित) होय, तरूण लोक खातात तेव्हा किती झकास वाटते, ते बघताना नाही? अमर्याद भूक- जशी ती असायलाच हवी तशी! त्यांना अन्न हे मिळायलाच हवं- ताकद शक्तीसाठी! तेच फक्त भविष्यकाळात आपला जोम दाखवू शकतील, पीटर.

नगराध्यक्ष: मी आपल्याला विचारू शकतो का की, येथे, 'भविष्यकाळात जोम' दाखवण्याची निकड तुमच्या बोलण्याच्या तऱ्हेप्रमाणे?

डॉ.स्टॉकमन: ओह, ह्याविषयी तुम्ही तरूण पिढीलाच विचारायला हवे- जेव्हा वेळ येईल तेव्हा. खचितच आपण ते स्वाभाविकपणे बघू शकत नाही! जुनाट विचारसरणीचे आपण दोघे- तुम्ही आणि मी...!

नगराध्यक्ष: ठीक, खरोखरी ही वर्णनातीत विलक्षण तऱ्हा आहे...

डॉ.स्टॉकमन: ओह, तुम्ही एवढं गांभीर्यानं घेऊ नका मला, पीटर. कारण मला इतका आनंद आणि उत्साह वाटतो हे तुम्हाला कळते. मी सांगू शकत नाही की ज्या जीवनाच्या नव्या उमेदीचे धुमारे सगळीकडे फुटले आहेत अशा छान जीवनाचा मी एक भाग आहे, हे मी माझं नशीब समजतो. किती विस्मयकारक युगात आपण जीवन जगतोय!

नगराध्यक्ष: तुम्ही खरोखर विश्वास ठेवताय त्यावर?

डॉ.स्टॉकमन: खचितच तुम्ही त्याशिवाय पाहूच शकत नाहीत. तुम्ही तुमचं जीवन ह्या सर्वातच घालविले ज्यामुळे तुमची अभिव्यक्ती निर्जीव झाली. पण माझा विचार करा, जो त्या संबंध वर्षात उत्तरेकडेच राहिला, एका छोट्याशा बिळात कंटाळवाणे जीवन जगत, उत्तेजनार्थ शब्द बोलणारा एकही जीव मला भेटला नाही—माझ्यासाठी. शहरी रहिवाशांच्या घोळक्यात फेकलो गेलो मी अक्षरशः.

नगराध्यक्ष: ओह! शहरी रहिवाशांच्या घोळक्यात?

डॉ.स्टॉकमन: ओह, दुसऱ्या अनेक जागांच्या तुलनेत ते लहान प्रमाणात आहेत. पण येथे जीवन आहे सर्व गोष्टींच्या विपुलतेत काम आणि झुंज आणि तेच फार महत्त्वाचे आहे. (हाका मारीत) कतरिन पोस्टमन आला होता का?

सौ.स्टॉकमन: (जेवणाच्या खोलीतून) नाही, कुणीच आलं नाही.

डॉ.स्टॉकमन: आणि मग चांगली मिळकत, पीटर! उपासमार टाळता येईल इतकेही तुटपुंजे वेतन मिळताना तुम्ही ह्या गोष्टींना दाद द्यायला शिकायला हवं.

नगराध्यक्ष: अरे देवा!

डॉ.स्टॉकमन: ओह, होय, मी तुम्हाला सांगू शकतो की आमची ती फार खडतर वेळ होती. आणि आता आम्ही राजकुमारासारखं जीवन जगतोय! आज उदा. आमच्याजवळ दुपारच्या जेवणासाठीही भाजलेले गोमांस आहे आणि रात्रीच्या जेवणासाठी होते. घेणार नाहीत का थोडंसं? दाखवू द्या तुम्हाला, कोणत्याही मार्गाने तरी या येथे...

नगराध्यक्ष: नाही, नाही, त्याची काहीही आवश्यकता नाही.

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, मग येथे या. बघा आम्ही नवा टेबलक्लॉथ घेतलाय.

नगराध्यक्ष: होय मी बघितलाय तो.

डॉ.स्टॉकमन: दिव्यावर लावायचे नक्षीदार झाकण सुद्धा. बघितलंय? हे सर्व कतरिनच्या बचतीतून. तुम्हाला वाटत नाही का की ही रूम किती सुखकर झालीय ती? फक्त येथे उभे रहा- नाही, नाही, तेथे नको- येथे. अगदी बरोबर! बघितलंय? आता तुम्ही बघताय की प्रकाश कसा एकवटतोय एक जागी? मला वाटतं किती सुरेख दिसतेय, तुम्हाला दिसत नाही काय?

नगराध्यक्ष: होय, ज्यांना चैनीचे ऐषारामाचे जीवन परवडते त्यांना-

डॉ.स्टॉकमन: ओह, मला आता परवडण्यासारखे आहे. कतरिन म्हणते मी ते आता खर्च जितके करू शकते तितके सेव्हिंग सुद्धा करू शकते.

नगराध्यक्ष: जवळ जवळ... होय!

डॉ.स्टॉकमन: विज्ञान शास्त्रातल्या माणसाने अशाच काहीशा पद्धतीने जगायला हवेच. तुम्हाला मी पैजेवर सांगू शकतो की मुलकी खात्यातील अधिकारी वर्षभरात माझ्यापेक्षा अधिक खर्च करतात.

नगराध्यक्ष: बहुधा.....!

डॉ.स्टॉकमन: पण विज्ञान शास्त्रातल्या माणसाने साध्या सुध्या पद्धतीनेच रहायला हवे. सर्व सामान्य जिल्ह्याचा न्यायाधीश सुद्धा वर्षभरात माझ्या पेक्षा जास्त खर्च करतो.

नगराध्यक्ष: होय, मला तसा विचार करायला हवा! वरिष्ठ दंडाधिकाऱ्याचा सभासद-

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, एक सर्वसाधारण व्यापारी मग. अशा प्रकारचा माणूस अधिकाधिक खर्च करतो-

नगराध्यक्ष: ही एखाद्या वस्तुस्थितीची समस्या आहे.

डॉ.स्टॉकमन: कुठल्याही बाबतीत मी प्रामाणिकपणे कुठल्याही चैनीविलासाच्या गोष्टीत व्यर्थ खर्च करीत नाही, पीटर. पण मला हे वाटत नाही की लोकांना आनंदाचा स्वाद मिळू नये. तुम्ही बघा, मला त्याची गरज आहे. जगाबाहेर खूप काळ राहिल्यानंतर, मला गवसलं की जीवन हे उज्वल, उल्हसित, स्वातंत्र्यप्रेमी, कष्टाळू तरूणांनी माझ्या सभोवती रहावं- आणि तसे ते आहेत, सारेजण बसून मनःपूर्वक उत्साहाने बसून जेवताहेत. मला वाटतं होवस्ताद बदल तुम्हाला अधिक ठाऊक होते-

नगराध्यक्ष: ओह, ह्यामुळे मला आठवण झाली- होवस्ताद मला सांगत होता तो तुमचा दुसरा लेख प्रकाशित करत आहे म्हणून.

डॉ.स्टॉकमन: माझा लेख?

नगराध्यक्ष: होय, स्नानगृहांबाबत. जो लेख तुम्ही मागील हिवाळ्यात लिहिला होता.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, तो का! पण तो आताच प्रकाशित व्हावा अशी माझी इच्छा नव्हती.

नगराध्यक्ष: का नाही? मला वाटतं त्यासाठी हीच वेळ योग्य आहे.

डॉ.स्टॉकमन: बहुधा अशा सर्वसामान्य परिस्थितीत...(खोलीत फेऱ्या मारीत)

नगराध्यक्ष: (डोळ्यांनी त्याचा पाठलाग करीत) आणि आता कोणती विलक्षण परिस्थिती आहे?

डॉ.स्टॉकमन: (थांबतो) पीटर, मी शपथेवर सांगतो, ह्या क्षणाला मी काहीच सांगू शकत नाही तुम्हाला- काहीही झाले तरी, ह्या सायंकाळी तरी नाही. उलटपक्षी काहीही घडणार नाही. माझ्या कल्पनेप्रमाणे कशाचाही संभव नाही.

नगराध्यक्ष: मला हे कबूल करणं भाग आहे, की हे सारं अतर्क्य आहे. काही चुकलं का? कशाविषयी तरी मला अंधारात ठेवलं जातंय का? मी जाणतो की मी नगरपालिकेच्या स्नानगृहांवरच्या मंडळाचा अध्यक्ष आहे-

डॉ.स्टॉकमन: आणि मलाही ही जाणीव आहे की- ओह, पीटर अशी एकमेकांशी शब्दाशब्दी नको.

नगराध्यक्ष: परमेश्वर करो आणि असं न घडो! मला लोकांशी अशी शब्दाशब्दी करणं आवडत नाही जशी तुम्हाला आहे. पण मला पूर्णपणे निश्चून ठामपणे कुणी सांगेल की सर्व व्यवस्था ही पद्धतशीर मार्गाने सनदशीर प्रमाणभूत तज्ज्ञांकडून यथार्थ रितीने अमलात आणायला हवी, मी अप्रामाणिक आणि लबाडांचा साथीदार होऊच शकत नाही.

डॉ.स्टॉकमन: मी तरी कधी लबाडीचं आणि संशयास्पद काम केलं?

नगराध्यक्ष: निदान सर्व गोष्टी स्वतः हाताळण्याची तुम्ही जुनाट प्रवृत्ती आहे. आणि सुनियोजित सामुहिकता तितकीच दोषार्ह असू शकते. एखाद्या व्यक्तीने समग्रपणे स्वतः कनिष्ठ दर्जा स्वीकारायची तयारी ठेवायला हवी अगदी तंतोतंतपणे. ज्या अधिकारी मंडळाचा व्यवहार समाजकल्याणाकडेच दृष्टी ठेवून आहे त्याची कदर करायला हवी.

- डॉ.स्टॉकमन: शक्य आहे. पण ह्या साऱ्या वादळाचा माझ्याशी काय संबंध?
- नगराध्यक्ष: ही गोष्ट का मोठी आहे, माझ्या प्रिय थॉमस, मला असं वाटतं की ह्याची तुला काहीच कल्पना नाही. पण काळजी घे, तुला हे सारं भोगावं लागेल- लवकरच किंवा नंतर. आता मी तुला ताकीद देतो. गुडबाय.
- डॉ.स्टॉकमन: तुम्ही निव्वळ मूर्ख आहात का? किती भलते सलते आरोप करताहात...
- नगराध्यक्ष: मी नेहमीच असे भलते सलते आरोप करित नसतो. तथापि मला विरोध करावा लागणारच. (स्वयंपाकघराच्या दिशेने वाकून) गुडबाय वहिनी, गुड डे तुम्हाला सभ्य गृहस्थहो. (तो जातो.)
- सौ.स्टॉकमन: (बैठकीच्या खोलीत प्रवेश करित) गेले का ते?
- डॉ.स्टॉकमन: होय, गेले ते, अतिशय संतापलेला होता.
- सौ.स्टॉकमन: का, माय डियर थॉमस, आता तुम्ही काय करणार आहात त्यांच्याशी?
- डॉ.स्टॉकमन: काहीच नाही. वेळेच्या आत मी त्याचा हिशेब चुकता करावा अशी त्याची मागणी नाही.
- सौ.स्टॉकमन: कोणता हिशेब त्यांच्याबरोबर चुकता करणार आहात?
- डॉ.स्टॉकमन: हं, विचारू नकोस मला. त्याची तू काही काळजी करू नकोस कतरिन. पोस्टमन आला नाही हे विचित्रच आहे. (होवस्टाड, बिलिंग आणि होरस्टर टेबलावरून उठतात आणि बैठकीच्या खोलीत येतात, एलिफ आणि मॉरटेन काही क्षणात त्यांच्या मागून येतात.)
- बिलिंग: (हात ताणून) ओह! अशा जेवणानंतर, धिक्कार असो माझा, जर मी तुम्हाला सांगितले नाही की मी किती ताजातवाना झालोय.
- होवस्ताद: ह्या सायंकाळी नगराध्यक्ष फारसे खुशीत नव्हते.

डॉ.स्टॉकमन: ते त्यांच्या पोटामुळे- त्यांना भयंकर अपचन झाले आहे.

होवस्ताद: मला वाटते 'मेसेंजर' मधल्या गोष्टीमुळे त्यांचे पोट बिघडले असणार.

सौ.स्टॉकमन: मला वाटले होते तुम्हाला अगदी त्यांच्यासारखाच त्रास होत असणार.

होवस्ताद: ओह, होय पण ती एक प्रकारची तात्पुरती उस्त होती.

बिलिंग: तेच ते! अगदी तंतोतंत जुळतोय शब्द त्यासाठी.

डॉ.स्टॉकमन: आपण हे विसरता कामा नये की पीटर एकटा गरीब बिचारा माणूस आहे. त्याच्या जवळ असे घरही नाही की तो तेथे योग्य ती विश्रांती घेऊ शकेल, फक्त बिझिनेस बिझिनेस. आणि त्या भयानक चहाचे घोट त्याच्या घशाखाली उतरतात! मग आता, पोरानो सगळ्या खुर्च्या टेबलाभोवती मांडा! आपण आता ताडी घेऊया का? कतरिन? आम्हाला थोडीशी ताडी मिळणार नाही का?

सौ.स्टॉकमन: (ती जेवणाच्या खोलीत जाताना) मी आणते लगेच.

डॉ.स्टॉकमन: आणि तुम्ही कॅप्टन होरस्टर, तुम्ही माझ्या शेजारी सोफ्यावर बसा, तुम्ही माझ्यासाठी असामान्य पाहुणे आहात. कृपया सर्वजण बसा ना! (सारी माणसे टेबलाभोवती बसतात, मिसेस स्टॉकमन एका ट्रेमध्ये किटली, ग्लासेस आणि बुच असलेल्या बाटल्या आणतात.)

सौ.स्टॉकमन: हे बघा सारं काही येथे आहे. ही दारू, आणि ही रम, आणि ही ब्रँडी आता तुम्ही स्वतःच घ्या.

डॉ.स्टॉकमन: (ग्लास घेत) नक्कीच आम्ही स्वतःच घेऊ. (ताडी मिसळली जात असताना) आता सिगार सुख. एलिफ, मला वाटतं सिगारचा बॉक्स कुठे आहे तुला ठाऊक आहेच. आणि तू मॉर्टिन, माझा पाईप आणू शकतोस. (मुलं उजव्या बाजूच्या रूममध्ये जातात.) मला संशय आहे की एलिफ मधून मधून चोरून सिगार पीत असावा, पण मला काहीच

ठाऊक नाही असा मी बहाणा करतो. (बोलावतो) आणि माझी तशीच स्मोकिंग कॅप, मॉर्टेन! कतरिन, मी ती कुठे ठेवली हे तू त्याला सांगू शकतेस का? ओह! त्याला मिळाली ती. (मुलं त्या वस्तू आणतात,) आता मित्रांनो घ्या आता तुम्ही स्वतः. मी माझ्या पाईपला चिकटून राहतो. तुम्हाला ठाऊक आहेच ते- अशी अनेक झंझावाती वादळे माझ्या प्रवासात आली आहेत तेथे- उत्तरेकडील प्रवासात. (ते ग्लासांची किणकिण करतात) तुमच्या आरोग्यासाठी! आहा येथे आरामशीर बसणे म्हणजे किती छान आणि ऊबदार!

सौ.स्टॉकमन: (जी खाली बसून विणकाम करीत आहे) तुम्ही आता समुद्रप्रवासाला लवकरच निघणार आहात का कॅप्टन होरस्टर?

होरस्टर: दुसऱ्या हप्त्यात मी जायला तयार आहे अशी मला अपेक्षा आहे.

सौ.स्टॉकमन: आणि मग तुम्ही अमेरिकेला जाणार?

होरस्टर: उद्देश तोच आहे.

बिलिंग: म्हणजे तुम्ही नव्या नगरपरिषदेच्या निवडणुकीत मतदान करायला येथे हजर राहणार नाही तर?

होरस्टर: म्हणजे अजून दुसरी निवडणूक होणार तर.

बिलिंग: म्हणजे तुम्हाला ठाऊक नव्हतं?

होरस्टर: नाही, मी असल्या गोष्टींची फिकीर करीत नसतो.

बिलिंग: पण खात्रीने तुम्हाला स्थानिक राजकारणात आवड आहेच की.

होरस्टर: मला खरोखर त्यांच्या बाबतीत काहीच ठाऊक नाही.

बिलिंग: तरीही, प्रत्येकाने मतदान हे करायलाच हवं.

- होरस्टर: जरी त्यांना सभोवती काय चाललय ह्याची माहिती नसली तरीही?
- बिलिंग: काहीही माहिती नसताना? काय तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ? समाज एक जहाज आहे, प्रत्येकाला ते कळायला हवं की ते जहाज कसं चालवायचं, त्याची धुरा कशी वाहायची.
- होरस्टर: ते किनाऱ्यावर असल्यास ठीक असेल, पण बंदर सोडून समुद्रात गेलेल्या जहाजाला हाताळणं कठीण.
- होवस्ताद: हे लक्षणीय आहे की सर्वसामान्य खलाशाला जमिनीवरच्या गोष्टींबद्दल काहीही ज्ञान नसणार.
- बिलिंग: खूपच विचित्र.
- डॉ.स्टॉकमन: खलाशी हे त्यांच्या देशातले घरातले उत्तर दक्षिण फिरणारे पक्षी आहेत. पण म्हणूनच, आपण उर्वरित अधिक कार्यक्षम असायला हवेत, मिस्टर होवस्ताद. लोकांच्या मनोरंजनार्थ उद्याच्या People's Messenger मध्ये काही राहिल काय?
- होवस्ताद: स्थानिक कुतूहलासारखं काहीही नाही. पण परवा तुमचा लेख प्रसिद्ध झाल्यावर-
- डॉ.स्टॉकमन: ओह, घोटाळा केला त्या लेखाने! ते तुम्ही आत्ता छापायला नको.
- होवस्ताद: खरंच? आपल्याजवळ त्यासाठी जागा आहेच की, आणि मला असं वाटतं की त्यासाठी बरोबर योग्य वेळ हीच आहे.
- डॉ.स्टॉकमन: होय, होय, मला खात्री आहे तुम्ही बरोबर आहात, पण ते तुम्ही आत्ता प्रसिद्ध करायला नको. मी तुम्हाला तसे वेळोवेळी कळवेन.
(पेत्रा, डोक्यावर हॅट आणि झगा आणि अभ्यासाची पुष्कळ पुस्तके तिच्या काखेत आहेत. हॉलमधून आत येते.)

पेत्रा: गुड इव्हनिंग.

डॉ.स्टॉकमन: गुड इव्हनिंग पेत्रा. तू आलीस का?

(मोघम अभिवादन. पेत्रा तिचे कपडे, हॅट आणि पुस्तके दरवाज्याच्या बाजूला असलेल्या खुर्चीवर ठेवते.)

पेत्रा: तर तुम्ही येथे सगळे बसून मजा कराताहात जेव्हा मी बाहेर गुलामासारखं राबतेय.

डॉ.स्टॉकमन: ठीक तर मग तू पण ये आता मजा कर स्वतः.

बिलिंग: मी तुझ्यासाठी थोडंसं पेय बनवू का?

पेत्रा: (टेबलाजवळ येत) आभारी आहे. मी स्वतःच घेतलेलं पसंत करीन- तुम्ही नेहमी खूपच कडक बनवता. पण मी विसरलेच पप्पा, माझ्याजवळ तुमचे पत्र आहे. (खुर्चीकडे जाते जेथे तिने वस्तू ठेवलेल्या होत्या.)

डॉ.स्टॉकमन: पत्र? कुणाकडून?

पेत्रा: (तिच्या झग्यातील पाकीटात शोधते) मी नुकतीच बाहेर जात होते तेव्हा पोस्टमनकडून ते मला मिळालं-

डॉ.स्टॉकमन: (उठून तिच्याकडे जात) आणि तू मला आत्ता ते देतेस.

पेत्रा: मला वेळच नव्हता पुन्हा वर पळत येऊन ते द्यायला. हे घ्या ते.

डॉ.स्टॉकमन: (पत्र हिसकावून घेत) बघू दे मला, बघू दे मला, पोरी. (वरचा पत्ता वाचतो) होय, हेच आहे ते!

सौ.स्टॉकमन: हेच का ते ज्याच्यासाठी तुम्ही उतावळे झाला होतात, थॉमस?

डॉ.स्टॉकमन: होय, हेच आहे ते, मला लगेच जायला हवं- मला तेथे उजेड मिळेल का कतरिन? माझ्या अभ्यासिकेत पुन्हा दिवा नाही का?

सौ.स्टॉकमन: दिवा लावलेला आहे. आणि तो तुमच्या लिहिण्याच्या टेबलावर आहे.

डॉ.स्टॉकमन: छान, छान. माफ कर मला थोडं. (तो उजव्या बाजूच्या खोलीत जातो.)

पेत्रा: हे काय असू शकतं, आई?

सौ.स्टॉकमन: मला काहीच ठाऊक नाही. काही दिवसांपासून ते सतत पोस्टमनची वाट बघताहेत.

बिलिंग: माझ्या अंदाजाने ते गावातल्या पेशंटबद्दल-

पेत्रा: गरीब बिचारे पप्पा! हे सारं काही काम त्यांना करावं लागतं (ती ड्रिंक बनवते) आहा, मला आता ह्याचा आनंद घ्यायला हवा!

होवस्ताद: तू आजच्या सारखं अजूनही रात्री शिकवायला जातेस का?

पेत्रा: (ग्लासातून एक घोट घेत) दोन तासांसाठी.

बिलिंग: आणि चार तास सकाळी संस्थेत-

पेत्रा: (टेबलाजवळ बसत) पाच तास.

सौ.स्टॉकमन: आणि मी बघते तुला त्यांच्या अभ्यासाच्या वह्या तपासून दुरूस्त करायच्या आहेत.

पेत्रा: होय, त्यांचे ढीगच्या ढीग.

होरस्टर: ह्यावरून असं दिसतं की तू कामात अत्यंत गुंतलेली व्यक्ती आहेस.

पेत्रा: होय, पण आवडतं मला ते. हे संपल्यानंतरचा थकवा आनंददायी असतो.

बिलिंग: तुला आवडतं ते?

पेत्रा: होय, नंतर मग तुम्हाला रात्रीची छानशी झोप येते.

मॉर्टेन: तू भयंकर पापी असावीस, पेत्रा.

पेत्रा: पापी?

मॉर्टेन: होय, कारण की तू खूपच कष्ट करतेस. मि. रोरलुंड म्हणतात की काम हे आपण केलेल्या पापाची शिक्षा असते.

पेत्रा: शीss! किती मूर्खपणा आहे की ह्यावर तुमचा विश्वास आहे.

सौ.स्टॉकमन: एकदा तर- एकदा, एलिफ.

बिलिंग: ओह, उत्कृष्ट!

होवस्ताद: तुम्हाला कष्टाचं काम करायला आवडत नाही, मॉर्टेन?

मॉर्टेन: नाही, मला ते आवडणारं नाही.

होवस्ताद: होय, पण मग या जीवनात काय करायची इच्छा आहे तुमची?

मॉर्टेन: समुद्रावरील लुटारू बनायला मला आवडेल.

एलिफ: मग तुम्हाला रानटी असंस्कृत व्हायचंय.

मॉर्टेन: ठीक आहे, मी होईन रानटी असंस्कृत.

बिलिंग: मी तुमच्याबरोबर आहे तेथे, मॉर्टेन. मी अगदी हेच म्हणतो.

सौ.स्टॉकमन: (त्याला इशारा करित) नाही, नाही, मिस्टर बिलिंग. मला खात्री आहे तुम्ही तसं करणार नाही.

बिलिंग: होय, मी होणार, म्हणून मला सहाय्य करा! मी रानटी आणि असंस्कृत आहे, आणि त्याचा मला अभिमान आहे. तुम्ही बघालच आपण लवकरच सारे रानटी आणि असंस्कृत होऊ.

मॉर्टिन: आणि मग आपण कोणतीही गोष्ट करायला समर्थ होऊ, नाही का?

बिलिंग: ठीक, हे बघ मॉर्टिन...

डॉ.स्टॉकमन: आता पोरानो तुम्ही जा बरं. मला खात्री आहे की उद्यासाठी तुम्हाला काहीतरी गृहपाठ दिलेला आहे.

एलिफ: ओह, थोडा वेळ मी थांबू शकत नाही का?

सौ.स्टॉकमन: नाही, तुला सुद्धा जायलाच हवं. चला, जा बरं दोघेही. (मुलं गुडनाईट म्हणतात आणि डाव्या बाजूच्या खोलीत जातात.)

होवस्ताद: तुम्हाला खरोखर असं वाटतं का की अशा प्रकारच्या गोष्टी ऐकणं हे मुलांसाठी वाईट आहे?

सौ.स्टॉकमन: मला ठाऊक नाही. मला फक्त ते आवडत नाही.

पेत्रा: ओह, आई मला वाटतं तू येथे पूर्णपणे चुकलेली आहेस.

सौ.स्टॉकमन: बहुधा. पण मला ते आवडत नाही, निदान आपल्या स्वतःच्या घरात तरी.

पेत्रा: अशा ह्या दांभिकतेला घरात आणि शाळेत अंत नाही. घरी तुम्हाला चूप बसायलाच हवे, आणि शाळेत तुम्हाला त्या गोष्टीला विरोध दर्शवायलाच हवा आणि मुलांशी खोटं बोलायलाच हवं.

होरस्टर: तुम्हाला खोटं बोलायलाच हवं?

पेत्रा: होय. तुम्ही असा विचार करता का की ज्या गोष्टींवर तुमचा विश्वास नाही त्या गोष्टी त्यांना शिकवायलाच हव्यात?

बिलिंग: ओह, तेही खरंच आहे.

पेत्रा: जर माझ्याजवळ पैसे राहिले असते तर मी स्वतः माझी स्वतंत्र शाळा स्थापन केली असती जेथे साऱ्या गोष्टी भिन्न राहिल्या असत्या.

बिलिंग: हुश! पैसे!

होरस्टर: ठीक, ही जर तुझी कल्पना असेल मिसू स्टॉकमन, तर मी आनंदाने तुमच्या ह्या सर्व गोष्टींची पूर्तता करू शकतो. माझ्या वडिलांची जागा रिकामी आहे. तो खूप मोठा जुना खाली रूम आहे, आणि मोठी जेवणाची खोली आहे खाली पहिल्या माळ्यावर-

पेत्रा: (हसत) ओह, तुमच्या स्नेहशीलतेबद्दल खूप खूप आभारी आहे... पण त्यातून काहीच निष्पन्न होऊ शकणार नाही.

होवस्ताद: नाही, मला असे वाटते की कु. पेत्रांना पत्रकारितांच्या संघटनेत दाखल व्हायला आवडेल. ओघाने, पण तुम्हाला वेळ आहे का एका इंग्रजी कादंबरीचा अनुवाद करायला? तसे तुम्ही आम्हाला आश्वासन दिले होते.

पेत्रा: नाही, अजून तरी नाही. पण मी तुम्हाला ते वेळेवर देईन.

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांच्या अभ्यासिकेतून बाहेर येतात. उघडलेलं पत्र त्यांच्या हातात आहे. पत्र फडफडवत) ठीक, येथे एक बातमी आहे. मी असं सांगू शकतो की ती ह्या नगराला जाग आणिल.

बिलिंग: बातमी?

सौ.स्टॉकमन: कसली बातमी?

डॉ.स्टॉकमन: एक मोठा शोध, कतरिन!

होवस्ताद: खरंच?

सौ.स्टॉकमन: तुमचा शोध?

डॉ.स्टॉकमन: होय, माझा! (मागे पुढे चालत) आता येऊ देत त्यांना, जसे नेहमी येतात तसे लहरी माणसाची बेताल कल्पना. पण त्यांनी त्याकडे लक्ष दिलेले उत्तम ह्या वेळी! ते ह्यावेळी लक्ष देणारच, मी शपथेवर सांगतो.

पेन्ना: पण पप्पा, आम्हाला हे सांगाच की हे काय आहे?

डॉ.स्टॉकमन: होय, काहीही हरकत नाही, फक्त मला थोडा वेळ द्या, मग तुम्हाला सारं काही कळेल. जर आता पीटर माझ्या जवळ असता! होय, त्यामुळे तू बघू शकली असतीस की आम्ही माणसं ह्या भानगडीला न्याय देण्यात वटवाघळासारखे किती ठार आंधळे असतो ते...

होवस्ताद: तुम्हाला काय म्हणायचंय, डॉक्टर?

डॉ.स्टॉकमन: (टेबलाजवळ उभे राहत) सर्वसामान्यपणे असा एक विश्वास आहे सर्वांचा की आपले नगर निरोगी स्थळ आहे-?

होवस्ताद: होय, खचितच.

डॉ.स्टॉकमन: वस्तुतः निरूपवादपणे निकोप स्थळ, खरोखर... हे स्थळ उच्चस्तरावरील चांगल्या प्रतीत फक्त आजारीच नव्हे तर निरोगी लोकांसाठी सुद्धा शिफारस केले गेलेले आहे...

सौ.स्टॉकमन: होय, पण माय डिअर थॉमस...

डॉ.स्टॉकमन: आणि आम्ही त्याची शिफारस आणि कौतुक केले नाही का? मी स्वतः वारंवार त्या 'हेराल्ड' मध्ये आणि अगणित पत्रिकांमध्ये लिहिलेले होते....

होवस्ताद: खचितच- पण त्याचं काय...?

डॉ.स्टॉकमन: आणि मग ही औषधी पाण्याची स्नानगृहे या नगराच्या हृदयाची रक्तवाहिनी आहे हे मुख्य मज्जातंतू केंद्र आहे आणि- त्या सैतानाला ठाऊक फक्त काय ते-

बिलिंग: आपल्या 'नगराच्या हृदयाचे स्पंदन', मी एका आनंदाच्या क्षणी हे म्हणण्याचे धाडस केले होते.

डॉ.स्टॉकमन: होय, मी असं म्हणण्याचं धाडस करेन. ठीक, तुम्हाला ठाऊक आहे का खरोखर काय आहेत ते, वास्तवात- खूप छान, उत्कृष्ट, प्रख्यात औषधी पाण्याची स्नानगृहे आहेत जी खूप किमती आहेत- तुम्हाला ठाऊक आहे ती काय आहेत ते?

होवस्ताद: नाही, काय आहेत ती?

डॉ.स्टॉकमन: ती औषधी पाण्याची स्नानगृहे नसून ती आहेत फक्त घरातून सोडलेले सांडपाणी, मलमूत्र, इ. साठवण्यासाठी असलेले जमिनीतील बंद खड्डे, घाणेरडी ओंगळ जागा.

पेत्रा: औषधी पाण्याचे झरे, पप्पा!

सौ.स्टॉकमन: (त्याच वेळी) आपली औषधी पाण्याची स्नानगृहे!

होवस्ताद: (त्याचप्रमाणे) पण, डॉक्टर...!

बिलिंग: अगदी पूर्णपणे विलक्षण!

डॉ.स्टॉकमन: मी सांगतो तुम्हाला संपूर्ण औषधी पाण्याची स्नानगृहे ही ढोंगी विषारी भयाण- खूपच मोठे आरोग्याला धोकादायक असू शकणारे! मॉलेडाल मधला हा सारा घाणेरडेपणा- घाणेरडा वास मारणाऱ्या वस्तू पाणीपुरवठा करणाऱ्या मुख्य नळाच्या खोलीत जाताहेत; आणि

त्यासारखाच निंद्य विषारी केरकचरा समुद्रकिनारी झिरपत आहे तसाच!

होरस्टर: जेथे स्नानगृहे आहेत, असं तुम्हाला म्हणायचंय का?

डॉ.स्टॉकमन: अगदी बरोबर.

होवस्ताद: पण डॉक्टर, ह्या साऱ्यांची तुम्हाला कशी खात्री आहे?

डॉ.स्टॉकमन: मी ह्या वस्तुस्थितीचा जेवढा शक्य होईल तेवढा आस्थेवाईकपणे छडा लावला आहे. काही वेळा मला पूर्णपणे शंका आलेल्या होत्या. मागील वर्षी पर्यटकांच्या काही विचित्र केसेस समोर आल्या होत्या- विषमज्वर आणि जठराला आलेली सूज-

सौ.स्टॉकमन: होय, मला आठवतंय ते.

डॉ.स्टॉकमन: त्यावेळी हा परिपूर्ण विचार होता की पर्यटक येताना त्यांच्या सोबत रोगाचा संसर्ग घेऊन येतात पण त्यानंतर.... हिवाळ्या दरम्यान... मला दुसऱ्याच कल्पना सुचल्या, आणि मला जेवढे शक्य होईल तेवढे पाण्याचे पृथक्करण करायला सुरूवात केली.

सौ.स्टॉकमन: म्हणूनच तुम्ही कामात एवढे गुंतवलेले होता!

डॉ.स्टॉकमन: होय, मी कामात गुंतलेलो होतो हे तू म्हणू शकतेस, कतरिन, माझ्याजवळ आवश्यक ती वैज्ञानिक उपकरणे नव्हती, त्यामुळे तंतोतंत रासायनिक पृथक्करण मिळावे म्हणून मी पिण्याच्या पाण्याचे तसेच समुद्राच्या पाण्याचे नमुने विद्यापीठाकडे पाठवले.

होवस्ताद: जे तुम्हाला आता प्राप्त झाले?

डॉ.स्टॉकमन: (पत्र दाखवित) हे बघा येथे! येथे त्याचा स्पष्ट पुरावा आहे की त्या पाण्यामध्ये कुजलेले सेंद्रिय पदार्थ आहेत... ज्यात जंतू-जीवाणू....

पूर्णतया भरलेले आहेत, जे आरोग्याला अतिशय अपायकारक आहेत आणि अतिशय भयंकर.

सौ.स्टॉकमन: अगदी बरोबर ते, असणारच तेथे ते.

डॉ.स्टॉकमन: तुझं बोलणं अगदी समयोचित असावं.

होवस्ताद: आणि आत्ता काय करायचं ठरवलंत, डॉक्टर?

डॉ.स्टॉकमन: का, ह्या सर्व गोष्टी दुरूस्त करणे, अर्थातच.

होवस्ताद: असं केलं जाऊ शकतं?

डॉ.स्टॉकमन: ते केलं गेलंच पाहिजे. नाहीतर स्नानगृहे संपूर्णपणे निरूपयोगी- खराब होतील! पण त्याची काहीही गरज नाही. त्यासाठी काय कारवाई केली जावी ह्या बाबतीत आता माझ्यापुढे पूर्णपणे स्वच्छ चित्र आहे.

सौ.स्टॉकमन: पण थॉमस डिअर, कशामुळे तुम्ही ही सारी गुप्तता राखणार आहात?

डॉ.स्टॉकमन: तुम्हाला असं वाटतं का की मी गावभर गल्लोगल्ली ह्याविषयी वायफळ बडबड करित फिरावे, सबळ खात्रीपूर्वक पुरावा मिळण्याआधी. नाही थँक यू, मी सर्वथा असा मूर्ख माणूस नाही इतरांसारखा.

पेत्रा: तरीही तुमच्या स्वतःच्या कुटुंबाला...

डॉ.स्टॉकमन: एकाही सजीव प्राण्याला नाही. पण उद्या तुम्हाला खचितच प्रश्नांचा भडिमार करून भंडावून सोडणारे दिसतील.

सौ.स्टॉकमन: खरंच का थॉमस!

डॉ.स्टॉकमन: नक्की, तुझ्या आजोबाला, मग. होय, आत्ता आम्ही त्या अननुभवी म्हाताऱ्याला सांगू तेव्हा त्याचे डोळे उघडतील खरोखर. त्यांना वाटतं माझं डोकं ताळयावर नाही- होय, आणि इतरही भरपूर लोकांना

तसंच वाटतं, माझ्या लक्षात आलेलं आहे ते. पण आता ह्या नीतिमान लोकांना काहीतरी कळणार आहे- त्यांना निश्चितच काहीतरी बघायला मिळणार आहे ह्या वेळी. (हात चोळत येरझाऱ्या घालीत) काय खळबळ माजणार आहे ह्या नगरात, कतरिन! फक्त त्याचा विचार कर तू- सर्व पाण्याचे नळ पुन्हा दुमडले जायला हवेत.

होवस्तादः पाण्याचे सर्व नळ?

डॉ.स्टॉकमनः अर्थातच. अंतर्ग्रहण नळ खूप खाली आहे, तो उंच जागेवर घ्यायला हवा.

पेत्राः काहीही झाले तरी तुम्ही अगदी बरोबर आहात.

डॉ.स्टॉकमनः होय, तुला आठवतंय पेत्रा? जेव्हा त्यांनी कामाला सुरूवात केली तेव्हा मी त्यांच्या विरोधात लिहिले होते. पण कुणीच माझे ऐकले नाही. ठीक, आता माझं त्यांना ऐकावंच लागणार. अर्थातच मी मंडळासाठी एक वृत्तांत लिहून ठेवलेला आहे- तो तिथे पडलेला आहे- मागच्या हस्यातच तो तयार झालाय. मी ह्या वृत्तांताचीच वाट बघत आलोय. (तो पेत्राकडे निर्देश करतो) आता तो लवकरच तिकडे जाईल. (तो खोलीत जातो आणि कागदांचा गट्टा घेऊन परततो) बघा! काळजीपूर्वक लिहिलेले कागद! आणि त्यांना जोडलेले पत्र. वर्तमानपत्र, कतरिन! त्यांना कशाचे तरी वेष्टन घालायला हवे छान! एक वर्तमानपत्र दे कतरिन. आता ठीक. हे दे- दे त्याला (पाय आपटतो).... काय बरं त्या पीडेचं नाव पुन्हा? कसंही कर पण दे त्या पोरीला हे, आणि खाली सरळ त्या नगराध्यक्षाला दे म्हणावं.

सौ.स्टॉकमनः (ती गट्टा उचलते आणि जेवणाच्या खोलीतून बाहेर जाते.)

पेत्राः अंकल पीटर काय म्हणतील असं तुम्हाला वाटतं, बाबा?

डॉ.स्टॉकमन: त्यांनी काय म्हणावं अशी तुझी अपेक्षा आहे? नाही तरी त्यांना ह्या महत्त्वपूर्ण वास्तवाला प्रकाशात आणण्याचा आनंद नसणारच.

होवस्ताद: तुमच्या शोधाबद्दल एक छोटीशी घोषणा मेसेंजर ह्या वर्तमानपत्रात तुम्ही मला छापू द्याल का?

डॉ.स्टॉकमन: जर तुम्ही तसे केले तरे मी तुमचा अतिशय आभारी राहीन.

होवस्ताद: शक्य तेवढ्या लवकर लोकांनी ऐकायलाच हवे.

डॉ.स्टॉकमन: मी पूर्णपणे सहमत आहे.

सौ.स्टॉकमन: (परत येत) ती नुकतीच घेऊन गेली.

बिलिंग: म्हणून मला सहाय्य करा, डॉक्टर, तुम्ही ह्या नगराचे सुप्रसिद्ध ज्येष्ठ नागरिक आहात

डॉ.स्टॉकमन: (आनंदाने येरझाऱ्या घालत) ओह, काहीतरी अविचारी बडबडू नका! मी फक्त माझे कर्तव्य केले. खजिन्याचा शोध घेणारा मी एक नशिबवान माणूस आहे इतकेच.

बिलिंग: डॉ.स्टॉकमन ह्यांचे आभार मानण्यासाठी ह्या नगराने काहीतरी नियोजन करायलाच हवे असे तुम्हाला वाटत नाही का होवस्ताद?

होवस्ताद: मी निश्चितच तसं सुचवीन.

बिलिंग: आणि ह्याविषयी मी अस्लाकसेनशी बोलेन.

डॉ.स्टॉकमन: नाही, माझ्या जीवलग मित्रांनो अशा प्रकारचा वेडेपणा करू नका. मला हे काहीही ऐकायचं नाहीय. आणि जरी मंडळाने माझा पगार वाढवण्याबद्दल काही कल्पना लढवल्या, तरी मी नाकारेन. तू ऐकलंस का कतरिन? मी स्विकारणार नाही ते.

सौ.स्टॉकमन: अगदी बरोबर, थॉमस.

पेत्रा: (ग्लास उंच धरीत) तुमच्या आरोग्यासाठी चिंतन, डॅडी!

होवस्ताद-बिलिंग: तुमच्या आरोग्यासाठी, डॉ.स्टॉकमन!

होरस्टर: (डॉक्टरांच्या ग्लासाशी ग्लास लावीत किणकिण आवाज करत)
तुमच्या आनंदासाठी डॉ.स्टॉकमन.

डॉ.स्टॉकमन: आभारी आहे तुमचा, माझ्या प्रिय मित्रांनो! मला अतिशय आनंद
झालाय... आपल्या मायभूमीची आणि आपल्या नागरिक मित्रांची
सेवा करायची, हुर्रे, कतरिन!

(तो त्याचे हात तिच्या गळ्याभोवती टाकतो आणि तिला गरगर
फिरवतो. ती ओरडते आणि प्रतिकार करण्याचा प्रयत्न करते. हास्य,
टाळ्यांचा गजर आणि डॉक्टरांसाठीचा जयघोष होतो. मुलं दारातून
डोके बाहेर काढून बघतात.)

***

अंक दुसरा

(डॉक्टरांच्या बैठकीची खोली, जेवणाच्या खोलीचा दरवाजा बंद आहे. सकाळ झाली आहे. सौ.स्टॉकमन जेवणाच्या खोलीतून बाहेर येतात. तिच्या हातात एक मोहर असलेले पत्र आहे. डॉक्टरांच्या अभ्यासिकेच्या उजव्या बाजूचा दरवाजा ओलांडून ती आत डोकावते.)

सौ.स्टॉकमन: तुम्ही तेथे आहात, थॉमस?

डॉ.स्टॉकमन: (आतून) होय. मी नुकताच परत आलोय. (आत येत) काय ते?

सौ.स्टॉकमन: तुमच्या भावाकडून आलेलं पत्र. (ती त्याला ते पत्र देते.)

डॉ.स्टॉकमन: ओह, बघुया. (तो पाकीट उघडतो आणि वाचतो) तुमचं हस्तलिखित परत पाठवलंय... हे बघा. (तो कुजबुजत्या आवाजात वाचतो) हं...

सौ.स्टॉकमन: काय म्हणतात ते?

डॉ.स्टॉकमन: (पत्र खिशात टाकीत) काहीच नाही. फक्त दुपारच्या जवळपास स्वतः येताहेत.

सौ.स्टॉकमन: तुम्हाला आठवणीने घरीच रहायला हवे मग.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, ती काही अडचण नाही. मी आज सकाळीच माझ्या सर्व भेटी संपवल्यात.

सौ.स्टॉकमन: ते हा प्रसंग कसा हाताळतील ह्या बाबतीत मला अतिशय कुतूहल वाटतंय.

डॉ.स्टॉकमन: मीच तो शोध लावला, त्यांनी नव्हे. त्यामुळे त्यांना फारसा आनंद झालेला नसेल, तू बघशीलच.

सौ.स्टॉकमन: त्याची तुम्हाला थोडीही चिंता वाटत नाही?

डॉ.स्टॉकमन: ओह, त्यांना खरोखर पुरेसा आनंद होईल, तुला ठाऊक आहे. पीटर हा असा एकच माणूस आहे ज्याला त्याच्या व्यतिरिक्त नगरासाठी कोणी काम करित असलेलं आवडत नाही.

सौ.स्टॉकमन: तुम्हाला ठाऊक आहे, थॉमस ह्या तुमच्या सन्मानात तुम्ही त्यांना सहभागी केलं तर ते किती छान होईल. तुम्हाला असं काही सुचत नाही का की तेच पहिले असे गृहस्थ होते ज्यांनी तुम्हाला हा मार्ग दाखविला.....?

डॉ.स्टॉकमन: निश्चितच, मला त्याची काळजी घ्यायलाच हवी. जोपर्यंत मी ह्या साऱ्या गोष्टी ठीक करित नाही तोपर्यंत—

मॉर्टेनकिल: (म्हातारा मॉर्टेनकिल हॉलच्या दारातून डोकावतो आणि धूर्तपणे विचारतो) हे—हे खरं आहे का?

सौ.स्टॉकमन: (त्याच्याकडे जात) बाबा—तुम्ही! काय करताय तुम्ही येथे?

डॉ.स्टॉकमन: हॅलो सासरेबुवा! गुडमॉर्निंग, गुडमॉर्निंग.

सौ.स्टॉकमन: या ना आत.

मॉर्टेनकिल: होय, जर ते खरं असेल; नसेल तर मी परत जाईन.

डॉ.स्टॉकमन: कोणतं खरं नसल्यास?

मॉर्टेनकिल: हा पाण्याच्या कामाचा विचित्र धंदा. ठीक, हे खरं आहे का?

डॉ.स्टॉकमन: खात्रीने हे खरे आहे. पण तुम्हाला कसं ठाऊक ह्या बाबतीत?

मॉर्टेनकिल: (आत येतो) शाळेच्या रस्त्यावर पेत्राने धावती भेट दिली.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, तिने का?

किल: हो, हो- आणि तिने मला सांगितले- मला वाटलं ती माझी चेष्टा करून मला फसवते आहे की काय, पण पेत्रा तशी मुलगी नाही हो.

डॉ.स्टॉकमन: नाही, खरोखर, असा कसा विचार केला तुम्ही.

किल: ओह तुम्ही कोणावरही कधीही विश्वास टाकू नये. तुम्हाला काही कळण्याच्या आतच तुम्ही मूर्ख बनवले जाऊ शकता. पण ते खरोखर सत्य आहे का, मग?

डॉ.स्टॉकमन: निःसंशयपणे. आता तुम्ही खाली बसा. (सोफा पुढे करत त्यांना बसायला सांगतात) आता आपल्या नगरासाठी सुदैवाची बाब नव्हे का?

किल: (हसू दाबीत) नगरासाठी सुदैवाची बाब?

डॉ.स्टॉकमन: होय मी लावला हा शोध योग्य वेळी

किल: (अजूनही हसू दाबीत) होय, खचितच, खचितच. ठीक, मला असं कधीच वाटलं नव्हतं की तुम्ही आपल्याच भावाविरुद्ध अशी माकडचेष्टा कराल.

डॉ.स्टॉकमन: माकडचेष्टा!

सौ.स्टॉकमन: खरंच, का बाबा?

किल: (त्याचे दोन्ही हात आणि हनुवटी काठीच्या माथ्यावर टेकतात आणि धूर्तपणे डोळे मिचकावीत डॉक्टरांकडे बघतात.) बघू द्या मला, आता कसं आहे ते? असं नाही का की पाण्याच्या नळामध्ये बारीक बारीक प्राणी घुसलेले आहेत, भरपूर प्रमाणात मोठ्या जमावाने, पेत्रा सांगत होती.

डॉ.स्टॉकमन: खचितच. लाखोंनी सूक्ष्मतम जीवाणू, बहुधा.

किलः पण कुणीच त्यांना पाहू शकत नाही- असंच नाही का?

डॉ.स्टॉकमनः अगदी बरोबर, कुणीच त्यांना पाहू शकत नाही.

किलः (शांतपणे गालातल्या गालात हसत) किती वाईट झाले असते जर ही सगळ्यात छान उत्तम गोष्ट मी तुमच्याकडून ऐकली नसती तर.

डॉ.स्टॉकमनः काय तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ?

किलः पण नगराध्यक्षाला तुम्ही ह्या गोष्टीवर विश्वास ठेवायला कधीच राजी करू शकणार नाहीत.

डॉ.स्टॉकमनः ठीक, ते आपण पुढे पाहूच.

किलः तुम्हाला खरोखर असं वाटतं का की तो खूप मूर्ख आहे?

डॉ.स्टॉकमनः मला तर असं वाटायला लागलं की संपूर्ण नगरच मूर्ख होईल.

किलः सारं नगर? ठीक, शक्य आहे, ते होतील तसे...काहीही झाले तरीही. ती त्यांचा चांगलाच समाचार घेईल...त्यांना चांगलं करू द्या. त्यांनी प्रशासकीय मंडळात माझा छळ करून मला हाकलून लावलं, मी सांगतो तुम्हाला अगदी कुत्र्यासारखी वागणूक दिली त्यांनी मला. पण आता त्यांची पाळी आहे. तुम्ही तुमचा त्यांच्याशी चाललेला हा खेळ चालू ठेवा, स्टॉकमन.

डॉ.स्टॉकमनः होय, पण सासरेबुवा---

किलः तुम्ही तुमच्या ह्या हिकमती बरोबर पाठपुरावा करा त्यांचा, स्टॉकमन.

डॉ.स्टॉकमनः पण खरोखर...

किलः तुम्ही फक्त हे चालू ठेवा, मी म्हणतो. (उभे राहतात) जर तुम्ही त्या नगराध्यक्षाला आणि त्याच्या टोळक्याला क्षमा मागायला भाग पाडले

तर मी गरीब लोकांना सरळ सरळ शंभर क्रोनर वाटीन. एक औदार्य म्हणून.

होवस्ताद: (हॉलमधून आत येतो) गुडमॉर्निंग (थांबतो) ओ, क्षमा करा मला...

डॉ.स्टॉकमन: नाही, आत या, आत या.

किल: (पुन्हा गालातल्या गालात हसतो) ते! ते पुन्हा आतासुद्धा आत आहेत?

होवस्ताद: काय म्हणायचंय तुम्हाला?

डॉ.स्टॉकमन: खचितच ते आहेत.

किल: मला हे कळायलाच हवं होतं! ते आता पेपरात येतंय. तुम्हाला खरोखर ही खबरदारी घ्यायला हवी, थॉमस! ठीक, मी जातोय तुम्ही बसा एकत्र.

डॉ.स्टॉकमन: नाही, थोडं थांबा ना, बाबा.

किल: नाही, मला आता जायलाच हवं. पाठपुरावा करा आणि सगळ्या युक्त्या-प्रयुक्त्या, तुम्हाला ज्या काही वाटतील त्या सर्व प्रसिद्ध करा. जर तुम्ही तसं केलं नाही तर मी माझं दुर्दैव समजेन. (ते जातात. सौ. स्टॉकमन त्यांना सोबत करतात.)

डॉ.स्टॉकमन: (हसत) काय वाटतं तुम्हाला--? ह्या म्हाताऱ्याचा पाण्याच्या कामाच्या व्यवहाराच्या एका शब्दावरही विश्वास नाही.

होवस्ताद: ओ, असं होतं का ते--?

डॉ.स्टॉकमन: होय; हेच होतं ते की ज्या बाबतीत आम्ही बोलत होतो? आणि मला वाटतं तुम्ही गोष्टीसाठी येथे आलात.

होवस्तादः अगदी बरोबर. तुमच्याकडे एखादा मिनिट आहे का माझ्यासाठी, डॉक्टर?

डॉ.स्टॉकमनः तुम्हाला जोपर्यंत वेळ हवा, तेवढा आहे.

होवस्तादः तुम्हाला नगराध्यक्षांकडून काही कळलं का?

डॉ.स्टॉकमनः अजून तरी नाही, ते लवकरच येथे पोहोचताहेत.

होवस्तादः काल रात्रीपासून मी ह्या गोष्टीवर बराच विचार करतोय.

डॉ.स्टॉकमनः ओह?

होवस्तादः तुम्हाला, एक डॉक्टर विज्ञानाचा माणूस, हे काम म्हणजे रसायनशास्त्रातील बाब, पण ह्या बाबीत अनेक गोष्टींची गुंतागुंत झालेली आहे, ज्याची तुम्हाला जाणीवच नाही.

डॉ.स्टॉकमनः खरंच! कोणत्या मार्गाने? जरा आपण बसूया माझ्या दोस्ता—नाही तेथे सोफ्यावर. (होवस्ताद सोफ्यावर बसतो, टेबलाच्या दुसऱ्या बाजूला असलेल्या आरामखूर्चीवर डॉ. बसतात.)

डॉ.स्टॉकमनः ठीक, तर तुम्ही असा विचार करताहात--?

होवस्तादः तुम्ही म्हटलात काल की पाणी हे मातीत असलेल्या अशुद्धतेमुळे दूषित झाले होते.

डॉ.स्टॉकमनः होय, यात काहीच संशय नाही की मॉलेडॉलच्या विषारी दलदलीतून हे सारे येते.

होवस्तादः माफ करा मला डॉक्टर, पण मला वाटतं ते दुसऱ्याच दलदलीतून येते.

डॉ.स्टॉकमनः कोणती दलदल?

होवस्तादः ती दलदल जिच्यामध्ये सारा समाज कुजतोय.

- डॉ.स्टॉकमन: काय दुर्दैवी, मूर्खपणासारखं बोलताहात तुम्ही मिस्टर होवस्ताद.
- होवस्ताद: हळूहळू ह्या नगराचे सर्व उपक्रम राजकारणी लोकांच्या छोट्या कंपूच्या हातात जातायेत.
- डॉ.स्टॉकमन: चला काहीतरीच, ते सर्वच काही राजकारणी नव्हेत.
- होवस्ताद: नाही, पण जे राजकारणी नाहीत ते त्यांचे मित्र किंवा समर्थक अनुयायी आहेत. नगरामधील सारे श्रीमंत आणि जुने सत्ताधारी नावाजलेले—त्या शक्ती आहेत ज्या आपल्या जीवनावरच राज्य करतात.
- डॉ.स्टॉकमन: होय, पण मग त्या लोकांना मोठ्या प्रमाणात कौशल्य आणि दूरदृष्टी आहे.
- होवस्ताद: पण त्यांनी ते कौशल्य आणि दूरदृष्टी दाखविली का जेथे पाणी पुरवठ्यातील मुख्या नळ आहेत?
- डॉ.स्टॉकमन: नाही, खचितच हा मूर्खपणाचा कळस असेल. पण हे सर्व व्यवस्थित केले जाईल आता.
- होवस्ताद: तुम्हाला असं वाटतं का की सर्व सुरळीत पार पडेल?
- डॉ.स्टॉकमन: ठीक, सुरळीत असो वा नसो, ते केलं जायलाच हवं.
- होवस्ताद: होय, जोपर्यंत वृत्तपत्रे हस्तक्षेप करीत नाहीत.
- डॉ.स्टॉकमन: त्याची काहीही आवश्यकता नाही, माझ्या प्रिय मित्रा, मला पूर्णपणे खात्री आहे बंधू—
- होवस्ताद: माफ करा मला, डॉक्टर; मी तुम्हाला सांगत आहे की हे काम पुढे चालूच ठेवावे अशी माझी योजना आहे.
- डॉ.स्टॉकमन: पेपरात?

होवस्तादः जेव्हा मी 'पिपल्स मेसेंजर' ताब्यात घेतला तेव्हा मी निर्धार केला की ह्या जुनाट टोणग्यांच्या चौकडीला संपवीन, ज्यांच्या हातात सारं काही आहे.

डॉ.स्टॉकमनः पण तुम्ही स्वतः मला सांगितलेलं आहे की त्याचा परिणाम काय झाला होता ते; तुम्ही—तुम्ही जवळ जवळ तो पेपर नाहीसाच केला होता.

होवस्तादः होय, ते खरे आहे. त्यावेळी आम्हाला माघार घ्यावीच लागली; त्यावेळी धोका होता, की त्या लोकांशिवाय स्नानगृहांचा प्रकल्प निष्फळ होईल. पण आता आपल्याजवळ स्नानगृहे आहेत, आणि आता ह्या ऐटबाज सभ्य गृहस्थांशिवाय आपले काहीही अडत नाही.

डॉ.स्टॉकमनः त्यांच्याशिवाय आपण मार्गक्रमण करू शकू, पण आपण खूप मोठ्या प्रमाणात त्यांचे ऋणी आहोत.

होवस्तादः त्यांच्या कृतज्ञतेची यथोचित परतफेड होईलच. पण माझ्यासारखा लोकशाहीवादी प्रवृत्तीचा वृत्तपत्रकार त्यांच्या हातातून ही संधी कदापि सोडून देणार नाही. आपण परंपरागत चालत आलेल्या अधिकृत रूढींचे बिनचूकपणे खंडन करायलाच हवे. साऱ्या दुसऱ्या अंधश्रद्धांप्रमाणे असणाऱ्या ह्या घाणेरड्या गोष्टींचे उच्चाटन व्हायलाच हवे.

डॉ.स्टॉकमनः येथे मी तुमच्या बरोबर आहे, अगदी मनापासून मिस्टर होवस्ताद. काही लोक भ्रमात असतील ना तर त्यांना ताबडतोब नाहीसे करा!

होवस्तादः मला नगराध्यक्षाला ह्या प्रकरणात गुंतविण्यात वाईट वाटते कारण ते तुमचे भाऊ ना? पण मला खात्री आहे की आधी सत्य बाहेर यावे. ह्या बाबतीत तुम्ही माझ्याशी सहमत आहात.

डॉ.स्टॉकमनः ते स्पष्टच आहे की(आवेशाने) होय, पण...पण...

होवस्तादः तुम्ही माझ्याबद्दल वाईट विचार करू नका. मी इतरांसारखा आत्मकेंद्री आणि महत्वाकांक्षी नाही!

डॉ.स्टॉकमनः का, माझ्या प्रिय मित्रा—कोण म्हणतं तू तसा आहेस?

होवस्तादः मी गरीब कुटूंबातून आलो आहे, ते तुम्हाला ठाऊक आहेच; आणि मला कनिष्ठ वर्गाच्या लोकांच्यातील तातडीच्या गरजांचे निरीक्षण करण्याची भरपूर संधी मिळालेली आहे. आणि शासकीय बाबींच्या दिशेने तो भाग मिळायलाच हवा, डॉक्टर. त्याचाच अर्थ असा की क्षमता, ज्ञान आणि स्वाभिमान यांचा विकास तो करतो—

डॉ.स्टॉकमनः मला पूर्णपणे समजते.

होवस्तादः होय...आणि म्हणूनच कनिष्ठ आणि सर्वसामान्य त्रस्त लोकांना काही प्रमाणात स्वातंत्र्य मिळावं म्हणून पत्रकार ही संधी नाकारित नाही. मला जाणीव झाली आहे की ह्या मोठ्या हलकल्लोळाला 'लोकक्षोभ' असे नाव ते देतील. असो, म्हणू द्यात त्यांना जे काय ते म्हणताहेत! जोपर्यंत माझी सद्सद्विवेकबुद्धी निर्मळ आहे...

डॉ.स्टॉकमनः निःसंशयपणे! निःसंशयपणे, माय डिअर मिस्टर होवस्ताद. सारे काही त्यादृष्टीने सारखेच...जाऊ द्या...ते! (दरवाज्यावर थाप ऐकू येते. छापखानेवाला प्रकृती आणि संपत्तीने बरा नसलेला पण छानसा काळा सूट घातलेला, चुण्या पडलेला नेकटाय, त्याच्या हातात लोकरीची हॅट आणि हातमोजे आहेत.)

अस्लाकसेनः (नम्रतेने वाकून नमस्कार करतो) क्षमा करा डॉक्टर, आगंतुकपणे असा हा...

डॉ.स्टॉकमनः (उठतो) ठीक, ठीक, हे मिस्टर अस्लाकसेन आहेत!

अस्लाकसेन: होय, डॉक्टर.

होवस्ताद: (उभे राहत) मीच आहे का तो ज्याला तुम्ही शोधत होता, अस्लाकसेन?

अस्लाकसेन: नाही, ते नाही. मला माहित नव्हते की मी तुम्हाला येथे बघेन. नाही, खरे म्हणजे डॉक्टर स्वतःला.

डॉ.स्टॉकमन: ठीक आणि मी तुमच्यासाठी काय करू शकतो?

अस्लाकसेन: हे खरं आहे का की मिस्टर बिलिंग मला सांगताहेत—की तुम्ही पाणी पुरवठ्यात सुधारणा घडवून आणण्याचा प्रयत्न करताहात?

डॉ.स्टॉकमन: होय, स्नानगृहांसाठी.

अस्लाकसेन: ठीक आहे मग, माझ्या लक्षात आलं ते. मी फक्त एवढंच सांगायला आलो की मी तुम्हाला मला जेवढा शक्य होईल तेवढा पाठिंबा द्यायला आलो आहे.

होवस्ताद: (डॉक्टरला) बघितलंत तुम्ही?

डॉ.स्टॉकमन: मी तुमचा खूप आभारी आहे, पण—

अस्लाकसेन: कारण की तुम्हाला सहजच दिसून येईल की तुम्हाला काही मध्यवर्गीय लोकांच्या पाठींब्याची गरज आहे. जेव्हा तुमची खरोखर इच्छा असेल तेव्हा आम्ही, ज्याला तुम्ही संघटीत बहुमत म्हणता त्याची स्थापना करू—येथे ह्या नगरात. आणि बहुमत तुमच्याच बाजूने असावं ही फार चांगली बाब आहे, डॉ. स्टॉकमन.

डॉ.स्टॉकमन: ते निःसंशयपणे सत्य आहे. पण मला फक्त हे कळत नाही की ह्या अशा प्रकारच्या सोप्या कामासाठी विशेष उपाययोजना करण्याची आवश्यकताच का असावी. असं मला वाटतं...

अस्लाकसेन: होय, पण काहीही झाले तरी ती गोष्ट चांगलीच आहे. तुम्ही बघा, मी स्थानिक प्राधिकारींना चांगलंच ओळखतो—जे सत्तेवर आहेत ते तिऱ्हाईतांचे प्रस्ताव आनंदाने स्विकारीत नाहीत. म्हणून मी विचार असा केला की छोटयाशा निदर्शनाचा कार्यक्रम आयोजित करताना आपण भलत्या मार्गाने जायला नको.

होवस्ताद: होय, छान कल्पना.

डॉ.स्टॉकमन: निदर्शन, तुम्ही म्हणालात? ठीक, का पण कसं करणार तुम्ही निदर्शन?

अस्लाकसेन: ठीक, मोठया नेमस्तपणासह, खचितच, डॉक्टर. मी नेहमीच नेमस्तपणे कृती करतो, कारण नेमस्तपणा हा नागरिकाचा श्रेष्ठ गुण आहे, माझ्या विचारसरणीनुसार.

डॉ.स्टॉकमन: आम्हाला सारं ते ठाऊक आहे, मिस्टर अस्लाकसेन.

अस्लाकसेन: होय, मला वाटते नेमस्तपणा सर्वसामान्यपणे सर्वमान्य आहे. आणि हा पाणीपुरवठ्याचा मामला छोट्या मध्यमवर्गीय लोकांसाठी फार महत्त्वाचा आहे. ही स्नानगृहे नगरासाठी छोट्याशा सोन्याच्या खाणी होत्या. ही स्नानगृहे आपल्या सर्वांचे- बहुधा गृहप्रमुखाचे- उदरनिर्वाहाचे प्रतीक होईल. ह्याच कारणामुळे तुमच्या प्रकल्पाला पाठिंबा देण्याची शक्य तेवढी जास्त- आमची इच्छा आहे; आणि घरातील प्रमुख व्यक्तींच्या संघटनेचा अध्यक्ष या नात्याने मी....

डॉ.स्टॉकमन: असं?

अस्लाकसेन: आणि शिवाय मी नेमस्त समाजाचा स्थानिक प्रतिनिधी असल्यामुळे- तुम्हाला ठाऊक आहे खचितच, मी नेमस्त बाबींत सक्रिय सहभाग घेतो?

डॉ.स्टॉकमन: होय, खचितच-खचितच.

अस्लाकसेन: ठीक... तुम्ही बघू शकता मी पूर्णपणे ह्या किंवा त्या मार्गाने अनेक लोकांच्या भेटी घेतल्या; आणि तेव्हापासून मी समजूतदार, कायद्याचे पालन करणारा नागरिक म्हणून ओळखला जाऊ लागलो, जसं तुम्ही तुमच्या स्वतःच्या बाबतीत म्हणाला होता, डॉक्टर- माझं काही निश्चित वजन आहे या नगरात- जरी मला सत्तेत थोडासा दर्जा असला तरी, मी स्वतः तसे म्हणतो.

डॉ.स्टॉकमन: ते मला चांगलंच ठाऊक आहे, मिस्टर अस्लाकसेन.

अस्लाकसेन: म्हणून तुम्ही बघा की आणीबाणीच्या काळात प्रशंसा मिळवणे हे माझ्यासाठी अतिशय सोपे आहे.

डॉ.स्टॉकमन: प्रशंसा?

अस्लाकसेन: होय, एक प्रकारे नगरवासियांकडून मिळणारे आभाराचे मत, समाजासाठी अतिशय महत्त्वाच्या असलेल्या गोष्टी तुम्ही प्रकाशात आणल्या म्हणून. हे स्पष्टच आहे की भाषणातील कच्चा मसुदा सौम्य शब्दात असायला हवा, जेणेकरून सत्ताधारी अधिकाऱ्यांचा अवमान होणार नाही. ह्या अटीवर आपण काळजीपूर्वक पावलं उचलली तर मला खरोखर असं वाटतं की कुणीही आपल्यावर आक्षेप घेणार नाही, घेतील?

होवस्ताद: ठीक, जरी त्यांना ते फारसं आवडलं नाही तरी...

अस्लाकसेन: नाही नाही नाही! त्या अधिकाऱ्यांची मने दुखावतील असं काहीही करायचं नाही, मिस्टर होवस्ताद; ज्यांच्या हातात आपल्या उपजीविकेचे संपूर्ण साधन आहे त्यांच्यावर हल्ला करायला नको. माझ्या काळात मी हे भरपूर करून चुकलो- त्यातून काही फारसं चांगलं निष्पन्न झालं नाही. पण नागरिकांचे प्रामाणिक आणि संतुलित मत... कुणीच त्यावर आक्षेप घेऊ शकले नाही.

डॉ.स्टॉकमन: (हात हलवित) माझ्या प्रिय अस्लाकसेना, माझ्या नागरिक सोबत्यांमधून मला पाठिंबा मिळतोय ह्याचा मला किती आनंद झाला ते मी सांगूच शकत नाही. ह्याचे मला खूपच सुख मिळते खूप सुख! खूप खूप आनंदात आहे! एक ग्लास घ्या तपकिरी दारूचा, ए?

अस्लाकसेन: नाही, खूप खूप आभारी आहे. मी मद्याला कधीच स्पर्श करीत नाही.

डॉ.स्टॉकमन: एखाद्या बियरच्या ग्लासाबद्दल तुम्ही काय म्हणाल, मग?

अस्लाकसेन: नाही. मी तुमचे पुन्हा आभार मानतो, डॉक्टर. मी सकाळी काहीही असले पेय घेत नाही आणि आता मी नगराची फेरी मारणार आणि घरातील काही प्रमुख व्यक्तींशी दोन शब्द बोलणार- लोकमत तयार करू शकेन.

डॉ.स्टॉकमन: तुमचे खूप खूप आभार, मिस्टर अस्लाकसेन. पण मला हे कळू शकत नाही की ही सगळी तजवीज आवश्यक आहे ते. हा मामला मला तर अगदी साधा आणि स्वयंसिद्ध वाटतो.

अस्लाकसेन: अधिकारी मंडळ काहीवेळा सावकाशपणे पावले उचलते, डॉक्टर स्टॉकमन. ह्याचा अर्थ मी कुणाला दोष देतो असं नाही, खचितच!

होवस्ताद: ठीक, उद्या आपण हे पेपरात देऊन खळबळ माजवू, अस्लाकसेन.

अस्लाकसेन: कृपया, मिस्टर होवस्ताद, हिंसाचार नको. नेमस्तपणे पुढे चालू ठेवू नाही तर आपल्याला काहीच साध्य होणार नाही. माझा सल्ला घ्या, जीवनाच्या शाळेतून मी हे अनुभव गोळा केलेले आहेत. आणि आता मी गुडबाय म्हणेन, डॉक्टर. तुम्हाला आता कळलंच असेल की छोटीशी मध्यमवर्गीय माणसे तुमच्या मागे आहेत, भिंतीसारखी भरभक्कम. तुम्हाला तुमच्या बाजूने संघटित बहुमत आहे, डॉक्टर.

डॉ.स्टॉकमन: खूप खूप आभारी आहे, माय डिअर मिस्टर अस्लाकसेन. (त्यांचे हात हातात धरीत) गुडबाय, गुडबाय.

अस्लाकसेन: तुम्ही ऑफिसमध्ये येताहात का, मिस्टर होवस्ताद?

होवस्ताद: मी लवकरच येतोय. मला अजूनही एक वा दोन व्यवस्था करायच्या आहेत.

अस्लाकसेन: चालेल. (वाकून नमस्कार करतो आणि जातो. डॉ.स्टॉकमन हॉलपर्यंत त्यांना सोबत करतात.)

होवस्ताद: (जेव्हा डॉक्टर पुन्हा आत येतात) ठीक, काय म्हणायचंय तुम्हाला आता ह्या बाबतीत, डॉक्टर? तुम्हाला असं वाटत नाही का की ह्या नगरातील सर्व शिळ्या, भेकड, निष्क्रिय गोष्टींना चाळवून त्या प्रदर्शित कराव्यात?

डॉ.स्टॉकमन: तुम्ही अस्लाकसेनच्या संदर्भात बोलताहात का?

होवस्ताद: होय, मी त्यांच्याच संदर्भात बोलतोय. ते दलदलीत खोल बुडालेल्यांपैकी एक आहेत- जरी ते काही बाबतीत खूपच शालीन असले तरी. आपल्या भोवती असलेल्या बहुतेक लोकांसारखे- नेहमी धरसोड वृत्तीने, ह्या बाजूकडून त्या बाजूकडे डळमळीतपणे वागणे, चलबिचल आणि साशंकतेने इतके परिपूर्ण की ते कधीही योग्य पाऊल उचलून पुढे सरसावण्यासाठी वचनबद्ध होण्याचं धाडस करीत नाहीत.

डॉ.स्टॉकमन: होय, पण अस्लाकसेन प्रामाणिकपणे मदत करण्यासाठी उत्सुक असलेले दिसत होते.

होवस्ताद: मला असं वाटतं की माणसासाठी सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे त्याचा आत्मविश्वास आणि स्वतःवरचा भरवसा.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, मी तुमच्याशी निःसंशयपणे सहमत आहे.

होवस्ताद: म्हणून मी ह्या संधीचा जबरदस्तीने ताबा घेतला, हे पाहण्यासाठी की मी त्यांच्या चांगल्या हेतूंना जीवदान देऊ शकतो की नाही ते. आपल्या

नगरातील पूज्यभाव असलेल्या अधिकाराला दडपून टाकायलाच हवे. पाणी पुरवठ्याबाबतीत झालेल्या असभ्य आणि अक्षम्य घोडचुकीबाबत ह्या जागी मतदारांना पटवून द्यायलाच हवे.

डॉ.स्टॉकमन: खूपच छान. जर तुम्हाला वाटत असेल की समाजासाठी हे चांगले आहे तर मग करा ते. पण माझ्या भावाशी माझं बोलणं व्हायच्याआधी नको.

होवस्ताद: काहीही झाले तरी, मध्यंतरीच्या काळात मी माझा अग्रलेख तयार ठेवीन आणि जर नगराध्यक्षांनी त्या गोष्टी पुढे चालू ठेवण्यास नकार दिला तरी...

डॉ.स्टॉकमन: पण तुम्ही त्यांच्या नकाराचा विचार कसा करणार?

होवस्ताद: ओह, ते काही अतर्क्य नाही. आणि मग

डॉ.स्टॉकमन: ठीक आहे मग, मी तुम्हाला वचन देतो--; ऐका माझं ह्याबाबतीत तुम्ही माझा लेख छापू शकता, प्रत्येक शब्द न् शब्द त्याचा.

होवस्ताद: करू का मी तसे? हे तुमचे वचन आहे?

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांच्याजवळ हस्तलिखित देत) हे आहे येथे, घेऊन जा बरोबर तुमच्या. तुम्हाला वाचताना काहीही गैर वाटणार नाही; त्यानंतर तुम्ही हे मला परत करू शकता.

होवस्ताद: छान! मी करीन तसे. ठीक आहे मग, गुडबाय डॉक्टर!

डॉ.स्टॉकमन: गुडबाय, गुडबाय! तुम्ही बघाल, मिस्टर होवस्ताद हा निष्कंटक मार्ग असेल...काहीच नाही दुसरे तर निष्कंटक मार्ग!

होवस्ताद: हं! ठीक, बघूया आपण. (तो वाकून नमस्कार करून दारातून निघून जातो.)

डॉ.स्टॉकमन: (ओलांडून जाऊन जेवणाच्या खोलीत डोकावतो) कतरिन...! ओह, पेत्रा तू आलीस परत?

पेत्रा: (आत येत) होय, मी नुकतीच शाळेतून आली आहे.

सौ.स्टॉकमन: (आत येत) ते अजूनही आले नाहीत का?

डॉ.स्टॉकमन: पीटर? नाही. पण होवस्ताद बरोबर मी बरचसं बोललो. मी जो शोध लावलेला आहे तो पूर्णपणे पायरी पायरीने वर नेतोय. मला असं दिसतंय की मी सुरुवातीला कल्पना केल्यापेक्षा अधिक काहीतरी आहे, तुला ठाऊक आहे. म्हणून त्यांनी माझा निकाल राखून ठेवलाय, जेव्हा त्यांना गरज पडेल तेव्हा वापरण्यासाठी.

सौ.स्टॉकमन: तुम्हाला वाटतं का की त्याची गरज आहे?

डॉ.स्टॉकमन: नाही, खचितच नाही. पण त्याचवळी एक स्वतंत्र वार्ताहर माझ्या बाजूने उभा आहे जो ह्या प्रकरणावर प्रकाश पाडेल. आणि तुम्हाला काय वाटतं? घरमालकांच्या संघटनेच्या अध्यक्षांची सुद्धा मी भेट घेतलेली आहे.

सौ.स्टॉकमन: खरंच? त्यांना काय हवंय?

डॉ.स्टॉकमन: ते सुद्धा पाठींबा देण्यासाठी तयार आहेत. आवश्यकता असल्यास ते सर्व मला पाठींबा देणार आहेत. कतरिन तुला ठाऊक आहे माझ्या मागे काय आहे ते?

सौ.स्टॉकमन: तुमच्या पाठीमागे? नाही. काय ते?

डॉ.स्टॉकमन: संघटित बहुमत.

सौ.स्टॉकमन: ओह, आहे तुम्हाला ते? ही तुमच्यासाठी फारच चांगली गोष्ट आहे थॉमस, नाही का?

डॉ.स्टॉकमन: हा विचार करताना मला उत्साहाची नशा चढल्यासारखे वाटते! (हात चोळत ते येरझाऱ्या घालतात.) अरे देवा! असं उभं राहणं म्हणजे किती विस्मयजनक आहे, जसं नागरिकांचा सोबती होऊन बंधूभावाने खांद्याला खांदा भिडवून!

पेत्रा: आणि खूप काहीतरी करणं हे किती छान आणि योग्य आहे, बाबा!

डॉ.स्टॉकमन: मुख्यतः जेव्हा तो त्याच्या स्वतःच्या नगरासाठी करतो तेव्हा!

सौ.स्टॉकमन: बेल वाजतेय तेथे.

डॉ.स्टॉकमन: तेच असावेत ते. (दरवाजा ठोठावण्याचा आवाज येतो.) या आत!

डॉ.स्टॉकमन: तुम्हाला बघून आनंद झाला, पीटर!

सौ.स्टॉकमन: गुड मॉर्निंग, पीटर! कसे आहात?

नगराध्यक्ष: ओह, ठीक- ठीक, आभारी आहे तुमचा. (डॉक्टरांना) काल कार्यालयाच्या वेळेनंतर स्नानगृहांच्या पाण्याच्या अवस्थेसंबंधीचा वृत्तांत मला मिळाला.

डॉ.स्टॉकमन: होय, वाचला का तुम्ही तो?

नगराध्यक्ष: होय, मी वाचला तो.

डॉ.स्टॉकमन: काय म्हणायचंय तुम्हाला ह्याविषयी?

नगराध्यक्ष: (तिरपा कटाक्ष टाकीत) हं...

सौ.स्टॉकमन: चल, पेत्रा. (सौ.स्टॉकमन आणि पेत्रा डाव्या बाजूच्या खोलीत जातात.)

नगराध्यक्ष: (थोड्या विरामानंतर) माझ्या पश्चात हे सर्व शोध लावण्याची आवश्यकता होती?

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, जोपर्यंत निखालसपणे खात्रीशीर पुरावा मिळत नाही, मग-

नगराध्यक्ष: आणि आता तुमची पूर्णपणे खात्री झाली?

डॉ.स्टॉकमन: होय, निःसंशयपणे. तुम्हाला स्वतःला सुद्धा आता खात्री पटली!

नगराध्यक्ष: हे कागदपत्र एक अधिकृत वृत्तांत म्हणून मंडळापुढे सादर करण्याचा तुमचा उद्देश आहे?

डॉ.स्टॉकमन: खचितच. ह्या गोष्टीबाबत काहीतरी करायलाच हवं- आणि ताबडतोब.

नगराध्यक्ष: नेहमीप्रमाणे तुम्ही खूपच कडक शब्दात तुमच्या विधानाची अभिव्यक्ती करता. ह्या दुसऱ्या गोष्टीसमवेत तुमचं म्हणणं असं आहे की उन्हाळ्यातील आपल्या पर्यटकांना आम्ही काय देतो तर म्हणे केवळ विष?

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, पीटर, दुसरं काय म्हणू शकता तुम्ही याला? फक्त विचार करा! ते पिण्याचं विष- मग तुम्ही प्या किंवा अंघोळ करा त्यात! आणि हेच जे काय आहे ते आपण गरीब दुखणेकरींना देऊ करतो जे आपल्याकडे प्रामाणिकपणे येतात व आपल्याला भरपूर पैसा देतात, या आशेने की त्यांचं आरोग्य त्यांना परत मिळावं!

नगराध्यक्ष: आणि मग तुम्ही अशा विधानाद्वारे असा निष्कर्ष काढला की ह्या तथाकथित मॉलेडॉलमधून येणाऱ्या अशुद्धतेला स्वच्छ करण्यासाठी

गटारे बांधावीत आणि विद्यमान पाण्याचे नळ उघडून त्यात सुधारणा करावी...

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, तुम्ही दुसरा काही उपाय सुचवू शकाल का? मी नाही दुसरं काही करू शकत.

नगराध्यक्ष: ह्या सकाळी मी एक निमित्त शोधून नगरातील इंजिनियर्सना बोलावून ह्या फेरफारीच्या विषयाला हात घातला- अर्धवट थट्टेने- असंच काही तरी की शक्यतो आपण भविष्यात कधीतरी ह्याचा विचार करू असं ठरलं.

डॉ.स्टॉकमन: कधीतरी भविष्यात?

नगराध्यक्ष: खचितच ते स्मित करीत होते माझ्या फाजील खर्चावर. तुम्ही जरा तसदी घेतली होती का की ह्या फेरफारी करण्याच्या योजनेला किती खर्च येणार म्हणून? त्या इंजिनियर्सनी सांगितले की ह्यासाठी जो खर्च येईल तो एक लाख क्रोनर तुम्हाला गोळा करावा लागणार.

डॉ.स्टॉकमन: इतका मोठा खर्च?

नगराध्यक्ष: होय. आणि अजूनही सर्वात वाईट म्हणजे ह्या कामाला कमीत कमी दोन वर्षे लागणार.

डॉ.स्टॉकमन: दोन वर्षे तुम्ही म्हणालात? संपूर्ण दोन वर्षे?

नगराध्यक्ष: किमान एवढे तरी. आणि दरम्यानच्या काळात स्नानगृहांचे काय करावे? बंद करावेत ते? आपल्याजवळ दुसरा पर्याय नसणार. तुम्हाला वाटतं का की येथे कुणी येईल? जरी ही अफवा सर्वत्र दूरवर पसरली की पाणी दूषित झालेले होते म्हणून?

डॉ.स्टॉकमन: पण, पीटर, हे नेमकेपणे काय आहे?

नगराध्यक्ष: आणि हे सारं आत्ताच व्हायला हवं- इतक्यातच, जेव्हा स्नानगृहांचा नावलौकिक भरमसाठ वाढीला लागत आहे तेव्हा! ह्या प्रदेशातील इतर शहरांमध्ये आरोग्य सुधारण्यासाठी असलेल्या विश्रामधामांचा विकास करण्यासाठी अशाच प्रकारची साधनसंपत्ती आहे. तुम्हाला असं वाटत नाही का की असं काही आपण केलं तर पर्यटकांच्या ओघाला आकर्षित करण्यासाठी त्यांना मिळालेल्या संधीसाठी ते उतावीळपणे धाव घेतील? आपल्याला ह्या पूर्ण किमती उपक्रमाचा त्याग करावा लागणार, आणि मग तुम्हाला तुमच्या जन्मभूमीच्या नगराचा विनाश बघावा लागणार.

डॉ.स्टॉकमन: मला...? विनाश...?

नगराध्यक्ष: नगराच्या भविष्यातील पूर्ण उत्कर्ष हा स्नानगृहांशी बांधील आहे. मी जसं पाहू शकतो तसं तुम्हीही बघू शकता.

डॉ.स्टॉकमन: मग आता काय केलं जावं असं तुम्हाला वाटतं?

नगराध्यक्ष: स्नानगृहांची अवस्था तुमच्या वृत्तांतानुसार इतकी गंभीर असावी जसे तुम्ही लिहिले आहे तशी असेल ह्याची मला पूर्णपणे खात्री नाही.

डॉ.स्टॉकमन: पण ते अधिकाधिक वाईट! किंवा पुढील ग्रीष्म ऋतूत उष्ण हवामान राहिल तेव्हा काय?

नगराध्यक्ष: मी पूर्वी म्हटल्याप्रमाणे मला वाटतं तुम्ही खूपच अतिशयोक्ती कराताहात. कोणत्याही कार्यक्षम डॉक्टराला हे कळायलाच हवे की कोणती योग्य पावले उचलायची ते. त्याने विषारी घटकद्रव्याचा वापर करण्यापूर्वी संयम राखायला हवा...तो..एकतर घातक परिणामावर प्रतिबंध घालण्याइतका कार्यक्षम हवा नाहीतर ते उघड उघड दिसल्यासारखे वाटल्यास त्याचे निराकरण करण्याइतका तो सक्षम असावा.

डॉ.स्टॉकमन: ठीक---? आणि मग--?

नगराध्यक्ष: स्नानगृहांचा विद्यमान पाणीपुरवठा हे एक निर्वाणीचं वास्तव आहे, आणि ते तसं आहे म्हणून स्पष्टपणे विचारात घ्यायलाच हवं, जेव्हा वेळ येईल तेव्हा. संचालक मंडळ ह्याचा विचार करताना नाखूष होणार नाही ह्या अटीवर की त्यासाठी बेसुमार खर्च होणार नाही— निश्चितपणे ह्या सुधारणेसाठी किती खर्च येतो हे कळल्याशिवाय.

डॉ.स्टॉकमन: तुम्हाला असं वाटतं का की मी अशा प्रकारच्या लबाड लोकांच्या टोळीत कधीतरी होतो?

नगराध्यक्ष: लबाड?

डॉ.स्टॉकमन: होय, हा अप्रामाणिकपणा- एक फसवणूक- एक लबाडी, एक खोटेपणा, एक निखालस गुन्हा आहे जनहिताच्या विरुद्ध समाजाच्या विरुद्ध संपूर्णपणे!

नगराध्यक्ष: जसे मी आधीच विधान केले होते की माझं मन मी स्वतःच वळवू शकलेलो नाही की अशा प्रकारचं संकट इतक्या जवळ येऊन ठेपलं आहे.

डॉ.स्टॉकमन: तुम्ही तुमचं मन वळवायलाच हवं! तुमच्यासाठी ते अनिवार्य आहे! माझा वृत्तांत पूर्णपणे बिनचूक आणि स्पष्ट आहे, मला ठाऊक आहे ते! आणि तुम्हालाही ते ठाऊक आहे. पीटर पण, तुम्ही कबूल करणार नाही. ते तुम्हीच आहात ना की स्नानगृहे आणि पाणी पुरवठ्याची योजना ज्याने केली जे आता तेथे आहेत. त्यासाठी तुम्हीच फक्त एकमेव जबाबदार आहात. आणि तीच तुमची निंद्य घोडचूक आहे जी तुम्ही कबूल करीत नाही. शीss! तुम्हाला असं वाटतं का की मी तुमची लबाडी ओळखू शकत नाही?

नगराध्यक्ष: आणि जरी ते खरं असेल, म्हणून काय झालं? जर मी काहीशी मत्सराने माझी प्रतिष्ठा जतन करून ठेवतोय असं तुम्हाला वाटत असेल तर ते सर्वस्वी नगराच्या भल्यासाठी आहे. माझ्या प्रामाणिकपणाच्या प्रतिष्ठेशिवाय मी सर्वसामान्य हिताला सर्वात जास्त महत्त्व देतो त्या बाबतीत. मी ह्या शिवाय मार्गदर्शन आणि त्यावर नियंत्रण ठेवू शकत नाही- आणि त्या कारणामुळे आणि विभिन्न हेतूमुळे मी असा विचार केला की तुमचा वृत्तांत स्नानगृहाच्या मंडळापुढे सादर व्हायलाच नको, तो मागे घ्यायलाच हवा समाजाच्या हितासाठी. नंतर मग, मी ही समस्या चर्चेसाठी त्यांच्या पुढ्यात ठेवीन आणि जेवढं माझ्याकडून होईल तेवढं मी पूर्णपणे चांगल्यात चांगलं करण्याचा प्रयत्न करीन- धोरणीपणाने. पण ह्या धोकादायक कामाबद्दल एक शब्दही नव्हे- त्याबद्दल जनतेसमोर गौप्यस्फोट होणार नाही अशा पद्धतीने.

डॉ.स्टॉकमन: पण माय डियर पीटर, ते आज थांबू शकणार नाही.

नगराध्यक्ष: ते थांबणारच आणि थांबेलच.

डॉ.स्टॉकमन: मी सांगतो ते शक्य नाही- खूप खूप लोकांना ते आधीच ठाऊक झाले आहे.

नगराध्यक्ष: आधीच ठाऊक झाले आहे! कुणाला? खात्रीने पीपल्स मेसेंजर ह्या वृत्तपत्राच्या लोकांना तर नव्हेच.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, होय, त्यांना ह्या बाबतीत ठाऊक आहे. उदारमतवादी स्वावलंबी वृत्तपत्र खचितच बघतील की तुम्ही तुमचं कर्तव्य करताहात की नाही ते.

नगराध्यक्ष: (अल्पशा विरामानंतर) तुम्ही आश्चर्यकारकपणे बेफिकीर माणूस आहात, थॉमस! तुमच्यावर त्याचा दूरगामी आणि अप्रत्यक्ष काय परिणाम होणार आहे ह्याचा कधी विचार केला होता का तुम्ही?

डॉ.स्टॉकमन: परिणाम? माझ्यावर?

नगराध्यक्ष: तुमच्यावर आणि तुमच्या कुटुंबावर, होय.

डॉ.स्टॉकमन: तुमच्या ह्या अशा अभद्र बोलण्याचा अर्थ काय?

नगराध्यक्ष: मी तुमच्याशी नेहमीच एका शालीन भावासारखा वागत आलो आहे, आणि नेहमीच तुम्हाला मदतीचा हात दिला- ह्या गोष्टींशी तुम्ही सहमत आहात का?

डॉ.स्टॉकमन: होय, तुम्ही केले तसे, त्याबद्दल मी कृतज्ञ आहे.

नगराध्यक्ष: त्याची काही आवश्यकता नाही. कारण काही प्रमाणात मला ते करावेच लागले... माझ्या स्वतःसाठी. मी नेहमीच अशी अपेक्षा करित होतो की जर मी तुम्हाला मदत केली तर तुमची आर्थिक परिस्थिती सुधारेल आणि एक प्रकारे मला तुमच्यावर आवर घालता येईल.

डॉ.स्टॉकमन: काय? फक्त तुमच्या स्वतःसाठी?

नगराध्यक्ष: काही प्रमाणात, मी म्हणालो. हे शासकीय सेवकास अडचणीत आणणारे आहे जेव्हा त्याच्या जवळच्या नातेवाईकास स्वतः वारंवार जाऊन तडजोड करावी लागते.

डॉ.स्टॉकमन: आणि तुम्हाला वाटतं मी ते करतो असं?

नगराध्यक्ष: होय, दुर्दैवाने, तुम्ही करता नकळत. तुमची स्वाभाविक मनोवृत्ती चंचल, भांडखोर आणि आक्रमक आहे. आणि मग तुमची ही दुर्दैवी सवय की पृथ्वीतलावरील कुठलीही गोष्ट अविचाराने छापून टाकावी. त्याच वेळी तुम्हाला अचानक सुचलेल्या कल्पनेबाबत एखादा लेख किंवा संपूर्ण पत्रक तुम्ही वर्तमानपत्रात छापून देता.

डॉ.स्टॉकमन: पण तुम्ही असा विचार करीत नाही का की एका नागरिकाचे हे कर्तव्य आहे की जेव्हा त्याला एखादी नवीन कल्पना सुचली की त्याने ते जनतेसमोर मांडायलाच हवे?

नगराध्यक्ष: ओह, जनतेला नव्या कल्पनांची गरज नसते. जनतेला सर्वात उत्तम म्हणजे काय हवे असते की चांगल्या पुरातन स्वीकृत कल्पना ज्या आधीच त्यांच्याकडे असतात.

डॉ.स्टॉकमन: आणि हे तुम्ही उघडपणे सांगताहात!

नगराध्यक्ष: होय, मला एकदाच तुमच्याशी उघडपणे बोलणं आवश्यक आहे. ह्या मर्यादेपर्यंत निदान एकदातरी मला तुमच्याशी स्पष्टपणे बोलायलाच हवं. येथवर, सर्वकाही ठाऊक असताना तुम्ही किती जलद बेकायदेशीर गुन्हा करता. मी ते टाळण्याचा प्रयत्न केला, पण आत्ता थॉमस, मला तुम्हाला सत्य सांगायलाच हवे. तुम्हाला कल्पना नाही की तुम्ही तुम्हाला स्वतःला तुमच्या उतावळेपणामुळे किती इजा करून घेताहात ते... तुम्ही अधिकारी मंडळाबाबत तक्रार केली आणि हो, शासनाविरुद्ध सुद्धा, त्यांच्याविरुद्ध अगदी कडवटपणे तक्रार केली- आणि ठामपणे सांगून दुर्लक्ष करीत त्यांचा छळ केला. पण तुम्ही काय अपेक्षा करता- कुणीतरी तुमच्या सारखेच त्रासदायक आहेत.

डॉ.स्टॉकमन: ओह- म्हणजे मी त्रासदायकही आहे?

नगराध्यक्ष: होय, थॉमस, तुमच्या सारख्या खूप त्रासदायक माणसाबरोबर काम करणं... अवघड आहे- मला अनुभवाअंती ठाऊक आहे. तुम्हाला कुणाबद्दलही किंवा कोणत्याही गोष्टीची कदर नाही. स्वानगृहांच्या मेडिकल ऑफिसरची नोकरी मी तुम्हाला मिळवून दिली ह्याबद्दल तुम्ही आमचे आभार मानायला हवेत हे मला वाटतं, तुम्ही विसरलात-

डॉ.स्टॉकमन: तो माझा अधिकार होता- आणि दुसऱ्या कुणाचाही नाही! उष्णोदकांचे ठिकाण म्हणून ह्या नगराची कार्यक्षमता मीच आधी शोधून काढली, मीच ते पाहिलं- त्यावेळी मीच एकट्याने. ह्या माझ्या कल्पनेसाठी कुणाचीही मदत न घेता मीच एकट्याने वर्षानुवर्षे झुंज दिली. मी लिहीत गेलो आणि लिहीत गेलो.

नगराध्यक्ष: मी ते नाकारत नाही, पण मग योग्य वेळ आलेलीच नव्हती. खचितच तो आडवळणावरचा कोपरा होता, तुम्ही त्याला योग्य न्याय देऊ शकला नाहीत. जेव्हा अनुकूल वेळ येऊन ठेपली तेव्हा मी- आणि इतरांनी बाब हाती घेतली...

डॉ.स्टॉकमन: होय, आणि तुम्ही गेलात आणि माझ्या संपूर्ण उत्कृष्ट योजनेचा पार विचका करून टाकलात. ओह, होय आता हे स्पष्ट झाले की तुम्ही किती दीडशहाणे होतात ते!

नगराध्यक्ष: सारं काही मी पाहू शकतो की तुम्ही पुन्हा तुमच्या भांडखोरपणासाठी बाहेर पडायचा मार्ग शोधताय. तुम्हाला तुमच्यापेक्षा वरिष्ठ लोकांवर भीषण हल्ला करायची इच्छा आहे- ही तुमची जुनी सवय आहे. तुम्हाला तुमच्यावर कुणी अधिकार गाजवलेलं सहन होत नाही; तुमच्या स्वतःपेक्षा मोठ्या हुद्द्यावर असलेल्यांकडे तुम्ही तिरकस नजरेने बघता. तुम्ही त्यांच्याकडे तुमचा वैयक्तिक शत्रू म्हणून बघता- आणि तुम्ही त्यांच्याविरुद्ध कोणते शस्त्र वापरता ह्याची तुम्ही काळजी घेत नाहीत. पण आता मी तुम्हाला दाखवून दिलेलेच आहे की नगरासाठी हे किती धोक्याचे आहे, आणि परिणामी माझ्यासाठी सुद्धा. आणि त्या कारणामुळे मी तुम्हाला धोक्याची सुचना देतो, थॉमस, की मी ठरवले आहे की तुमच्याकडे निश्चित अशा मागणीसाठी मी पूर्णपणे कठोर राहीन.

डॉ.स्टॉकमन: कोणती मागणी?

नगराध्यक्ष: जेव्हापासून तुम्ही बाहेरच्या लोकांशी या नाजूक विषयावर वायफळ गप्पा मारीत आलात. जी एक कार्यालयीन गुप्तता असायला हवी होती, ती गोष्ट उघडपणे दाबून टाकणे अशक्य आहे. सर्व प्रकारच्या अफवा कर्णोपकर्णी पोहोचल्या... आणि प्रत्येकजण ज्यांना आमच्या विरुद्ध आकस आहे ते ह्या अफवा अधिक तिखटमीठ लावून पसरवत आहेत, म्हणून तुम्ही या अफवांबद्दल जाहीरपणे नाकबुली देणं खूप गरजेचं आहे.

डॉ.स्टॉकमन: मी? कसं? मला समजलं नाही.

नगराध्यक्ष: आम्ही अशी अपेक्षा करतो की, पूर्वी असलेल्या शोधानंतर तुम्ही या निष्कर्षापर्यंत पोहोचाल की ही बाब खूपच गंभीर किंवा ज्याबद्दल आधी तुम्ही खूप आग्रह धरण्याची कल्पना केली होती तशी ती नाही.

डॉ.स्टॉकमन: आहा! म्हणजे तुमची ही अपेक्षा आहे होय?

नगराध्यक्ष: याउप्पर हे अपेक्षित आहे की तुम्ही संचालक मंडळात तपशीलवारपणे आणि कर्तव्यनिष्ठपणे पावले उचलून घोषित करा जेणेकरून ते संभवनीय दोषांवर ते दोष निवारण्यासाठी पावले उचलतील.

डॉ.स्टॉकमन: होय, पण तुम्हाला हे कधीच दिसत नाही, की तुम्ही या समस्येला ठिगळ लावण्यात व्यर्थ वेळ घालवता. तुम्हाला मी सरळ सरळ सांगतो, पीटर, मी पूर्णपणे आणि निखालसपणे खात्री पटवतो की-

नगराध्यक्ष: एक कर्मचारी म्हणून तुम्हाला वैयक्तिक मत मांडण्याचा अधिकार नाही.

डॉ.स्टॉकमन: (चाचरत) अधिकार नाही...?

नगराध्यक्ष: एक नोकर म्हणून, मला म्हणायचंय एक सामान्य व्यक्ती- का ती वेगळी गोष्ट आहे. तुम्ही स्नानगृहांच्या कनिष्ठ दर्जाच्या हुद्द्याचे अधिकारी आहात, तुम्हाला तुमच्यापेक्षा वरच्या दर्जाच्या लोकांपुढे

तुमचे मत व्यक्त करून त्यांच्याविरुद्ध प्रतिपादन करण्याचा काही अधिकार नाही.

डॉ.स्टॉकमन: हे जरा वाजवीपेक्षा जास्तच होतेय! मी एक डॉक्टर, वैज्ञानिक आहे, मला काहीच अधिकार नाही-!

नगराध्यक्ष: येथे हा महत्त्वाचा मुद्दा केवळ वैज्ञानिकाचा नाही; हा गुंतागुंतीचा प्रश्न आहे. औद्योगिक आणि आर्थिक स्वास्थ्याचा.

डॉ.स्टॉकमन: मला त्याची काहीही फिकीर नाही- काय जे अभद्र असेल त्याची! माझ्या दृष्टीने. माझ्या मनात जे काही असेल ते व्यक्त करायला मी सर्वस्वी स्वतंत्र आहे.

नगराध्यक्ष: निश्चितच! कुठल्याही गोष्टीवर खूप- फक्त स्नानगृहे सोडून. त्याची आम्ही तुम्हाला मनाई करतो.

डॉ.स्टॉकमन: (ओरडतो) मनाई! तुम्ही सारे!

नगराध्यक्ष: मी तुम्हाला मनाई करतो. मी खुद्द स्वतः, तुमच्यापेक्षा वरिष्ठ. आणि जेव्हा मी हुकूम सोडेन तेव्हा तुम्हाला माझी आज्ञा पाळणं भाग आहे.

डॉ.स्टॉकमन: (स्वतःवर संयम ठेवीत) पीटर- जर तू माझा भाऊ नसतास ना...!

पेत्रा: (जोराने दरवाजा उघडीत) बाबा, तुम्ही असा पवित्रा घ्यायला नको!

डॉ.स्टॉकमन: (तिच्या मागे जात) पेत्रा, पेत्रा!

नगराध्यक्ष: ओह, म्हणजे तू हे चोरून ऐकत होतीस तर!

सौ.स्टॉकमन: तुमचा आवाजच इतका मोठा होता की आम्हाला ते टाळणं अशक्य होतं.

पेत्रा: नाही! मी तेथे उभी राहिले आणि ऐकले.

नगराध्यक्ष: ठीक, एकंदरीत. मला आनंद झाला, खरोखर-

डॉ.स्टॉकमन: (त्याच्याकडे जात) तुम्ही मला आज्ञा पाळणे आणि आदेश देणे ह्याबाबतीत काही तरी सांगत होतात?

नगराध्यक्ष: तुम्ही मला तसं बोलायला भाग पाडलंत.

डॉ.स्टॉकमन: आणि मी स्वतः जनतेसमोर जाऊन मी खोटा आहे हे जाहीर करू?

नगराध्यक्ष: हे अतिशय तातडीचे आहे- असे आम्ही विचारात घेतले आहे, मी निर्देश केल्याप्रमाणे तुम्ही हे जनतेपुढे जाहीर करावे.

डॉ.स्टॉकमन: आणि जर मी- आज्ञा पाळली नाही तर?

नगराध्यक्ष: मग आम्ही स्वतः निवेदन जाहीर करून जनतेला विश्वासात घेऊ.

डॉ.स्टॉकमन: खरंच ठीक. मग मी वर्तमानपत्रात तुमच्याविरुद्ध प्रतिपादन करीन. मी स्वतः माझ्यासाठी उभा राहीन. मी हे सिद्ध करून दाखवीन की मी बरोबर आहे आणि तुम्ही चुकीचे आहात. मग काय करणार तुम्ही?

नगराध्यक्ष: मग मी तुमची बडतर्फी थांबवायला असमर्थ असेन.

डॉ.स्टॉकमन: काय?

पेत्रा: बाबा! कामावरून काढून टाकणार?

डॉ.स्टॉकमन: कामावरून काढून टाकणार!

नगराध्यक्ष: स्नानगृहांच्या कामावरून तुमची बडतर्फी. मला तुम्हाला नोटिस देण्यासाठीची व्यवस्था लवकरात लवकर करणं भाग आहे आणि बघा स्नानगृहांशी असलेले तुमचे सर्व संबंध तोडण्यात येतील.

डॉ.स्टॉकमन: तुम्ही असं करायचं धाडस करणार?

नगराध्यक्ष: तुमच्या स्वतःच्या बेपर्वाईला दोष द्या.

पेत्रा: काका, माझ्या वडिलांशी असं लज्जास्पद मार्गाने वागणं चांगलं नाही!

डॉ.स्टॉकमन: तू शांत रहा, पेत्रा!

नगराध्यक्ष: (पेत्राकडे बघतो) ओहो! आम्हाला आमची स्वतःची मतं आधीच आहेत? नक्कीच, निश्चितपणे! (सौ.स्टॉकमनला) वहिनी, माझ्या अंदाजानुसार तुम्ही या घरातील समंजस सदस्य आहात. तुम्ही तुमच्या नवऱ्याबरोबर तुमचे वजन खर्च करा, प्रयत्न करा- त्यांना समजवा की स्नानगृहांच्या या बाबतीत त्यांच्यासह तुमचे कुटुंबही गुंतेल.

डॉ.स्टॉकमन: माझ्या कुटुंबाचा माझ्याव्यतिरिक्त कुणाशीही संबंध नाही!

नगराध्यक्ष: जसं मी सांगत होतो, दोघांवरही- त्याच्या कुटुंबावर, आणि नगरात राहणाऱ्या जनतेवरही.

डॉ.स्टॉकमन: मीच एक एकटा असा आहे की जो खरोखर जनतेचे हित बघतो! हे दोष उघडकीस आणून कधी ना कधी ते प्रकाशात आणावेच अशी माझी इच्छा आहे. ओह, होय. माझ्या जन्मग्रामावर मी किती प्रेम करतो हे लवकरात लवकर स्पष्ट होईल.

नगराध्यक्ष: तुम्ही? जेव्हा तुमचा अविचारी हटवादीपणा ह्या नगराच्या मुख्य उत्पन्नाच्या साधनांचा विध्वंस करील तेव्हा?

डॉ.स्टॉकमन: पण हे साधन दूषित आहे, माणसा. वेडे झालात का तुम्ही? आपण ओंगळ आणि नीतिभ्रष्टेचा व्यापार करीत जगत आहोत. आपलं संपूर्ण सामाजिक जीवन हे खोटेपणावर पक्कं रोवलेलं आहे.

नगराध्यक्ष: निरर्थक कल्पना- किंवा त्याहूनही अधिक वाईट. जो माणूस त्याच्या जन्मठिकाणाविरुद्ध अशा प्रकारची आक्रमक अप्रत्यक्ष सूचना इतस्ततः प्रसारित करतो तो जनतेचा शत्रू असलाच पाहिजे.

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांच्याकडे जात) तुमची अशी हिम्मत-!

सौ.स्टॉकमन: (दोघांच्या मध्ये स्वतःला झोकून देत) थॉमस!

पेत्रा: (तिच्या वडिलांचा बाहू घट्ट पकडीत) शांत रहा, बाबा!

नगराध्यक्ष: मी स्वतः दांडगाईचं प्रदर्शन करणार नाही. आता मी तुम्हाला ताकीद दिलेलीच आहे. तुमच्या आणि तुमच्या कुटुंबाच्या प्रतिष्ठेचा विचार करा. गुडबाय. (तो जातो.)

डॉ.स्टॉकमन: (येरझाऱ्या घालीत) अशा प्रकारची वागवणूक- माझ्या स्वतःच्या घरात? काय म्हणशील ह्याला तू कतरिन?

सौ.स्टॉकमन: हे लज्जास्पद आहे, थॉमस- पूर्णपणे लांछनास्पद.

पेत्रा: ओह, काय करावं ह्या काकाचं-!

डॉ.स्टॉकमन: ही माझी स्वतःचीच चूक आहे; मी त्यांच्यापुढे फार पूर्वीच उभे ठाकायला हवे होते. त्यांना माझं हत्यार दाखवायला हवं होतं आणि ते वापरायलाही हवं होतं. मला लोकांचा शत्रू म्हणतात! हे देवा मला मदत कर- मी हे सहन करणार नाही, कधीच नाही!

सौ.स्टॉकमन: पण माय डिअर थॉमस, काहीही झाले तरी तुमच्या भावाजवळ सामर्थ्य आहे-

डॉ.स्टॉकमन: होय, पण माझ्याजवळ अधिकार आहे.

सौ.स्टॉकमन: ओह, होय, अधिकार, अधिकार! तुमच्याजवळ काही सामर्थ्य किंवा कुवत नसेल तर तुमच्याजवळ असलेल्या अधिकाराचे काय सहाय्य होणार आहे तुम्हाला?

पेत्रा: ओह, आई- असं कसं बोलू शकतेस तू?

डॉ.स्टॉकमन: काय! स्वतंत्र समाजात तुमच्या बाजूला अधिकार असणं चांगलं नाही? किती मूर्खपणाची कल्पना आहे, कतरिन! आणि त्याशिवाय माझ्यासमोर स्वतंत्र आणि स्वावलंबी वृत्तपत्रांचा छापखाना आहेच की- आता माझ्या पाठीमागे असलेले संघटित एकमत? एवढी क्षमता पुरेशी आहे, मला वाटतं!

सौ.स्टॉकमन: का, अरे देवा, थॉमस! तुम्ही खात्रीने असा विचार करित नाहीत की...

डॉ.स्टॉकमन: कशाबद्दल विचार करित नाही मी?

सौ.स्टॉकमन: -तुमच्या भावाविरुद्ध शत्रुत्व निर्माण करण्याविषयी.

डॉ.स्टॉकमन: कोणती अविचारी गोष्ट करावी अशी तुझी अपेक्षा आहे, अधिकार आणि सत्याव्यतिरिक्त?

पेत्रा: होय, तेच मला ठाऊक असायला हवे.

सौ.स्टॉकमन: पण त्याचा काहीही उपयोग नाही. जर त्यांनी ते केलं नाही तर?

डॉ.स्टॉकमन: ओहो, कतरिन! फक्त थोडं थांब, आणि तू बघशील ही लढाई मी अखेरपर्यंत लढतो की नाही ते.

सौ.स्टॉकमन: होय, आणि तुमची नोकरी गमावण्याच्या अवधीपर्यंत, एवढंच काय ते!

डॉ.स्टॉकमन: ठीक आहे मग, काहीही झाले तरी जनतेसाठी- समाजासाठी मी माझं कर्तव्य पार पाडलेलं असेल- मी! मला जनतेचा शत्रू म्हणतात!

सौ.स्टॉकमन: पण तुमच्या कुटुंबाच्या बाबतीत, थॉमस? घरात असलेल्या आमच्या बाबतीत? तुम्हाला असं वाटतं का की तुमच्यावर अवलंबून असणाऱ्यांच्या बाबतीत तुम्ही कर्तव्य पार पाडताहात?

पेत्रा: ओह, आई, सर्वात आधी नेहमी आपलाच विचार करू नकोस.

सौ.स्टॉकमन: होय, तुमच्यासाठी बोलणं सोपं आहे; गरज असताना तुम्ही एकटे उभे राहू शकता- पण मुलांचीही आठवण ठेवा, थॉमस; आणि तुमच्याबद्दलही थोडासा विचार करा, आणि माझा-

डॉ.स्टॉकमन: तू पूर्णपणे वेडी असावीस, कतरिन! जर मी कीव करण्याजोगा भेकड आणि पीटरजवळ लोटांगण घालणाऱ्या चमच्यांसारखा राहिलो असतो तर तुला असं वाटतं का की मी पूर्वी जसं आनंदी जीवन जगलो तसा मी सदैव सुखी राहिलो असतो?

सौ.स्टॉकमन: त्या बाबतीत मला काही ठाऊक नाही; पण तुम्ही असा विरोध करण्यात चिकटून राहिलात तर परमेश्वर आपल्याला भविष्यातील सुखापासून वंचित करेल. आपल्याजवळ उदरनिर्वाहासाठी पुन्हा काही नसेल, नित्याच्या मिळकतीशिवाय. मला वाटतं पूर्वीच्या दिवसात

आपल्याजवळ ते पुरेसं होतं. विसरू नका तुम्ही ते थॉमस आणि विचार करा ह्या साऱ्याचा अर्थ काय होतो ते.

डॉ.स्टॉकमन: (अस्वस्थ होत मुठी घट्ट आवळीत) आणि हे काय आहे की एका सर्वसामान्य आणि प्रामाणिक माणसाला ते सरकारी अधिकारी काय करू शकतात ते. हे उद्वेगजनक नाही का, कतरीन?

सौ.स्टॉकमन: होय, ह्यात काहीच संशय नाही की तुम्हाला ते लाजिरवाणी वागणूक देताहेत. पण देवाला ठाऊक आहे की ह्या जगात असे पुष्कळ अन्याय आहेत—पण ते फक्त सहन करावेच लागतात—आपल्याला मुलं आहेत थॉमस, जरा त्यांच्याकडे बघा! काय होईल त्यांचं? नाही, नाही, तुम्ही कधीही निष्ठुर होऊ शकणार नाहीत. (तिच्या बोलण्या दरम्यान एलिफ आणि मॉरटेन आत येतात. त्यांच्याजवळ स्कूल बॅगा आहेत)

डॉ.स्टॉकमन: मुलं--!(अवचितपणे करारी मुद्रेने थांबतो) नाही! जगाचा अंत जरी झाला तरी मी त्यांचे पाय चाटणार नाही. (तो त्याच्या अभ्यासिकेत जातो)

सौ.स्टॉकमन: (त्याच्या मागे जात) थॉमस! काय करणार आहात तुम्ही?

डॉ.स्टॉकमन: (दारातून) जेव्हा माझी मुलं मोठी होऊन स्वतंत्र माणसं होतील तेव्हा त्यांच्या डोळ्याला डोळा भिडवून हिंमतीने पाहण्याचा मला अधिकार राहिल. (त्याच्या रूममध्ये जातो.)

सौ.स्टॉकमन: (तिला एकदम रडू कोसळते) ओह, अरे देवा, वाचव आम्हा सर्वांना!

पेत्रा: माझे वडिल खरंच मोठे भव्य व उदात्त आहेत. ते कधीच शरण जाणार नाहीत. (मुलांना आश्चर्य वाटते, हे काय चाललय ह्याचा त्यांना अचंबा वाटतो. पेत्रा त्यांना शांत राहण्यासाठी खुणावते.)

अंक तिसरा

(‘पीपल्स मेसेंजर’ ह्यांच्या संपादकाचे कार्यालय. पार्श्वभूमीवर डाव्या बाजूस प्रवेशद्वार, उजव्या बाजूस दुसरा दरवाजा ज्याच्या खिडकीला काचा लावलेल्या आहेत, ज्याच्या मधून कंपोजिंग रूम दिसू शकते. उजव्या बाजूच्या भिंतीत एक दरवाजा. खोलीच्या मध्यभागी एक मोठे टेबल ज्यावर पेपर्स, वर्तमानपत्रे आणि पुस्तके आहेत. डाव्या बाजूला पुढील भागात, त्याच्या समोर एक लिहिण्याचे मेज आणि उंच स्टूल आहे. टेबलाजवळ दोन आरामखुर्च्या आणि भिंतीभोवती थोड्याशा दुसऱ्या खुर्च्या आहेत. खोली मळकट आणि उदासवाणी आहे, फर्निचर खूप जुनाट असून आरामखुर्च्या घाणेरड्या आणि फाटक्या आहेत. कंपोजिंग रूम आणि त्यातील काही कंपोजिटर्स काम करताना दिसतात, त्यापेक्षा मागे असलेली हँडप्रेस कार्यान्वित आहे.

होवस्ताद, संपादक लिहिण्याच्या मेजावर बसून लिहित आहे. एक-दोन मिनिटांनंतर डॉ.स्टॉकमनचे हस्तलिखित हातात घेऊन बिलिंग उजव्या बाजूने आत येतो.)

बिलिंग: ठीक, मला हे म्हणायचंच आहे...!

होवस्ताद: (लिहित) तुम्ही ते पूर्णपणे वाचलंत का?

बिलिंग: (लिहिण्याच्या मेजावर हस्तलिखित ठेवतो) होय, मी वाचलं ते पूर्ण.

होवस्ताद: डॉक्टर खूपच सडेतोड बोलणारे आहेत, तुम्हाला असं वाटत नाही का?

बिलिंग: जिव्हारी लागणारं! मरो ते, विध्वंसक पूर्णपणे! प्रत्येक शब्द खाली कोसळतो, मी काय म्हणू शकतो त्याला, घणाघाती.

होवस्ताद: होय, पण हे सदस्य एका ठोशात खाली कोसळणारे नव्हेत.

बिलिंग: ते अगदी खरं आहे; पण त्यांच्यावर टीकेचा सारखा भडिमार करीतच रहायला हवा, ठोशानंतर ठोसा, सगळा अधिकारी वर्ग जमीनदोस्त होईपर्यंत. जसा मी हा लेख वाचायला बसलो, तेव्हा मला असा भास झाला की दूरवरच्या क्रांतीचा गडगडाट मला ऐकू येतोय.

होवस्ताद: (आकस्मिक कलाटणी घेत) गप्प बसा! अस्लाकसेनला ते ऐकू जायला नको.

बिलिंग: (आवाज खाली घेत) अस्लाकसेन भित्रा माणूस आहे- भेकड, मर्दानकीच्या भावनांचा लवलेशही नसणारा. मी आशा करतो की ह्या वेळी तुम्ही या गोष्टीचा पिच्छा पुरवणार, शीss. बरोबर? तुम्ही डॉक्टरचा लेख छापणार ना?

होवस्ताद: होय-नेहमीच ह्या अटीवर की नगराध्यक्षांनी शरण जायला नको भांडणाखेरीज.

बिलिंग: ते खूपच खराब त्रासदायक होईल.

होवस्ताद: ठीक, कोणत्याही मार्गाने ते गेलं तरी आपल्याला ज्यापासून फायदा होईल अशी परिस्थिती निर्माण करण्यासाठी आपण कार्यक्षम राहू. जर नगराध्यक्ष डॉक्टरच्या योजनेशी सहमत नसतील तर सर्व मध्यमवर्गीय त्यांच्यावर उलटतील. स्थानिक कर भरणाऱ्यांची संघटना आणि उर्वरित सारे. आणि जर तो ह्या गोष्टीला सहमत झाला, तर स्नानगृहांच्या कामगारांच्या मोठ्या भागधारकांवर त्या अनुषंगाने दुष्परिणाम होतील. ज्या लोकांचा त्यांना आत्तापर्यंत सर्वात महत्त्वाचा पाठींबा होता, आत्तापर्यंत—

बिलिंग: होय, खचितच; ह्यात संशयच नाही की त्यांना अनिच्छेने ते खूप पैसे परत करावे लागतील—

होवस्तादः तुम्हाला त्याबद्दल खूपच खात्री वाटत असणार. मग, तुम्ही बघाल जेव्हा हे कडे मोडलेले राहिल, आपण दिवसानुदिवस पेपरमध्ये देऊन खूप प्रयत्न करून जनतेचा पाठींबा मिळविण्याचा प्रयत्न करू की नगराध्यक्ष प्रत्येक गोष्टीत किती अकार्यक्षम आहे ते, आपण असेही स्पष्ट करू की नगरातील सर्व महत्त्वाचे हुद्दे—संपूर्ण नगपालिकेची सत्ता— उदारमतवाद्यांच्या हातात सोपविलीच पाहिजे.

बिलिंगः देवाच्यान, ते खूप छान आहे, ते! मला दिसतंय ते—होय! आपण बरोबर क्रांतीच्या काठावर आहोत, क्रांतीच्या! (दरवाजा ठोठावण्याचा आवाज येतो.)

होवस्तादः शूँस (बोलावतो) या आत! (डॉ.स्टॉकमन दोन दरवाजांपैकी उजव्या बाजूच्या दरवाजाने आत येतात) ओह! (तो त्यांना भेटायला जातो) ओह, डॉक्टर आलेत. ठीक?

डॉ.स्टॉकमनः तुमचं छपाईचं काम पुढे चालू ठेवा, मिस्टर होवस्ताद!

होवस्तादः तेथपर्यंत आलंय?

बिलिंगः हुँरे!

डॉ.स्टॉकमनः छपाई चालू ठेवा, मी सांगतो तुम्हाला. खात्री करा तो पर्यंत आलंय, त्यांच्याकडे काय येतंय हे बघायला त्यांनी सुरुवात केलीय. हे युद्ध आहे मिस्टर बिलिंग!

बिलिंगः अटीतटीचे युद्ध, मला अपेक्षा आहे! पुढे जा आणि कत्तल करा त्यांची डॉक्टर!

डॉ.स्टॉकमन: हा लेख म्हणजे फक्त सुरुवात आहे. माझ्याजवळ आधीच चार/पाच लेखांची कल्पना आहे. अस्लाकसेन कोठे आहेत?

बिलिंग: (छापखान्यातून ओरडतो) एका मिनिटात तुम्ही येथे याल का अस्लाकसेन?

होवस्ताद: आणखी चार किंवा पाच लेख, असं तुम्ही म्हणालात का? त्याच विषयावर

डॉ.स्टॉकमन: ओह, नाही, मुळीच नाही, माझ्या प्रिय मित्रा. नाही, ते पूर्णतया वेगळ्या बाबीवर आहे. पण त्यांचा उगम पाणीपुरवठा आणि झाकलेल्या गटारासंबंधीच आहे. तुम्हाला ठाऊक आहे एखादी गोष्ट दुसऱ्या गोष्टीचा उलगडा करते. जेव्हा तुम्ही जुन्या बिलिंगची दुरूस्ती करायला सुरुवात करता तेव्हा काय घडते- अगदी तसंच हे आहे.

बिलिंग: होय, देवाशपथ तुमचं बरोबर आहे- तुम्हाला असंच वाटतं ना की ढासळून पडण्याच्या मार्गावर असलेली ही संपूर्ण तकलादू सडलेली रचना तुम्ही खाली खेचून काढल्याशिवाय गप्प बसणार नाही?

अस्लाकसेन: (छापखान्याच्या खोलीतून बाहेर येत) खाली खेचून काढणार! डॉक्टर खात्रीने स्नानगृहे बाहेर खेचून काढणार नाहीत.

होवस्ताद: मुळीच नाही. भयभीत होऊ नका.

डॉ.स्टॉकमन: नाही, आम्ही अगदीच काहीतरी वेगळ्या बाबतीत बोलत होतो. ठीक, काय वाटलं तुम्हाला माझ्या लेखाविषयी मिस्टर होवस्ताद?

होवस्ताद: मला वाटलं, ती खरोखरच एक उत्कृष्ट कलाकृती आहे.

डॉ.स्टॉकमन: होय, नाही का? तुम्हाला हे असं वाटलं म्हणून मला फार- फार आनंद झाला.

होवस्तादः तो अगदी स्पष्ट आणि मुद्देसूद आहे. त्यातील मुख्य मुद्दा समजून घ्यायला कमीत कमी एखाद्या तज्ज्ञाची कुणाला गरज नाही. मी खात्रीपूर्वक सांगू शकतो की कुठलाही बुद्धिमान माणूस तुमच्या बाजूनेच उभा राहील.

अस्लाकसेनः आणि विवेकी सुद्धा, मला आशा आहे.

पण विवेकी आणि अविवेकी- वास्तविक बहुधा संपूर्ण नगरात.

अस्लाकसेनः मग मला वाटतं की आपण हे छापण्याचं धाडस करावं.

डॉ.स्टॉकमनः मलासुद्धा तसंच वाटतंय!

होवस्तादः हे उद्या सकाळी होईल.

डॉ.स्टॉकमनः होय, शपथेवर सांगतो! आपल्याला वेळ घालवायलाच नको. दुसरे असे की, मिस्टर अस्लाकसेन, मला तुम्हाला काहीतरी विचारायचे होते. तुम्ही व्यक्तिशः ह्याच्या छपाईकडे लक्ष द्याल का?

अस्लाकसेनः निश्चितच मी देईन.

डॉ.स्टॉकमनः शुद्ध सोन्यासारखी काळजी घ्या त्याची. छापण्यात चुका होऊ देऊ नका, प्रत्येक शब्द महत्त्वाचा आहे. आणि कदाचित मी नंतर थोड्या वेळाने परतलो, तर मी कच्चे मुद्रित तपासू शकेन. ओह, मी तुम्हाला सांगू शकत नाही की हे छापून होण्यासाठी आणि लोकांपुढे आणण्यासाठी मी किती उतावळा झालो आहे ते.

बिलिंगः होय, चमकून जाणारा विजेचा गडगडाटयुक्त लोळ.

डॉ.स्टॉकमनः -आणि प्रत्येक बुद्धिमान नागरिकाच्या निवाड्यासाठी सादर होईल. ओह, तुम्ही कल्पना करू शकणार नाही की आज मी काय अनुभवले आहे. ह्या सगळ्या प्रकारच्या गोष्टींच्या मला धमक्या मिळताहेत, माझ्या मूळ मानवी हक्कांपासून मला वंचित करण्यासाठी....

बिलिंग: काय! तुमचे मानवी हक्क?

डॉ.स्टॉकमन: ...त्यांनी माझी मानहानी करण्याचा, स्वाभिमानापासून वंचित करण्याचा प्रयत्न केला, त्यांनी मला माझ्या वैयक्तिक प्राप्ती तर राहू द्याच, त्यांनी माझ्या खोल नीतितत्वांना माझ्यापासून वंचित करायला लावले.

बिलिंग: हे अतिशय लज्जास्पद आहे, खरोखर.

होवस्ताद: ओह ठीक, तुम्हाला त्या जमावाकडून काहीतरी अपेक्षित असावंच.

डॉ.स्टॉकमन: पण मी त्यांना ह्यापासून सहीसलामत सुटून जाऊ देणार नाही- मी त्यांना लेखी किंवा छापील स्वरूपात हे उघड करून दाखवीन. मी त्यांना वचन दिलंय! प्रत्येक दिवशी मी 'हेराल्ड' वर्तमानपत्राजवळ राहीन- बॉम्ब टाकीत स्फोटक लेखासह एकामागून एक...

अस्लाकसेन: होय, पण येथे बघा-

बिलिंग: हर्ये! हे युद्ध आहे! युद्ध!

डॉ.स्टॉकमन: मी त्यांना प्रहार करून त्यांना मातीत लोळवेन. मी त्यांना चिरडून टाकीन, जे लोक योग्य विचार करणारे नाहीत त्यांच्यासमोर मी खंदक खोदेन व त्यांना जायबंदी करेन! हेच जे मी करणारेय!

अस्लाकसेन: पण सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे हे जे कराल ते सौम्यपणे, हल्ला करा पण नेमस्तपणे!

बिलिंग: मुळीच नाही, मुळीच नाही! सुरंग लावायचे सोडायचे नाही!

डॉ.स्टॉकमन: (अविचलितपणे राहत) हा फक्त पाणीपुरवठा आणि बंद गटारांचा प्रश्न नव्हे, बघा तुम्ही- तर पूर्ण समाजच शुद्ध आणि जंतुविरहित करायला हवा-

बिलिंग: धर्मयोध्यासारखे बोललात.

डॉ.स्टॉकमन: सगळे गबाळे दुबळे यांना बाहेर फेकून द्यायला हवे! जेथे जेथे ते असतील! माझे डोळे खूप गोष्टींसाठी उघडलेले आहेत आज. मी अजून प्रत्येक गोष्टीची उकल केलेली नाही, पण वेळेवर करीन मी ते. माझ्या मित्रांनो, आपल्याला काय शोधायला हवं तर तरूण जोमदार माणसं की जी आपल्या कोणत्याही चळवळीत अग्रभागी राहतील. आपल्याला नवीन माणसं हवीत, आपल्या हुकमतीत असलेली, भावी काळातील परिस्थितीसाठी.

बिलिंग: वा! वा! फारच छान!

डॉ.स्टॉकमन: आणि जर आपण फक्त एकमेकांना चिकटून राहिलो तर प्रत्येक बाबतीत आपण यशस्वी होऊ. संपूर्ण क्रांतीची सुरुवात व्हायला हवी जसे समुद्रात जायला जहाज निघते. तुम्हाला असं वाटत नाही का?

होवस्ताद: माझ्याविषयी म्हणाल तर, माझा विश्वास आहे की स्थानिक संस्था या आता विश्वसनीय व्यक्तींच्या हातात जात आहेत.

अस्लाकसेन: आणि जर आपण हे फक्त संयमाने पुढे चालू ठेवले, तर धोक्याची शक्यता वाटूच शकत नाही.

डॉ.स्टॉकमन: कोण पर्वा करतो तेथे धोका आहे किंवा नाही, मी सत्य आणि सद्सद्विवेकबुद्धीच्या नावाखाली काम करीत आहे.

होवस्ताद: तुम्ही प्रत्येक पाठिंब्याला पात्र आहात, डॉक्टर.

अस्लाकसेन: होय, हे पूर्णपणे स्पष्ट दिसते की डॉक्टर या नगराचे खरे हितकर्ते आहेत, समाजाचे सच्चे हितकर्ते.

बिलिंग: देवाशप्पथ अस्लाकसेन, डॉक्टर स्टॉकमन हे लोकांचे मित्र आहेत!

अस्लाकसेनः माझी अपेक्षा आहे की घरमालकांची संघटना ह्याला ब्रीदवाक्य म्हणून स्वीकारेल!

डॉ.स्टॉकमनः (भावनाभरात मोठ्या मनाने, त्यांचे हात पकडीत) आभारी आहे, आभारी आहे, माझ्या खऱ्या मित्रांनो, तुमच्या एकनिष्ठ राहण्याबद्दल. तुमचे हे बोलणे ऐकून किती समाधान वाटते. पण माझा भाऊ मला पूर्णपणे काहीतरी वेगळेच ऐकवतो. ठीक, पण ते त्यांना व्याजासह परत मिळेल! ठीक, मला माझ्या गरीब बिचाऱ्या रूग्णांकडे जायलाच हवे- पण मी सांगितल्याप्रमाणे परत येईन. माझ्या हस्तलिखिताकडे विशेष काटेकोरपणे लक्ष द्या अस्लाकसेन- आणि काहीही झाले तरी कोणतेही उद्धारचिन्ह गाळू नका! जर तसे वाटल्यास, थोडेसे अधिक टाका त्यात! ठीक! ठीक! आत्तासाठी गुडबाय. गुडबाय!! (सर्वजण नमस्कार करून निरोप देण्यासाठी दरवाज्यापर्यंत जातात, तो जातो.)

होवस्तादः आपल्यासाठी हा माणूस बहुमोल किमतीचा आहे.

अस्लाकसेनः जोपर्यंत तो स्नानगृहाशी संबंधित आहे तोपर्यंत, होय. पण ते याहीपुढे गेले तर त्यांच्या मागे जाणे अति शहाणपणाचे ठरेल.

होवस्तादः हं... ते आत्ताच सांगता येत नाही.

बिलिंगः तुम्ही नेहमीच खूप भित्रे असता, अस्लाकसेन.

अस्लाकसेनः भित्रे? होय, जेव्हा स्थानिक प्राधिकाऱ्यांवर हल्ला करण्याचा प्रश्न येतो तेव्हा मी भित्रा असतो, मिस्टर बिलिंग. मी अनुभवाच्या शाळेत सावधगिरीविषयी शिकलो आहे, मला तुम्हाला सांगू द्या. पण तुम्ही फक्त वरच्या पातळीच्या राजकारणाशी संबंध येऊ द्या, जरी ते शासनाच्या विरोधात स्वतः असले- मग तुम्ही बघा मी भित्रा आहे की नाही ते.

बिलिंग: नाही, मला खात्री आहे तुम्ही तसे वागणार नाहीत. पण तुम्हाला ते फक्त धरसोड वृत्तीचा काय ते बनविल.

अस्लाकसेन: ह्याचं कारण असं आहे की मी सदसद्विवेकबुद्धी असणारा माणूस आहे, एवढंच काय ते आहे. तुम्ही समाजाला काहीही इजा न करता शासनावर हल्ला करू शकता. राजकारणी लोकांना त्याचे काहीही वाटणार नाही, तुम्ही बघा ते फक्त जेथे असतील तेथेच राहणार तुम्हाला न जुमानता. पण स्थानिक प्राधिकारी उलटू शकतात आणि नंतर आपल्याला मार्गदर्शनाच्या जागी अननुभवी व्यक्ती घरमालकाच्या किंवा इतर लोकांच्या मोठ्या प्रमाणातील हानीसाठी.

होवस्ताद: पण नागरिकांच्या शिक्षणाचा एक भाग म्हणून स्वयंशासनाबद्दल काय- ह्या बाबतीत तुम्ही काहीच विचार केलेला नाही का?

अस्लाकसेन: जेव्हा माणूस एखाद्या गोष्टीत प्रस्थापित हितसंबंध संपादन करतो तेव्हा त्याने प्रत्येक गोष्टीचा विचार करायला हवा याची तुम्ही अपेक्षा करू शकत नाही, मिस्टर होवस्ताद.

होवस्ताद: मग मी देवाजवळ आशा करीन की मला कधीच ते प्रस्थापित हितसंबंध मिळू नयेत.

बिलिंग: वा! वा! फारच छान!

अस्लाकसेन: (स्मित करीत) हं! (लिहिण्याच्या मेजाकडे निर्देश करीत) तुमच्या आधी संचालक स्टेन्स त्या संपादकीय खुर्चीवर बसले होते.

बिलिंग: (थुंकत) शीss तो संधीसाधू!

होवस्ताद: मी पवनकुक्कुटासारखा अस्थिर नाही- आणि कधीच राहणार नाही.

अस्लाकसेन: राजकारणाने कधीही होकारात्मक असून चालत नाही. कुठल्याही गोष्टीबाबत कुठेही नाही, मिस्टर होवस्ताद. आणि तुमच्याबद्दल

बोलायचे झाल्यास, तुम्हाला आता जपून पावलं टाकावी लागतील, कारण आता तुम्ही नगराच्या प्रशासकीय मंडळावर सचिव होण्यासाठी अर्ज दाखल करताहात.

बिलिंग: मी-!

होवस्ताद: तुम्ही तसं करताहात, बिलिंग?

बिलिंग: ठीक... तुम्हाला दिसत नाही का की मी हे फक्त स्थानिक बड्या प्रस्थांना त्रास देण्यासाठी करतोय. धिक्कार असो त्यांचा.

अस्लाकसेन: मला त्याच्याशी काहीही घेणं देणं नाही. पण माझ्यावर भ्याडपणा, सत्याचा अभाव असलेला असले आरोप केले गेल्यास, मला त्यांच्या नजरेस आणून द्यायला हवं की माझा राजकीय पूर्वेतिहास प्रत्येकापुढे खुला आहे, मी मवाळ आहे. आणि मी माझ्यात याव्यतिरिक्त कधीच बदल केलेला नाही. माझं हृदय अजूनही जनतेबरोबर आहे. मी हेही अमान्य करू शकत नाही की माझा कल काहीसा अधिकारी मंडळाकडे आहे- स्थानिक, मला म्हणायचंय. (प्रिंटिंग रूममध्ये जातो.)

बिलिंग: तुम्हाला असं वाटत नाही का की आपण त्यांच्यापासून सुटका करून घ्यावी, होवस्ताद?

होवस्ताद: तुम्ही एखाद्या छापखानेवाल्याला ओळखता काय की तो आपल्याला या छापिल कागदपत्राची, आपल्या श्रमाची किंमत व नावलौकिक देऊ शकेल?

बिलिंग: ही अतिशय तिरस्करणीय गोष्ट आहे की आपल्याजवळ काहीही भांडवल नाही.

होवस्ताद: (लिहिण्याच्या टेबलाजवळ बसत) होय, फक्त आपल्याजवळ ते असते तर.....

- बिलिंग: समजा आपण डॉक्टर स्टॉकमनकडे याबाबतीत याचना केली तर?
- होवस्ताद: (पेपर्स चाळीत) ओह, त्याचा काय उपयोग? त्यांच्याजवळ काहीच नाही.
- बिलिंग: नाही, पण त्यांच्या मागे एक चांगला मनुष्य आहे. म्हातारा मॉर्टिन किल, 'त्रासदायक प्रश्न विचारून छळणारा' असे त्यांना म्हणतात.
- होवस्ताद: (लिहित) तुम्हाला कशी खात्री आहे की त्यांच्याजवळ काहीतरी आहे म्हणून?
- बिलिंग: देवाशप्पथ, त्यांच्याजवळ खात्रीने पैसे आहेत. आणि काही हिस्सा डॉ. स्टॉकमनकडे येणार. काहीही झाले तरी मुलांच्या संगोपनासाठी..त्यांना विचार करायलाच हवा.
- होवस्ताद: (अर्धवट वळत) तुम्ही त्याची आकडेमोड करताहात का?
- बिलिंग: आकडेमोड? मी कधीच अशी आकडेमोड केली नाही.
- होवस्ताद: ते शहाणपणाचे आहे. आणि तुम्ही त्या मिळणाऱ्या कामासाठीसुद्धा आकडेमोड करू नका—कारण मी तुम्हाला सांगू शकतो ते तुम्हाला मिळणार नाही.
- बिलिंग: तुम्हाला असं वाटतं का की ते मला ठाऊक नाही? मला त्याची इच्छा नाही. हाच संपूर्ण मुद्दा आहे—न मिळविणे! कठोरपणे दिलेला नकार जो तुम्हाला वितंडवाद घालायला उत्तेजन देईल—ताज्या मत्सराचा पुरवठा करील, जसा तो होता, आणि तुम्हाला देवाने टाकून दिलेल्या ह्या छिद्राची गरज आहे जेथे खरोखर उत्तेजन देणारे कधीतरी घडते.
- होवस्ताद: (लिहित)....होय, होय, ठाऊक आहे मला.

बिलिंग: त्यांना लवकरच माझ्याकडून ऐकायला मिळेल!—आता मी जातो आणि घरमालकाच्या संघटनेला विनंती अर्ज करतो. (उजव्या बाजूच्या खोलीत जातो.)

होवस्ताद: (लिहिण्याच्या त्याच्या टेबलाजवळ बसत, पेन होल्डर चावतो आणि हळूच म्हणतो) हं! ते असं आहे का? (दारावर थाप) आत या! (पेत्रा मागील डाव्या हाताच्या दरवाजाने आत येते) (उठत) ओह, तुम्ही आहात काय? काय काम तुम्हाला येथे?

पेत्रा: तुम्ही मला माफ करायला हवं....

होवस्ताद: (आरामखुर्ची ओढत) तुम्ही बसणार नाही का?

पेत्रा: नाही, आभारी आहे, मी थांबू शकत नाही.

होवस्ताद: कदाचित तुम्ही तुमच्या वडिलांकडून काही निरोप आणला असेल—
?

पेत्रा: नाही, मी माझ्या कामासाठी आलेय. (तिच्या पॉकेटमधून पुस्तक काढीत) ही घ्या तुमची इंग्रजी कथा.

होवस्ताद: का परत आणलंत तुम्ही ते?

पेत्रा: कारण मी ते भाषांतर करू शकणार नाही.

होवस्ताद: पण, तुम्ही विश्वासाने तसं वचन दिलं होतं—

पेत्रा: होय; पण मी ते नंतर वाचलेले नव्हते. मला वाटतं तुम्हीही ते वाचू नये.

होवस्ताद: नाही, तुम्हाला ठाऊक आहे मला इंग्रजी वाचता येत नाही, पण—

पेत्रा: अगदी बरोबर, त्याच कारणामुळे तुम्हाला दुसरं काहीतरी शोधायला हवं. (ती ते पुस्तक टेबलावर ठेवते) हे हेराल्ड वर्तमानपत्रात कधीच छापून येणार नाही.

होवस्ताद: का नाही?

पेत्रा: कारण की तुम्ही ज्या ज्या गोष्टीला पाठींबा दिलेला आहे त्या तुमच्या विरोधात जातील.

होवस्ताद: ठीक, तेवढ्यासाठी—

पेत्रा: तुम्हाला अजूनही समजलं नाही. हे सर्व दैवी शक्तीविषयी आहे; जे तथाकथित उत्तम लोकांवर नजर ठेवून असते, आणि प्रत्येक गोष्ट कशी उत्तम होईल...आणि तथाकथित पापी लोकांना तो अखेरीस कशी शिक्षा देतो...

होवस्ताद: होय, पण ते फक्त खूपच छान आहे. तेच तर नक्की लोकांना हवंय.

पेत्रा: आणि अशा प्रकारची चीजवस्तू तुम्ही लोकांना पुरवू शकता काय? तुम्ही स्वतः त्या एका शब्दावरही विश्वास ठेवू शकत नाहीत? तुम्हाला चांगलंच ठाऊक आहे की ते वास्तवात घडत नाही.

होवस्ताद: तुम्ही अगदी पूर्णपणे बरोबर आहात, खचितच. पण संपादक, त्यांना जे नेहमी वाटतं ते, ते करू शकत नाहीत. जनतेच्या छोट्या रुचीतील गोष्टींपुढे त्याला सतत नमावे लागते. काहीही झाले तरीही, चाणाक्षपणा ही त्यांच्या जीवनातील एक अतिशय महत्त्वाची बाब आहे—निदान वर्तमानपत्रासाठी तरी; आणि जर मला दास्यविमोचन आणि उत्कर्षाच्या मार्गावर चालताना लोकांनी माझं अनुसरण करावंसं वाटत असेल तर मला त्यांना घाबरवायलाच नको. जेव्हा त्यांना मागील पानावर असलेल्या बोधकथासारख्या, त्यांना पहिल्या

पानावर असलेल्या गोष्टींची इच्छा, जे अधिक स्विकारतील, त्यांना अधिक सुरक्षित वाटेल.

पेत्रा: ही शरमेची बाब आहे! तुमच्या वाचकांसाठी तुम्ही पिंजरा लावण्याइतके दांभिक नाहीत. तुम्ही कोळी नव्हेत.

होवस्ताद: (स्मित करित) तुमच्या छानशा अभिप्रायाबद्दल धन्यवाद. हे अगदी खरं आहे की ही कल्पना बिलिंगची आहे, माझी नाही.

पेत्रा: मिस्टर बिलिंग!

होवस्ताद: होय, निदान ते दुसऱ्या दिवशी तणावाखाली बोलत होते. ते बिलिंगच होते ज्यांना ही गोष्ट पेपरमध्ये छापून यावी म्हणून उत्सुकता लागली होती, मला सुद्धा ह्या पुस्तकाबद्दल काहीही ठाऊक नाही.

पेत्रा: मिस्टर बिलिंग? आधुनिक विचारांच्या कल्पना असलेला...?

होवस्ताद: ओह, बिलिंग हा अनेक व्यक्तिमत्त्वे असलेला माणूस आहे. मी असं ऐकलं आहे की त्यांनी प्रशासकीय मंडळाच्या सचिवाच्या पदासाठी अर्ज केला आहे.

पेत्रा: माझा ह्यावर विश्वास बसत नाही, मिस्टर होवस्ताद. ते आपल्या स्वतःला असे ठाम कसे बनवू शकतात?

होवस्ताद: तुम्ही स्वतःच त्यांना हे विचारायला हवेच.

पेत्रा: मिस्टर बिलिंग बद्दल मी असा विचार कधीच केला नव्हता.

होवस्ताद: (तिच्याकडे लक्षपूर्वक बघत) नाही? तुम्हाला ह्याचं खूप आश्चर्य वाटतं?

पेत्रा: होय. कमीत कमी—कदाचित नाही...ओह, मला खरोखरच ठाऊक नाही.

होवस्तादः आम्ही वृत्तपत्रकार अशा गोष्टींना फारसे महत्त्व देत नाही, मिस पेत्रा.

पेत्राः तुम्हाला खरंच असं म्हणायचंय?

होवस्तादः अधूनमधून मला तसे वाटते.

पेत्राः होय, तुमच्या नेहमीच्या दैनंदिन अस्तित्वात—मी ते पूर्णपणे चांगलेच समजू शकते. पण आता तुम्ही तुमचा पाठींबा मोठ्या कारणासाठी देताहात.

होवस्तादः तुम्हाला म्हणायचंय की तुमच्या वडिलांच्या मामल्याचा?

पेत्राः अगदी बरोबर. आता तुम्हाला असं वाटतंय की तुम्ही मौल्यवानापेक्षाही अधिक अशासारखे आहात.

होवस्तादः होय, मला आज तसंच काहीसं वाटतंय.

पेत्राः होय, खात्रीने तुम्हाला तसंच वाटायला हवं. ओह, हा उत्कृष्ट व्यवसाय तुम्ही निवडला आहे! अग्रेसर समस्यांनी ग्रासलेले सत्य आणि नूतन मर्मदृष्टी किंवा सहजपणे त्या माणसासाठी धिटाईने उभे राहणे जो चुका करीत आलेला आहे—

होवस्तादः विशेषतः जेव्हा जखमी माणूस—कसं हाताळावं ते मला कळत नाही—

पेत्राः तुम्हाला म्हणायचंय की सचोटीचा आणि खरा?

होवस्तादः (खालच्या आवाजात) मला म्हणायचंय की—विशेषतः तो माणूस तुमचा बाप असेल.

पेत्राः (अवचितपणे) ते?

होवस्तादः होय, पेत्रा—मिस पेत्रा.

पेत्रा: म्हणून हाच तुमचा प्रमुख विचार होता, नाही का? निमित्त नव्हते? सत्य नाही? वडिलांच्या प्रेमळ अत्यंत दयाळू अंतःकरणाबद्दल नाही?

होवस्ताद: ओह, होय, ते सुद्धा, स्वाभाविकच आहे.

पेत्रा: नाही, आभारी आहे तुमची; तुम्ही त्यावेळी खूपच बोलून मत व्यक्त केले होते, मिस्टर होवस्ताद. आता मी पुन्हा तुमच्यावर कधीही विश्वास ठेवणार नाही, कुठल्याही गोष्टीत नाही.

होवस्ताद: तुम्ही मला खरोखरच इतका दोष देताहात—प्रायः फक्त केवळ तुमच्या हितासाठी आहे ह्या कारणास्तव?

पेत्रा: मी जो काही दोष तुम्हाला देत आहे तो हा की तुम्ही माझ्या वडिलांसंबंधी प्रामाणिकपणे वागला नाहीत ह्यासाठी...! तुम्ही आत्तापर्यंत त्यांच्याशी बोलत आलात ते फक्त तुम्ही सत्य आणि समाजाच्या हितासाठीच काळजी करताहात अशी बतावणी तुम्ही केलीत. तुम्ही मला आणि माझ्या वडिलांना क्षुद्र किंमत दिलीत. तुम्ही माणूस नाहीत तर एक ढोंगी व्यक्ती आहात. आणि ह्या गोष्टीबद्दल मी तुम्हाला कधीही क्षमा करणार नाही—कधीच नाही.

होवस्ताद: तुम्ही इतके कडवट व्हायला नको, मिस पेत्रा—विशेषतः लगेचच आत्ता.

पेत्रा: आत्ता का नको?

होवस्ताद: कारण तुमचे वडील माझ्या मदतीशिवाय काहीच करू शकणार नाहीत.

पेत्रा: (तिरकस बघत) आणि तुम्ही सुद्धा तशा प्रकारचे आहात? आणि म्हणून! धिक्कार असो तुमचा!

होवस्तादः नाही, नाही. मी काहीही विचार न करता माझे मत व्यक्त केले इतकेच. तुम्ही त्यावर विश्वास ठेवायला नको.

पेत्राः कशावर विश्वास ठेवायचा हे मला ठाऊक आहे. गुड बाय.

(अस्लाकसेन घाईघाईने आणि रहस्यमयरितीने छापखान्यातून येऊन प्रवेश करतो.)

अस्लाकसेनः अरे देवा, मिस्टर होवस्ताद...(ते पेत्राला बघतात) ओह, माफ करा मला, चमत्कारिकच आहे ते—

पेत्राः तेथे पुस्तक आहे. ते तुम्ही दुसऱ्या कुणाला तरी द्यावे हे उत्तम. (ती मुख्य दरवाजा चालून ओलांडते.)

होवस्तादः (तिच्या मागे जात) पण, मिस पेत्रा....

पेत्राः गुडबाय. (ती जाते.)

अस्लाकसेनः मिस्टर होवस्ताद, ऐका!

होवस्तादः होय, काहीही हरकत नाही, काय ते?

अस्लाकसेनः नगराध्यक्ष छापखान्याच्या कार्यालयाच्या बाहेर आहेत.

होवस्तादः नगराध्यक्ष?

अस्लाकसेनः होय, त्यांना तुमच्याशी थोडं बोलायचं आहे. ते मागच्या बाजूने आत आलेत—त्यांना कुणी पाहू नये असं त्यांना वाटत असावं, असं मला वाटतं.

होवस्तादः काय हवंय त्यांना, मला आश्चर्य वाटतं. नाही, तुम्ही येथे थांबा, मी स्वतः जातो...(ते छापखान्याचा दरवाजा ओलांडून दरवाजाकडे जातात, उघडतात आणि नगराध्याक्षांना आत येण्याची विनंती करतात.) लक्ष ठेवा अस्लाकसेन, जेणेकरून कुणीही त्यांना येथे आलेलं पाहता कामा नये.

अस्लाकसेनः खचितच, (ते छापखान्यात जातात.)

नगराध्यक्षः तुम्हाला अपेक्षा नसेलच की मी येथे येणार ह्याची, मिस्टर होवस्ताद.

होवस्तादः नाही, वस्तुतः मला नव्हती.

नगराध्यक्षः (त्यांच्या सभोवार बघत) तुम्ही येथे स्वतः छान आणि आरामदायी राहण्याची व्यवस्था केली आहे. खूप छान.

होवस्तादः ओह...

नगराध्यक्षः आणि येथे मी अनाहुत पाहुणा म्हणून काय येतो आणि तुमचा मौल्यवान वेळ काय घेतोय.

होवस्तादः कृपया मिस्टर नगराध्यक्ष साहेब, मी सुद्धा तुमच्या सेवेत आनंद मानणारा आहे. (ते नगराध्यक्षाची हॅट आणि काठी खुर्चीवर ठेवतात.) आता तुम्ही बसणार नाहीत का खाली?

नगराध्यक्षः (टेबलाजवळ बसतात.) आभारी आहे. (होवस्तादसुद्धा टेबलाजवळ खाली बसतात.) मिस्टर होवस्ताद, काहीतरी तापदायक—खरोखर तापदायक गोष्टी घडल्यात माझ्यासाठी आज.

होवस्तादः खरंच? ओह, ठीक, एक नगराध्यक्ष म्हणून तुम्हाला तुमची कर्तव्ये पार पाडावीच लागणार...

नगराध्यक्षः ही विशिष्ट गोष्ट स्नानगृहाच्या अधिकाऱ्याकडून उभी केली गेली आहे.

होवस्तादः डॉक्टरांकडून?

नगराध्यक्षः स्नानगृहांच्या दोषाबाबतीत अनेक आरोप त्यांनी लिहून, ते मंडळाकडे पाठवलेत.

होवस्तादः त्यांनी खरंच असं केलं?

नगराध्यक्षः होय, त्यांनी सांगितले नाही का तुम्हाला? मला असं वाटलं ते म्हणाले होते....

होवस्तादः ओह, होय, ते अगदी बरोबर! त्यांनी ह्याविषयी असाच काहीतरी उल्लेख केला...

अस्लाकसेनः (छापखान्याच्या ऑफिसमधून) मी फक्त हस्तलिखितासाठी आलोय—

होवस्तादः (मनःस्तापाच्या स्वरात) ओह!—ते लिहिण्याच्या टेबलावर आहे.

अस्लाकसेनः (त्यांना ते सापडते) छान.

नगराध्यक्षः पण बघा—नेमके तेच आहे का ते—

अस्लाकसेनः होय, हा डॉक्टरचा लेख आहे, मि. नगराध्यक्ष.

नगराध्यक्षः ओह, हेच का ते ज्याविषयी तुम्ही बोलत होता?

नगराध्यक्षः अगदी बरोबर. तुम्हाला याबाबतीत काय वाटते?

होवस्तादः ठीक....मी एवढा तरबेज नाही, आणि मी फक्त एक दृष्टीक्षेप टाकला त्यावर.

नगराध्यक्षः तरीही तुम्ही तो छापताहात?

होवस्तादः त्याच्या अधिकारावर असलेल्या माणसाला मी मुळीच नकार देऊ शकत नाही....

अस्लाकसेनः मी संपादित केलेल्या पेपर्सशी माझं काहीही देणं घेणं नाही नगराध्यक्ष साहेब—

नगराध्यक्षः खचितच नाही.

अस्लाकसेनः जे मला दिलं गेलं आहे ते मी फक्त छापतो.

नगराध्यक्षः अगदी योग्य.

अस्लाकसेनः म्हणून जर तुम्ही मला माफ कराल तर...(ते छापखान्याच्या रूममध्ये जातात.)

नगराध्यक्षः नाही, थोडंसं थांबा मिस्टर अस्लाकसेन. तुमच्या परवानगीने मिस्टर होवस्ताद—

होवस्तादः प्लिज, नक्कीच नगराध्यक्ष.

नगराध्यक्षः तुम्ही धोरणी आणि विवेकी गृहस्थ आहात, मिस्टर अस्लाकसेन.

अस्लाकसेनः माझ्या बाबतीतले तुमचे विचार ऐकून खूप समाधान वाटले, मिस्टर नगराध्यक्ष.

नगराध्यक्षः आणि काही वर्तुळांमध्ये तुम्ही खूपच प्रभावी व्यक्ती म्हणून ओळखले जाता.

अस्लाकसेनः ठीक—मुख्यतः खालच्या दर्जाच्या मध्यमवर्गीय लोकांत.

नगराध्यक्षः छोटेसे करदाते मोठे मताधिक्य असणारे—येथे अन्यत्र कोठेतरी.

अस्लाकसेनः अगदी बरोबर.

नगराध्यक्षः आणि मला ह्यात काहीच संशय वाटत नाही की तुम्हाला त्या मधल्या सर्वसामान्य मताचा कल काय आहे तो, नाही का?

अस्लाकसेनः होय, मला वाटते मी ते करतो हे मी कबूल करतो, मिस्टर नगराध्यक्ष.

नगराध्यक्षः ठीक- आजपावेतो तुमच्या गावातील गरीबातील गरीब वर्गातील लोक मोठ्या शौर्याने स्वार्थत्याग करण्यासाठी उत्सुक झालेले दृग्गोचर झालेले-

अस्लाकसेनः कसं काय?

होवस्तादः स्वार्थत्याग?

नगराध्यक्ष: हा लोकांच्या चैतन्याचा आनंददायक पुरावा आहे- खूपच आनंददायी पुरावा. मी कबूल करतो की माझ्या पूर्णपणे अपेक्षेपेक्षा अधिक आहे. पण खचितच तुम्हाला ठाऊक असेल की माझ्यापेक्षा लोकांच्या भावना अधिक आहेत.

अस्लाकसेन: होय पण, नगराध्यक्ष-

नगराध्यक्ष: वस्तुतः नगराने केलेला स्वार्थत्याग काही छोटा नाही.

होवस्ताद: नगराने?

अस्लाकसेन: पण मला हे समजत नाही... तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ, स्नानगृहे, खात्रीने...

नगराध्यक्ष: तात्पुरती अंदाजी किंमत हा जरूरीचा बदल घडविण्यासाठी- जे डॉक्टरला वाटते त्यासाठी कमीत कमी दोन ते तीन लाख क्राऊन खर्च येईल.

अस्लाकसेन: ती तर खूपच मोठी रक्कम झालीय; पण-

नगराध्यक्ष: स्वाभाविकच नगरपालिकेने कर्जाऊ रक्कम उभी करणे अत्यावश्यक होईल.

होवस्ताद: (उठतो) शहरासाठी तुमचा हा उद्देश असूच शकणार नाही-

अस्लाकसेन: मालमत्ता करामधून नव्हे! ना घरमालकांच्या रिकाम्या खिशातून!

नगराध्यक्ष: का माझ्या मित्रा अस्लाकसेन, कोठून हा सर्व निधी येणार?

अस्लाकसेन: ते सद्गृहस्थ जे स्नानगृहांचे मालक आहेत, ते बघतील सारं.

नगराध्यक्ष: मालक हे स्वतः अधिक भांडवल उभारण्याची तरतूद करण्यास सहमत नाहीत.

अस्लाकसेन: हे पूर्णपणे निश्चित आहे का मिस्टर नगराध्यक्ष?

नगराध्यक्षः ह्या मुद्द्यावर माझा आत्मविश्वास आहे. जर हा मोठ्या प्रमाणातील फेरबदल विचारपूर्वक जरूरीचा असेल तर नगराने त्यासाठी खर्च करायलाच हवा.

अस्लाकसेनः ओह, पण हे सारे अभद्र आणि घातक आहे- मला क्षमा करा तुम्ही! – पण ही पूर्णपणे दुसरीच बाब आहे, मिस्टर होवस्ताद.

होवस्तादः होय, तशी निश्चितच आहे ती.

नगराध्यक्षः सर्वात जास्त घातक गोष्ट म्हणजे स्नानगृहे एकदोन वर्षे बळजबरीने बंद करणे होय.

होवस्तादः बंद करायचे ते? पूर्णपणे?

नगराध्यक्षः ओह होय, या कामासाठी कमीत कमी एवढा अवधी तरी नक्कीच लागेल.

अस्लाकसेनः पण, धिक्कार असो ह्या साऱ्याचा! आम्ही हे सहन करू शकणार नाही, सर! दरम्यानच्या काळात घरमालक कसे जगू शकतील?

नगराध्यक्षः दुर्दैवाने हे सांगणं अतिशय कठीण आहे, मिस्टर अस्लाकसेन. पण आम्ही काय करावे अशी तुमची अपेक्षा आहे? तुम्हाला असं वाटतं का की एखादा पर्यटक येथे यावा आणि त्याचा तुम्ही असा आभास निर्माण करावा काय, की हे पाणी विषारी आहे, की हे सर्व स्थळ संसर्गजन्य रोगाने भरलेले आहे, की जे सर्व नगरासच-

अस्लाकसेनः आणि ही फक्त एक अटकळ आहे?

नगराध्यक्षः कितीही इच्छा मनात असली तरीही, मी ह्या निष्कर्षापेक्षा दुसऱ्या कोणत्याही निष्कर्षपर्यंत पोहचू शकत नाही.

अस्लाकसेन: मग मला हे म्हणावेच लागेल की डॉक्टर स्टॉकमन ह्या सर्व गोष्टीत खूपच बेपर्वा आहेत. तुम्ही मला क्षमा करायला हवी, मिस्टर नगराध्यक्ष, पण...

नगराध्यक्ष: तुम्ही निखालस सत्य बोललात ह्याबद्दल मला दुःख वाटते, मिस्टर अस्लाकसेन. माझा भाऊ नेहमीच खूपच उतावीळ राहिला आहे, दुर्दैवाने.

अस्लाकसेन: ते एवढं सगळं झाल्यानंतर अजूनही तुम्ही त्यांना पाठींबा द्यायच्या तयारीत आहात, मिस्टर होवस्ताद?

होवस्ताद: पण कोण कसा हा तर्क करू शकतो?

नगराध्यक्ष: मी निवेदनाच्या लेखाच्या वस्तुस्थितीचा छोटासा मसुदा तयार केलेला आहे आणि त्यात काहीसे वस्तुनिष्ठ स्पष्टीकरण ठेवले आहे; आणि त्यात मी काही मार्ग सुचविले आहेत जे त्यातील दोषांवर प्रकाश टाकतील- असे वाजवी रितीने दाखविले आहे, जे स्नानगृहांच्या विद्यमान उत्पन्नाच्या साधनांच्या आवाक्याबाहेर नसेल.

होवस्ताद: ते निवेदन तुमच्यापाशी आहे का, मिस्टर नगराध्यक्ष?

नगराध्यक्ष: (खिसा चाचपडत) होय, मी ते आणलंय माझ्याबरोबर, यदाकदाचित तुम्हाला ते-

अस्लाकसेन: (घाईने) अरे देवा, आलेत ते!

नगराध्यक्ष: कोण? माझा भाऊ?

होवस्ताद: कोठे?

अस्लाकसेन: ते छापखान्यामधून आत येताहेत.

नगराध्यक्ष: आली का पंचाईत! या अचानक आलेल्या संकटाला येथे तोंड देण्याची माझी इच्छा नाही, आणि मला अजूनही तुमच्याशी काही बोलायचे आहे.

होवस्ताद: (उजवीकडे असलेल्या दाराकडे बोट दाखवित) काही क्षणासाठी तो ओलांडून जा.

नगराध्यक्ष: पण-?

होवस्ताद: तेथे फक्त बिलिंग आहेत.

अस्लाकसेन: पटपट, नगराध्यक्ष, ते नुकतेच येताहेत.

नगराध्यक्ष: ठीक आहे मग. पण त्यांच्यापासून लवकरात लवकर सुटका मिळविण्याचा प्रयत्न करा. (अस्लाकसेनने उघडलेल्या उजव्या बाजूच्या दाराने ते आत जातात. अस्लाकसेन नंतर दरवाजा बंद करतात.)

होवस्ताद: तुम्ही काहीतरी करण्यात गर्क आहात असे ढोंग करा, अस्लाकसेन. (ते खाली बसतात आणि लिहितात. अस्लाकसेन वर्तमानपत्राचा ढीग चाळतात, खुर्चीवर असलेल्या उजव्या बाजूस.)

डॉ.स्टॉकमन: (खिळे जुळवण्याच्या रूममधून आत येतात.) येथे मी पुन्हा परत आलोय. (त्यांची हॅट आणि काठी खाली ठेवतात.)

होवस्ताद: (लिहित) अपेक्षेपेक्षा लवकरच, डॉक्टर? त्यांच्याशी काय बोलायचंय ते पटकन बोला अस्लाकसेन. आपण आजचा वेळ वाया घालवू शकत नाही.

डॉ.स्टॉकमन: अजूनही पुरावे मिळाले नाहीत, ते मला सांगतात.

अस्लाकसेन: (न वळता) अशी कशी अपेक्षा करता तुम्ही डॉक्टर?

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, ठीक, मी फक्त उतावळा झालो होतो, तुम्ही त्याची नीट कल्पना करू शकता. जोपर्यंत ते छापलेले मी पाहू शकत नाही तोपर्यंत माझ्या मनाला शांतता लाभू शकत नाही.

होवस्ताद: हं!... अजूनही काही अवधी लागणार आहे. मी म्हणतोय ते बरोबर आहे ना अस्लाकसेन?

अस्लाकसेन: मला अजूनही खूप शंका वाटते.

डॉ.स्टॉकमन: काहीही हरकत नाही माझ्या प्रिय मित्रांनो, मी परत येईन. देव जाणे मी परत येईन आणि जर गरजच असली तर मी दुसऱ्यांदा येण्यात आनंदच मानेन. ह्यासारख्या महत्त्वाच्या गोष्टीसाठी- संपूर्ण शहराच्या हितासाठी- एखाद्याने कुठलीही थोडीशी तसदी घ्यायला नाखूष असायलाच नको. (ते जायला निघतात पण मागे वळतात) ओह, अशीच काही एखादी गोष्ट आहे की अजूनही मला त्याबद्दल काही सांगायचे आहे...

होवस्ताद: नंतर कधीतरी, जर मला तुम्ही आत्ता क्षमा केली तर.

डॉ.स्टॉकमन: त्याला काही फारसा वेळ लागणार नाही... हे केवळ असे आहे- जेव्हा उद्या लोक पेपरमध्ये माझा लेख वाचतील तेव्हा त्यांना असे आढळून येईल की नगराच्या हितासाठी मी संपूर्ण हिवाळाभर त्यांच्यासाठी राबत होतो.

होवस्ताद: होय, पण डॉक्टर...

डॉ.स्टॉकमन: मला ठाऊक आहे तुम्ही काय म्हणणार आहात ते- तुम्हाला वाटत असेल की एक नागरिक म्हणून मी एक साधंसुधं कर्तव्य पार पाडलं असेल, खचितच! जे मला ठाऊक आहे ते तुम्हालासुद्धा ठाऊक आहे. पण माझ्या नागरिक मित्रांनो... अरे देवा! ते गरीब बिचारे आत्मे माझ्याबद्दल खूपच विचार करतात.

अस्लाकसेन: होय, लोक आत्तापर्यंत तुमच्याकडे अत्यंत आदरपूर्वक रितीने बघत आलेले आहेत.

डॉ.स्टॉकमन: होय, आणि हेच एक कारण आहे की ज्याची मला भीती वाटते... माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा की जेव्हा हे त्यांच्याकडे आपसूक येईल- विशेषतः अत्यंत गरीब वर्गातील- त्यांना हजर राहण्याचे फर्मान काढून नगराच्या भावी बाबी त्यांच्या स्वतःच्या अखत्यारीत-

होवस्ताद: (उभे राहत) हं, डॉक्टर मला तुमच्यापासून काहीही लपवायचे नाही.

डॉ.स्टॉकमन: आहा- मला वाटलं होतं की माझ्याविरुद्ध कट शिजत होता. पण मी त्याकडे दुर्लक्ष करीन! जर कुणी अशा प्रकारची तयारी करण्याच्या विचारात असेल...

होवस्ताद: उदाहरणार्थ?

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, काहीही झाले तरीही... झेंडे घेऊन प्रदर्शनाच्या मिरवणुका, संभाषणे, एखाद्याच्या सेवेबद्दल बक्षिसे देण्याचे समारंभ किंवा जे काही असेल ते. तुम्ही हे सारं थांबवायलाच हवं असं तुम्ही मला गंभीरपणे आश्वासन द्यायलाच हवं- आणि तुम्हीसुद्धा मिस्टर अस्लाकसेन, ऐकलंत का?

होवस्ताद: माफ करा मला, डॉक्टर. पण कधी ना कधीतरी वास्तव सत्य तुम्हाला ऐकायलाच हवं....

(प्रवेशद्वारातून मागच्या बाजूने सौ.स्टॉकमन हॅट आणि कोट घातलेल्या अवस्थेत आत येतात.)

सौ.स्टॉकमन: (डॉक्टरकडे बघतात) अगदी मी विचार केल्याप्रमाणेच!

होवस्ताद: (तिच्याकडे जात) तुम्हीसुद्धा येथे, सौ.स्टॉकमन?

डॉ.स्टॉकमन: कतरिन, तुला येथे काय हवे?

सौ.स्टॉकमन: मला काय हवे ते तुम्हाला चांगलेच ठाऊक आहे.

होवस्ताद: तुम्ही बसणार नाही का? किंवा कदाचित...

सौ.स्टॉकमन: आभारी आहे, पण माझी काळजी करू नका आणि तुम्ही मला क्षमा करायला हवी की मी माझ्या नवऱ्याला येथून घ्यायला आलेली आहे यासाठी; कारण मी तीन मुलांची आई आहे हे तुमच्या लक्षात असायला हवं.

डॉ.स्टॉकमन: काय मुर्खासारखं बडबडतेस! आम्हा सर्वांना ते ठाऊक आहे!

सौ.स्टॉकमन: ठीक, पण आज तुम्ही तुमच्या बायकोमुलांची फारशी काळजी घेताहात असं दिसत नाही. तुम्ही त्यांना हालअपेष्टात व दारिद्र्यात झोकून देणार आहात काय?

डॉ.स्टॉकमन: तू अगदी पूर्णपणे वेडी झाली आहेस का, कतरिन! ज्या माणसाला पत्नी व मुलं आहेत त्याला सत्य जाहीर करण्याचा अधिकार नाही का? सक्रिय आणि लायक नागरिक होण्याचा त्याला अधिकार नाही का? तो ज्या नगरात राहतो त्या नगरासाठी त्याला कर्तव्य पार पाडण्याचा अधिकार नाही का?

सौ.स्टॉकमन: तेच ते मला म्हणायचंय. प्रत्येक गोष्टीत नेमस्तपणाने, थॉमस!

डॉ.स्टॉकमन: तेच तर म्हणतोय मी. नेमस्तपणा प्रत्येक गोष्टीत.

सौ.स्टॉकमन: म्हणूनच म्हणतेय तुम्ही भयंकर अन्याय करताहात, मिस्टर होवस्ताद, माझ्या नवऱ्याला आमिष दाखवून त्यांना घरादारापासून दूर ओढून त्यांना मूर्ख बनवून ह्या साऱ्या गोष्टीत गोवताहात.

होवस्तादः मी काही कुणाला मूर्ख बनवित नाहीये.

डॉ.स्टॉकमनः मूर्ख बनविला जात आहे! तुला वाटतं मी कुणाकडून मूर्ख बनविला जातोय!

सौ.स्टॉकमनः होय, तसंच वाटतंय मला! मला ठाऊक आहे ह्या नगरातील तुम्ही अतिशय बुद्धिमान व्यक्ती आहात, हे मला ठाऊक आहे, ठाऊक आहे मला. पण तुम्ही सहजगत्या मूर्खही बनविले जाऊ शकता, थॉमस (होवस्तादला) याद राखा, जर तुम्ही त्यांनी लिहिलेला लेख वर्तमानपत्रात छापला, ते स्नानगृहातील नोकरी गमावतील.....

अस्लाकसेनः काय?

होवस्तादः तुम्हाला ठाऊक आहे, डॉक्टर....

डॉ.स्टॉकमनः (हसतात) हा हा! फक्त तू त्यांना प्रयत्न करू दे--! कुणीच ते करू शकत नाही माझ्या प्रिये. माझ्या पाठीशी सुसंगठीत मताधिक्य आहे, बघच तू!

सौ.स्टॉकमनः होय, तुमचं मोठं दुर्दैव! कल्पना करा अशा कुत्सित गोष्टींचा तुम्हाला पाठींबा आहे याची.

डॉ.स्टॉकमनः शीः, मूर्खपणाचा कळस! घरी जा आणि घराची काळजी घे आणि मला समाजाची काळजी करू दे. तुला अशी भीती का वाटावी जर मी आत्मविश्वासपूर्ण आणि आनंदी असेन तर? (हात चोळत इकडे तिकडे येरझारा घालतो) सत्य आणि लोक हे विजय मिळवतीलच, तुला त्याबद्दल पूर्णपणे खात्री असू दे. ओह, मी पाहू शकतो की स्वतंत्र प्रवृत्तीचे नागरिक सगळीकडे विजयी सैन्यासारखे जमा होताहेत--! (खुर्चीजवळ थांबत) काय हे?

अस्लाकसेन: (त्याकडे बघत) ओह! अरे देवा!

होवस्ताद: (त्यासारखेच) हं-

डॉ.स्टॉकमन: तेथे उच्चतर अधिकाऱ्याचे चिन्ह पडलेले आहे (ते नगराध्यक्षाची हॅट त्यांच्या बोट्यांच्या टोकाने नाजूकपणे उचलतात व ती उंच धरतात.)

सौ.स्टॉकमन: नगराध्यक्षाची हॅट!

डॉ.स्टॉकमन: आणि येथे हा अधिकारदंड सुद्धा! पण हे इथं कसं काय?

होवस्ताद: ठीक मग- वास्तविक असे आहे की-

डॉ.स्टॉकमन: ओह, आलं लक्षात! ते येथे तुमच्याशी बोलून तुमचं मन वळविण्याचा प्रयत्न करीत होते तर! अस्लाकसेन चुकीच्या ठिकाणी आले आहेत! नंतर मग मी छापखान्यात त्यांच्या दृष्टीस पडलो की... (हसू फुटते) ते पळून गेले का, मिस्टर अस्लाकसेन?

अस्लाकसेन: (लगेच) होय-होय... ते पळून गेले, डॉक्टर.

डॉ.स्टॉकमन: पळून गेले आणि काठी येथेच सोडून गेले... मूर्खपणा, पीटर असं काही सोडून पळून जाणे शक्यच नाही. पण कोठे लपविले त्यांना? ओह... तेथेच आत, खचितच. आता मी तुला काहीतरी दाखवीन कतरिन!

सौ.स्टॉकमन: थॉमस- मी तुमची विनवणी करते-!

अस्लाकसेन: दक्षता घ्या, डॉक्टर.

(डॉ. स्टॉकमन नगराध्यक्षांची हॅट डोक्यावर घालतात आणि दंडक हातात पकडतात, ते आता वर जातात आणि दरवाजा खाडकन् उघडतात आणि सैनिकी पद्धतीने सॅल्यूट करतात. नगराध्यक्ष रागाने लाल झालेले, बिलिंगच्या मागून येतात.)

नगराध्यक्षः ह्या आचरटपणाचा काय अर्थ होतो?

डॉ.स्टॉकमनः तुमच्याबद्दलचा थोडासा आदर दाखवतोय, माझे आदरणीय पीटर; मी ह्या नगराच्या अधिकार पदावर आहे आता! (ते ऐटीने मागेपुढे चालतात.)

सौ.स्टॉकमनः (जवळजवळ अश्रू येत) ओह, थॉमस!

नगराध्यक्षः (त्यांच्या मागे जात) माझा दंडक आणि हॅट द्या इकडे!

डॉ.स्टॉकमनः (पूर्वीप्रमाणे) तुम्ही भले मुख्य पोलीस अधिकारी असाल, पण मी नगराध्यक्ष आहे. मी ह्या नगराचा स्वामी आहे, मी सांगतोय तुम्हाला!

नगराध्यक्षः खाली ठेवा माझी हॅट, मी सांगतो. लक्षात ठेवा ती माझी हुद्द्याची हॅट आहे, कायद्याने विहित केलेली!

डॉ.स्टॉकमनः छट! लोकांच्या सामर्थ्याचा जागृत झालेला सिंह अशा हॅटला घाबरेल? उद्या या नगरात क्रांती घडणार आहे, सांगून ठेवतो मी तुम्हाला. माझ्या बडतर्फीची भीती दाखवत होतात ना मला, पण मी आता तुम्हाला बडतर्फ करतोय, तुमच्या साऱ्या शासकीय कार्यालयातून. तुम्हाला असं वाटतं का की मी तसं करू शकणार नाही म्हणून? ओह, पण मी तसं करू शकेन. अनिवार्य सामर्थ्य असणाऱ्या समाजाचा मला पाठिंबा आहे. होवस्ताद आणि बिलिंग 'पीपल्स कुरियर' या पेपरमधून तोफा डागतील आणि अस्लाकसेन या युद्धक्षेत्रात घरमालक संघटनेच्या अग्रभागी राहणार आहेत.

अस्लाकसेनः नाही, डॉक्टर, मी नाही राहणार.

डॉ.स्टॉकमनः का, खचितच तुम्ही राहणार—

नगराध्यक्ष: आहा! पण कदाचित मिस्टर होवस्तादांनी काहीही झाले तरी या बंडखोरीत सामील व्हायचे ठरवले का?

होवस्ताद: नाही मिस्टर नगराध्यक्ष.

अस्लाकसेन: नाही, मिस्टर होवस्ताद केवळ एका गैरसमजुतीसाठी स्वतःच्या व त्यांच्या पेपरचा विध्वंस करून घेणार नाहीत.

डॉ.स्टॉकमन: (सभोवती बघत) काय ह्याचा अर्थ?

होवस्ताद: तुम्ही तुमचा दावा खोट्या प्रकाशात सादर केलात, डॉक्टर, म्हणून मी तुम्हाला पाठिंबा देण्यास असमर्थ आहे.

बिलिंग: आणि त्यानंतर मला स्पष्टीकरण करण्याइतपत दयाळू आहेत मिस्टर-

डॉ.स्टॉकमन: खोट्या प्रकाशात! ठीक, मी जबाबदार आहे त्यासाठी. तुम्ही फक्त ते छाप्या- मी तुम्हाला वचन देतो, आणि मी ते पूर्णपणे सिद्ध करून दाखवीन.

होवस्ताद: मी ते छापत नाही. मी ते छापू शकत नाही, आणि ते छापण्याचं धाडसही मी करणार नाही.

डॉ.स्टॉकमन: तुम्ही ते धाडस करणार नाहीत? कशा प्रकारचं बोलताय तुम्ही? तुम्ही संपादक आहात, नाही का? आणि तुमच्या नियंत्रणाखाली हा छापखाना आहे, निःसंशयपणे?

अस्लाकसेन: नाही, तो वाचकांच्या नियंत्रणात आहे.

नगराध्यक्ष: सुदैवाने.

अस्लाकसेन: हे लोकमताचे आहे- संस्कारसंपन्न लोकांचे बहुमत, घरमालक आणि तसेच काही... ज्यांच्या अधिपत्याखाली पेपरावर नियंत्रण आहे.

डॉ.स्टॉकमन: (शांतपणे) आणि ह्या साऱ्या शक्ती माझ्या विरोधात आहेत?

अस्लाकसेन: होय, तुमच्या विरोधात. ह्याचा अर्थ असा होईल की तुमचा लेख वृत्तपत्रात प्रसिद्धीस दिल्यास तो साऱ्या नगराच्या नाशाला कारणीभूत होईल.

डॉ.स्टॉकमन: खरोखर?

नगराध्यक्ष: माझी हॅट आणि माझा दंडक! (डॉ.स्टॉकमन हॅट काढून देतात व हॅटबरोबरच दंडकही टेबलावर ठेवतात.)

नगराध्यक्ष: (दोन्ही वस्तू घेतात.) तुमच्या नागरिकत्वाची प्रतिष्ठा अकाली संपुष्टात आलेली आहे!

डॉ.स्टॉकमन: शेवट अजून झालेला नाही. (होवस्तादला) मग माझा लेख मेसेंजर ह्या वृत्तपत्रात छापायचा नाही असा पूर्णपणे निर्धार केलेला आहे काय?

होवस्ताद: खरोखरी, तुमच्या कुटुंबासाठी; जर काही दुसरं कारण नसल्यास.

सौ.स्टॉकमन: ओह, आमच्या कुटुंबाबद्दल कधीही काळजी करू नका, मिस्टर होवस्ताद.

नगराध्यक्ष: (त्यांच्या खिशातून हस्तलिखित काढतात) जेव्हा हे प्रकाशित होईल तेव्हा ते जनतेच्या मार्गदर्शनासाठी पुढे येईल, हे अधिकृत जाहीर निवेदन आहे.

होवस्ताद: (त्यांच्या हातातून हस्तलिखित घेत) ते योग्य वेळी प्रकाशित केले जाईल.

डॉ.स्टॉकमन: आणि माझं नाही! तुम्ही कल्पना करा तुम्ही मौनाच्या कारस्थानाने माझा आणि सत्याचा खून करताहात! पण हे तुम्हाला वाटतं तेवढं सोपं नाही, मिस्टर अस्लाकसेन. तुम्ही माझं हस्तलिखित एक पत्रक म्हणून

प्रकाशित करून तात्काळ त्याचं वितरण करणार का- माझ्या स्वतःच्या खर्चाने, आणि तुम्ही माझे स्वतःचे प्रकाशक व्हा. मला याच्या चारशे प्रती- नाही, पाचशे सहाशे प्रती हव्यात.

अस्लाकसेनः नाही, याच्या वजनाचे सोने जरी तुम्ही मला देऊ केलेत तरी मी माझ्या छापखान्याचा उपयोग तुमचे लेख छापण्यासाठी करणार नाही. मी जनतेचे मन दुखवायचे धाडस करणार नाही. या नगरात तुमचा लेख कुणीही छापणार नाही.

डॉ.स्टॉकमनः द्या मग मला ते परत.

होवस्तादः (त्यांच्या हातात हस्तलिखित देतात) अगदी बरोबर आहात तुम्ही.

डॉ.स्टॉकमनः (त्यांची हॅट आणि काठी घेत) हेच सर्वांना कळेल आता. मी लोकांच्या मोठ्या जमावाची जाहीर सभा भरवीन, आणि त्यांच्या समोर मी हे सारे वाचून दाखवीन. माझे सर्व नागरिक मित्र सत्याचा आवाज ऐकतील!

नगराध्यक्षः तुम्हाला कुणीच व कधीही ह्या कामासाठी हॉल देणार नाही.

अस्लाकसेनः निःसंशयपणे कुणीच नाही, मला पूर्णपणे खात्री आहे.

बिलिंगः नाही, मी स्वतःची शपथ घेऊन सांगतो, मुळीच मिळणार नाही.

सौ.स्टॉकमनः पण हे लज्जास्पद आहे! का प्रत्येकाने तुमच्या विरुद्ध उठावे असे?

डॉ.स्टॉकमनः (संतप्त) मी सांगेन तुला का ते. कारण की ह्या नगरातली सारी माणसे म्हाताऱ्या बाया आहेत- तुझ्यासारख्या. सर्वसामान्यांच्या हितापेक्षा ते फक्त स्वतःच्या कुटुंबियांचीच काळजी घेतात.

सौ.स्टॉकमनः (त्यांचा बाहू पकडीत) मग मी त्यांना दाखवून देईन की एक म्हातारी एकदा तरी माणूस बनू शकते. मी तुमच्या बरोबर आहे, थॉमस!

डॉ.स्टॉकमन: मोठ्या शौर्याने बोललीस कतरिन! आणि देवाशप्पथ मी हे सारं बाहेर काढीन. जर मला हॉल भाड्याने मिळाला नाही तर मी ढोल ताशे वाजविणाऱ्यांना भाड्याने बरोबर घेऊन संपूर्ण नगरभर फिरेन, आणि रस्त्याच्या प्रत्येक कोपऱ्यावर सत्य आक्रोशाने मांडेन.

नगराध्यक्ष: तुम्ही असं वेडंपिसं आणि माथेफिरू सारखं कृत्य करणार नाहीत.

डॉ.स्टॉकमन: होय, मी करीन!

अस्लाकसेन: तुम्हाला संपूर्ण नगरात अशी एकही व्यक्ती मिळणार नाही जी तुमच्या सोबत येईल.

बिलिंग: नाही, मी तुम्हाला शपथेवर सांगतो, तुम्हाला नाही मिळणार अशी व्यक्ती.

सौ.स्टॉकमन: तुम्ही हार मानू नका, थॉमस. मी मुलांना तुमच्या सोबत जायला सांगेन.

डॉ.स्टॉकमन: ती उत्कृष्ट कल्पना आहे!

सौ.स्टॉकमन: मॉर्टिनला तुमच्या बरोबर जायला आवडेल, आणि तसंच एलिफही खात्रीने येईल.

डॉ.स्टॉकमन: होय, आणि मग पेत्राचं काय? आणि तू सुद्धा कतरिन?

सौ.स्टॉकमन: नाही, नाही, मी नाही. पण मी खिडकीत उभी राहून तुम्हाला बघेन-तेच मी करीन.

डॉ.स्टॉकमन: (तिच्या भोवती बाहू टाकतो आणि तिचे चुंबन घेतो) खूप खूप आभारी आहे तुम्हाला ह्याबद्दल! आणि आता युद्धाला सुरुवात होईल सभ्य गृहस्थहो. आता आम्ही बघू की तुमची नीचपणाची वर्तणूक ह्या नगराला स्वच्छ करण्यापासून एका प्रामाणिक नागरिकाला थांबवू

शकते का ते. (ते आणि त्यांची पत्नी मागच्या डाव्या दरवाज्याने बाहेर जातात.)

नगराध्यक्ष: (गंभीरपणे डोके हलवित) आता त्याने तिचे सुद्धा डोके फिरवले तर!

अंक चौथा

(कॅप्टन होरस्टरच्या घरातील एक विस्तृत, जुन्या पद्धतीची रूम. मागील बाजूस दिवाणखान्याजवळच्या खोलीकडे जाणारा दुहेरी दरवाजा. भिंतीवर डाव्या बाजूला तीन खिडक्या, भिंतीसमोर विरूद्ध फलाट ज्यावर एक छोटे टेबल, त्यावर दोन मेणबत्त्या आणि खुर्ची, एक पाण्याची बाटली आणि ग्लास आणि घंटी.

उर्वरित रूमच्या खिडक्यांमध्ये मेणबत्त्या पेटवलेल्या. समोर डाव्या बाजूस टेबल, त्यावर मेणबत्ती आणि बाजूला खुर्ची. त्यासमोर उजव्या बाजूस एक दरवाजा, आणि त्याजवळ थोड्या खुर्च्या.

सर्व स्तरातील नगरवासियांचा मोठा जमाव. त्या गर्दीत काही स्त्रिया व काही शाळकरी मुले. मागील दरवाजाने रूम भरेपर्यंत अधिकाधिक लोक येताहेत.)

पहिला माणूस:(त्याच्या जवळ उभ्या असलेल्या दुसऱ्या माणसास) हॅलो. लॅमस्टॅड!

तुम्ही सुद्धा आलात येथे?

त्याचा मित्र: होय, मी सार्वजनिक सभा कधीच टाळत नाही.

एक बघ्या: मला वाटतं तुम्ही तुमची शिटी आणली असावी?

दुसरा नागरिक: खचितच मी आणलीय, तुमच्या जवळ नाही?

तिसरा नागरिक:असावी असे मला वाटते. आणि स्किपर इव्हानसेन म्हणाले की ते मोठ्याने आवाज करणारा भोंगा आणणार आहेत म्हणून.

दुसरा नागरिक: छानच बरं का इव्हान सेन! (सर्वजण हसतात.)

चौथा माणूस: (त्यांच्यात सामील होत) मी म्हणतो, हे सारं कशासाठी? रात्री येथे नक्की काय घडणार आहे?

दुसरा माणूस: का, डॉ.स्टॉकमन नगराध्यक्षाच्या विरोधात निषेधार्थ व्याख्यान देणार आहेत.

चौथा माणूस: पण नगराध्यक्ष त्यांचे भाऊ आहेत.

पहिला माणूस: त्यांना काही फरक पडत नाही. डॉ.स्टॉकमन त्यांना भीत नाहीत.

तिसरा माणूस: पण ते सर्वथा चुकीचे आहेत, असं 'हेराल्ड' वर्तमानपत्रात आलंय.

दुसरा माणूस: होय ह्या वेळी ते चुकले असावेतच कारण ना घरनालक संघटना ना नागरिक संघ त्यांना ह्या सभेसाठी हॉल द्यायला तयार नाहीत.

पहिला माणूस: त्यांना स्नानगृहांचा हॉलसुद्धा मिळाला नाही.

दुसरा माणूस: ठीक, मला वाटत नाही!

एक माणूस: (दुसऱ्या गटातील) येथे आपण कुणाच्या बाजूने आहोत, काहो!

दुसरा माणूस: (त्याच गटातील) फक्त तुम्ही अस्लाकसेन वर गुप्तपणे टेहळणी करा आणि तो जे करेल ते करा.

बिलिंग: (त्यांच्या काखेत कातडी बॅग आहे, गर्दीमधून वाट काढित येतात.)
माफ करा मला सभ्य गृहस्थहो! तुम्ही मला जाऊ देता का?... -हेराल्ड
वर्तमानपत्रात देण्यासाठी अहवाल सादर करण्यासाठी मी येथे आलोय-. खूप खूप आभारी आहे. (टेबलाच्या डाव्या बाजूस बसतात.)

कामगार: कोण आहेत ते?

दुसरा कामगार: तुम्हाला ठाऊक नाही तो? ते बिलिंग आहेत. ते अस्लाकसेनच्या वर्तमानपत्रासाठी लिहितात.

(कॅप्टन होरस्टर उजव्या बाजूला असलेल्या समोरच्या दरवाज्याने सौ.स्टॉकमन आणि पेत्राला घेऊन येतात. एलिफ आणि मॉर्टेन त्यांच्या मागोमाग येतात.)

होरस्टर: मी असा विचार करीत होतो की कुटंबाने येथे बसावे. जर काही तसे घडल्यास तुम्हाला गुपचूप सहजगत्या निसटून जाता येईल.

सौ.स्टॉकमन: तुम्हाला असं वाटतं का की काहीतरी हिंसात्मक घटना घडेल असं?

होरस्टर: त्याचं काहीच सांगता येत नाही- अशा गर्दीचं. पण चिंता करायचं कारण नाही.

सौ.स्टॉकमन: (खाली बसत) तुम्ही स्टॉकमनना ही रूम दिल्याबद्दल तुमचे आभार मानावे तेवढे थोडेच.

होरस्टर: जेव्हा कुणीच द्यायला तयार नव्हतं तेव्हा...

पेत्रा: (ती सुद्धा बसलेली असते) आणि तुम्ही हिम्मतवान सुद्धा आहात, कॅप्टन होरस्टर.

होरस्टर: त्यात हिम्मतवानासारखं विशेष कृत्य मी केल्याचं काही नाही.
(होवस्ताद आणि अस्लाकसेन एकाच वेळी पण वेगवेगळे येऊन पोहोचतात, आणि गर्दीतून रस्ता काढीत येतात.)

अस्लाकसेन: (होरस्टरकडे जातात) डॉ.स्टॉकमन अजून पोहचले नाहीत का?

होरस्टर: ते आत वाट बघताहेत. (मागे दरवाजाजवळ गर्दीत हालचाल दिसते.)

होवस्ताद: (बिलिंगला) बघा! नगराध्यक्ष आलेत.

बिलिंग: अरे देवा, काहीही झाले तरी ते हजर झालेच की!

(नगराध्यक्ष गर्दीतून सहजगत्या मार्ग काढीत, नम्रतेने अभिवादन करीत येतात आणि डाव्या बाजूस भिंतीजवळ स्थानापन्न होतात. काही क्षणात डॉ.स्टॉकमन, समोरच्या उजव्या बाजूच्या दरवाज्याने प्रवेश करतात. त्यांनी काळ्या झग्याचा कोट आणि पांढरा मफलर

परिधान केलेला आहे. क्षीण आवाजातील टाळ्यांचा गजर फिक्या आवाजातील फुसफुशीत मिसळतो. मग स्तब्धता.)

डॉ.स्टॉकमन: (हळू आवाजात) कसं वाटतं तुला, कतरिन?

सौ.स्टॉकमन: मी ठीक आहे, थँक्स. (आवाज खाली करीत) आता थॉमस, अकस्मात खूप संतापू नका.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, मी स्वतःवर संयम ठेवू शकतो. (त्यांच्या घड्याळाकडे बघतात, फलाटावर चढतात, आणि खाली वाकून अभिवादन करतात.) आता आधीच सव्वा... - म्हणून मी सुरुवात करीन. (ते त्यांच्या हस्तलिखिताची प्रत काढतात.)

अस्लाकसेन: पहिल्यांदा, आपण खरोखर अध्यक्षांची निवड करायलाच हवी.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, त्याची काहीही आवश्यकता नाही.

काही आवाज: (ओरडत) होय, त्याची आवश्यकता आहे!

नगराध्यक्ष: मी निश्चितपणे असं म्हणेन की चेअरमनची निवड व्हायलाच हवी.

डॉ.स्टॉकमन: मी व्याख्यान देण्यासाठी ही सभा बोलावली आहे, पीटर!

नगराध्यक्ष: डॉ.स्टॉकमनचे व्याख्यान मतभिन्नतेकडे वळू शकते.

गर्दीतील अनेक आवाज: अध्यक्ष! अध्यक्ष!

होवस्ताद: सर्वसामान्य लोकांचे मत आहे की अध्यक्षांची निवड व्हावी.

डॉ.स्टॉकमन: (स्वतःवर ताबा मिळवित) ठीक आहे मग; होऊ द्या सभा ज्या मार्गाने होईल तशी.

अस्लाकसेन: नगराध्यक्षच ती खुर्ची का नाही सांभाळित?

३ सभ्यगृहस्थ: (टाळ्या वाजवित) वाहवा, वाहवा!

नगराध्यक्ष: अनेक स्पष्ट कारणामुळे मला नकार देणं भाग आहे. पण सुदैवाने, आपल्यामध्ये अशी एक व्यक्ती आहे की जिचा आपण सर्वजण स्वीकार करू शकतो. मी घरमालकांच्या संघटनेचे अध्यक्ष, मिस्टर अस्लाकसेनकडे निर्देश करतो.

अनेक आवाज: होय, होय, हुय्ये! म्हाताऱ्या आदरणीय अस्लाकसेनला... हुय्ये! (डॉ.स्टॉकमन त्यांचे हस्तलिखित घेतात आणि फलाटावरून खाली उतरतात.)

अस्लाकसेन: ज्या अर्थी माझे नागरिक मित्र माझ्यावर भरवसा ठेऊन मी अध्यक्ष व्हावे अशी इच्छा करतात त्याअर्थी मी त्या गोष्टीला नकार देऊ शकत नाही... (प्रशंसा आणि प्रोत्साहन होते. अस्लाकसेन फलाटावर चढतात.)

बिलिंग: (लिहित) म्हणून- मिस्टर अस्लाकसेन ह्यांची जाहीर सन्मानाने निवड झाली-

अस्लाकसेन: आणि आता, ज्या अर्थी मी ह्या स्थानावर आहे त्या अर्थी मला संक्षिप्तपणे काही शब्दातून सांगण्याची मुभा असावी. मी एक शांत स्वभावाची शांतताप्रिय व्यक्ती आहे ज्याचा तारतम्य असलेल्या सौम्यतेवर विश्वास आहे... जे मला ओळखतात त्यांना ही जाणीव आहे.

अनेक आवाज: ते बरोबर आहे! अगदी बरोबर, अस्लाकसेन!

अस्लाकसेन: जीवनाच्या शाळेच्या दीर्घ अनुभवातून मी हे शिकलो आहे की संयम हा गुणविशेष नागरिकास उत्तम साजेसा आहे...

नगराध्यक्ष: वा! वा! फारच छान!

अस्लाकसेन: -दूरदर्शित्व आणि संयम असे गुण आहेत की ज्यायोगे समाजाची उत्कृष्ट सेवा होते. त्या कारणामुळे मी आपल्या आदरणीय व सन्माननीय

नागरिकास, ज्यांनी ही सभा बोलावली आहे, त्यांनी संयम मर्यादित ठेवण्याचा प्रयास करावा असा माझा त्यांना सल्ला आहे.

एक माणूस: (दरवाजातून) नेमस्तपणाच्या समाजाचा विजय असो.

एक आवाज: चूप बसा तेथे!

आवाज: शूSS शूSS

अस्लाकसेन: अडथळा नकोय, सभ्य गृहस्थ हो, कृपया! कुणाला काही अभिप्राय मांडायचा आहे?

नगराध्यक्ष: मिस्टर अध्यक्ष!

अस्लाकसेन: होय, मिस्टर नगराध्यक्ष

नगराध्यक्ष: आमच्या जवळच्या नातेसंबंधांमुळे- ज्याबद्दल तुम्हाला बहुतकरून माहिती असेल- जे स्नानगृहांचे वैद्यकीय अधिकारी आहेत त्यामुळे- आज सायंकाळी मी बोलणं पसंत करणार नव्हतो. पण स्नानगृहांचा अध्यक्ष म्हणून माझा हुद्दा आणि ह्या नगराबद्दलची माझी महत्त्वाची आपुलकी ह्यांनी मला निर्धार करायला भाग पाडला. मी हे गृहित धरण्याचं धाडस करतो की येथे असा कुणीही नागरिक उपस्थित नाही की जो हे विचारात घेईन की अशी अविश्वसनीय व अतिशयोक्तिपूर्ण विधाने स्नानगृहांच्या आरोग्यविषयीची परिस्थिती देशाबाहेर पसरावी...

अनेक आवाज: नाही, नाही!...निश्चितच नाही...आम्ही निषेध करतो....!

नगराध्यक्ष: मला असे सूचित करावेसे वाटते, की ह्याच कारणामुळे वैद्यकीय अधिकाऱ्यालाही त्यांची विधाने व ह्या विषयावरची वक्तव्ये मांडण्याची परवानगी देऊ नये.

डॉ.स्टॉकमन: (संतापून) परवानगी नाकारणे? काय हे?

सौ.स्टॉकमन: (खोकत) हं, हं!

डॉ.स्टॉकमन: (स्वतःवर ताबा ठेवीत) परवानगी नाकारली- ठीक आहे.

नगराध्यक्ष: 'पीपल्स कुरिअर' ह्या वर्तमानपत्रात मी आम जनतेबरोबर परिचित समर्पक वस्तुस्थिती मांडली जेणेकरून प्रत्येक समंजस नागरिक त्याचं स्वतःचं मत सहजगत्या बनवू शकेल. निवेदनातून असं दिसेल की वैद्यकीय अधिकाऱ्यांचा प्रस्ताव- शिवाय शहराच्या नेतृत्वावर दोषारोप करणे ह्याचा अर्थ खरे पाहता कर भरणाऱ्यांवर हा अनावश्यक खर्च ओझे म्हणून फक्त लादणे- जो खर्च कमीत कमी बरेच लाख काऊन येईल. (निषेध व शिट्ट्यांची आरडाओरड)

अस्लाकसेन: (बेल वाजवित) शांतता, सभ्य गृहस्थ हो! मी नगराध्यक्षांच्या प्रस्तावाला पाठींबा देतोय. माझा ह्यावरही विश्वास आहे की डॉक्टरच्या चळवळीच्या मागे काही अंतस्थ हेतू आहे. ते स्नानगृहांविषयी बोलतात पण सभेतील ठरावाविषयी खरोखर काय. त्यांना प्रशासकीय मंडळाची सत्ता दुसऱ्याच्या हातात गेलेली बघायचंय. ह्यात काहीच संशय नाही की डॉ.स्टॉकमनच्या हेतूत श्रेष्ठता आहे, खचितच ह्याबाबतीत दुमत नाही. लोकांकडून झालेल्या स्वयंशासितावर माझा विश्वास आहे- जोपर्यंत कर भरणाऱ्यांवर त्याचा बोजा पडत नाही. पण ह्याबाबतीत, तो परिणाम दिसेल...आणि त्या कारणास्तव—जर तुम्ही मला माफ कराल सभ्य गृहस्थ तर...ह्यावेळी मी डॉ.स्टॉकमनशी स्वतः सहमत का व्हावे? जर तुम्ही मला विचाराल तर मला वाटते, सोन्याच्या भावाइतकी जास्त किंमत तुम्हाला मोजावी लागेल. (सर्व बाजूंनी उत्साहपूर्ण टाळ्यांचा गजर)

होवस्तादः त्याचप्रमाणे नैतिकदृष्ट्या मला माझ्या सामाजिक दर्जाचा खुलासा करणे भाग आहे. सर्वात आधी असे दिसते की डॉ.स्टॉकमनच्या मनात जी खळबळ माजली आहे ती फक्त खूप अनुमती जिंकण्यासाठी आहे, आणि जेवढा शक्य होईल तेवढा निःपक्षपाती पाठींबा मी देतोय. लवकरच आमच्या लक्षात यायला सुरूवात झाली की आमची स्वतःची खोट्या निवेदनामुळे दिशाभूल केली जातेय—

डॉ.स्टॉकमनः चुकीचे....!

होवस्तादः ठीक मग, अविश्वसनीय सौम्यपणे विरोध करणारे निवेदन. नगराध्यक्षांच्या वक्तव्याने ते सिद्ध केलेले आहे. माझी अशी अपेक्षा आहे की आज रात्री माझ्या उदारमतवादी अभिप्रायावर कुणीही आक्षेप घेणार नाही. हेराल्ड वर्तमानपत्राचे सर्व महत्त्वाच्या राजकीय प्रश्नांबाबतचे धोरण तुम्हा सर्वांना विदित आहेच, तथापि मला सुजाण आणि अनुभवी लोकांकडून माहित झाले आहे की, जेव्हा ती स्थानिक बाब म्हणून पुढे येते तेव्हा त्यांनी एक निश्चित खबरदारी घ्यावी.

अस्लाकसेनः मी वक्त्याशी पूर्णपणे सहमत आहे.

होवस्तादः आणि ह्या प्रस्तुत बाबीत, यत्किंचितही संशय नाही की डॉ.स्टॉकमन जनमताविरोधी आहेत. पण संपादकाचे सर्वात महत्त्वाचे उत्तरदायित्व काय आहे हे सभ्य गृहस्थहो? त्याने त्याच्या वाचकांशी एकोप्याने राहून काम करायला नको? ह्या नित्याच्या मितभाषी आदेशाशी सक्रियपणे संघर्ष—ज्यांचा तुमच्यावर विश्वास आहे त्यांच्यासाठी अथक परिश्रम करणाऱ्यांबद्दल त्यांना काहीच मिळत नाही? किंवा मी खचितच चूक करतोय?

अनेक आवाजः नाही, नाही, नाही...तुम्ही बरोबर आहात!

होवस्तादः ज्यांच्याकडे मी नेहमीच स्वागतार्ह पाहणा राहिलो आहे त्यांच्याशी मैत्री तोडण्याचा यातनामय प्रसंग माझ्यावर आलाय—असा एक माणूस की ज्याने अपात्र नागरिक मित्रांच्या बरोबर मौजमस्ती केली. असा एक माणूस की ज्याचा फक्त दोष किंवा ज्याचा निदान सगळ्यात मोठा अपराध हा आहे की ज्याने डोक्याचं अनुसरण न करता हृदयाचं अनुसरण केलं.

अनेक विखुरलेले: ते खरं आहे! म्हातारे हुशार डॉ.स्टॉकमन!

होवस्तादः पण समाजासाठीच्या माझ्या कर्तव्याने मला त्यांची मैत्री तोडायला भाग पाडले. ह्या शिवाय अजून एक विचार मला त्यांचा विरोध करण्यास प्रवृत्त करतो, आणि तो म्हणजे जर शक्य असेल तर जो दुर्दैवी मार्ग त्यांनी निवडला असून त्यावर प्रवेश करण्याच्या बेतात ते आहेत, तो त्यांनी बंद करावा: त्यांच्या कुटुंबियांबाबतचा विचार.

डॉ.स्टॉकमन: फक्त पाणी पुरवठा आणि गटारींबद्दलच बोला.

होवस्तादः त्यांच्या दीन, लाचार पत्नी आणि मुलांबाबतचा विचार...

मॉर्टिन: म्हणजे आपण का आई?

सौ.स्टॉकमन: गप्प बैस!

अस्लाकसेन: मी आता नगराध्यक्षांना त्यांच्या मताने त्यांचा प्रस्ताव मांडण्याचे सांगेन.

डॉ.स्टॉकमन: त्याची काहीही आवश्यकता नाही! आज रात्री माझा स्नानगृहांच्या स्थितीबाबतच्या घाणीबद्दल बोलायचा हेतू नाही, नाही! तुम्ही पूर्णपणे अगदी वेगळेच काही ऐकणार आहात.

नगराध्यक्ष: (कुरबुरत) आता काय?

दारू पिऊन झिंगलेला माणूस:(मुख्य दरवाजा जवळून) मी कर भरणारा आहे! आणि त्या

कारणामुळे मला माझं मत मांडण्याचा अधिकार आहे! आणि माझं संपूर्ण भक्कम आणि निर्विवाद मत आहे की...

अनेक आवाज: शांतता ठेवा तिथे, मागे!

इतर: तो प्यायलेला आहे- त्याला बाहेर फेका!

डॉ.स्टॉकमन: मी बोलू शकतो का?

अस्लाकसेन: (बेल वाजवित) डॉक्टर स्टॉकमन मिटींगला उद्देशून भाषण करतील.

डॉ.स्टॉकमन: जर कुणीतरी, काही दिवसांपूर्वी सुद्धा माझ्या मुक्तपणे बोलण्यावर निर्बंध घालीत होते- जसा आज रात्री ह्यांनी प्रयत्न केलेला आहे- तर माझ्या पवित्र कर्तव्यांसाठी मी सिंहासारखी झुंज देईन! पण मी त्याची तमा बाळगत नाही... आता मला अधिक महत्त्वाच्या बाबींवर बोलायचंय. (लोकांची गर्दी त्याच्या समीप येते व तेथे उभ्या असलेल्या लोकांच्या बरोबर मॉर्टिन किल स्पष्ट दिसतो.)

डॉ.स्टॉकमन: (चालू ठेवतो) गेल्या काही दिवसात मी खूप खूप विचार केला- अनेक गोष्टींबाबत आश्चर्य करीत, त्यामुळे शेवटी शेवटी माझं डोकं गरगरायला लागलं.

नगराध्यक्ष: (खोकत) हं!

डॉ.स्टॉकमन: ...पण शेवटी मी त्या प्रश्नांची उकल केली. नंतर संपूर्ण परिस्थिती माझ्यापुढे खूपच स्पष्ट झाली. म्हणून मी आज सायंकाळी येथे आहे. म्हणून मी मोठा गौप्यस्फोट करीत आहे, सभ्य गृहस्थहो आणि जे प्रकटीकरण मी तुमच्यापुढे करणार आहे ते पाणीपुरवठ्यासारख्या आणि घरातून सोडलेल्या सांडपाणी आणि मलमूत्रासारख्या दूषित

पाण्याने आरोग्याला घातक अशा स्नानगृहांबद्दल- नव्हे तर त्यापेक्षा अतिशय महत्त्वाचा असा गौप्यस्फोट करणार आहे.

कित्येकआवाज:(आरडाओरड) स्नानगृहांबद्दल बोलू नका! आम्हाला त्याबद्दल काहीही ऐकायचं नाही! जरा देखील नाही!

डॉ.स्टॉकमन: मी असं म्हणालो होतो की गेल्या काही दिवसांदरम्यान मी एक प्रचंड शोध लावलेला आहे... तो शोध म्हणजे आपल्या सर्वांचे पवित्र जीवन अपवित्र झालेले आहे आणि आपला समस्त नागरिकांचा समाज घाणेरड्या ओंगळ खोटेपणावर रचला गेला आहे.

क्षुब्ध आवाज: (फिक्या आवाजात) काय म्हणताहेत ते?

नगराध्यक्ष: दोषारोप करताहेत!...

अस्लाकसेन: (त्यांचा हात घंटीवर आहे.) वक्त्याला प्रेरित केले जातेय की त्यांनी सौम्य भाषा वापरावी.

डॉ.स्टॉकमन: एखादा माणूस आपल्या मातृभूमीच्या नगरावर जेवढे प्रेम करू शकतो तेवढे मी करतो, अगदी बाल्यावस्थेपासून. हे नगर सोडले तेव्हा मी तरूण होतो. दुरावा, अभिलाषा आणि ह्यात स्थळ आणि लोकांची भर पडून मोहिनी घातली. (काही टाळ्या आणि जयघोष.) मग खूप खूप दूर अतिउत्तरेकडे अनेक वर्षे भयंकर विवरात मी राहिलो. इकडे तिकडे विखुरलेल्या दगडांच्या ओसाड प्रदेशात राहणाऱ्या माणसांत मी पोहोचलो तसा मी नेहमीच विचार करायचो की त्यांची चांगली शुश्रूषा व्हायला हवी, गरीब बिचारे अर्धवट भुकेलेले प्राणी... ह्यांना माझ्यासारख्या एखाद्या डॉक्टरपेक्षा पशुवैद्याचीच गरज आहे. (रूममध्ये कुजबूज सुरू होते.)

बिलिंग: (त्यांचा पेन खाली ठेवीत) अरे देवा, मी अशा प्रकारचं कधीच ऐकलं नाही!

होवस्तादः आदरणीय लोकांबाबत हे मानहानीकारक विधान आहे!

डॉ.स्टॉकमनः फक्त थोडासा धीर धरा!- मी माझ्या मातृभूमीला विसरलेलो आहे ह्याबाबतीत माझ्यावर कुणी दोषारोप करेल असे नाही मला वाटत. मी विचारमग्न आणि चिंतातुर अवस्थेत- काहीसा वन्य बदकासारखा जो अंडे फोडून बाहेर येतो तसा- माझ्या मनात स्नानगृहांबाबत एक योजना आली. (प्रशंसा आणि तीव्र मतभेदाचा आविर्भाव.) आणि जेव्हा अखेरीस प्राक्तन माझ्यावर हसले, आणि त्याने आनंदाने आज्ञा केली तेव्हा मला परत घरी येणे शक्य झाले- नंतर माझे नागरिक सवंगडी, मला असे वाटले की मला ह्या जगात दुसरी अभिलाषाच उरली नाही. होय, एक अभिलाषा होती: एक उत्कंठा, अविरत, ज्वलंत अभिलाषा की माझ्या मातृभूमीची आणि तिच्या लोकांची सेवा करावी.

नगराध्यक्षः (अवकाशात टक लावून बघत) हा विलक्षण मार्ग निवडलाय ह्यांनी-

डॉ.स्टॉकमनः म्हणून मी भावी काळातील आनंदात बेहोष झालो. नंतर काल सकाळी- नाही, खरोखर सायंकाळच्या आधी- माझे डोळे विस्फारलेले होते, आणि सर्वात आधी मला अधिकारी मंडळाचा प्रचंड मूर्खपणा दिसला... (कोलाहल, आरडाओरड आणि हास्य. सौ.स्टॉकमन वारंवार खोकते.)

नगराध्यक्षः मिस्टर अध्यक्ष!

अस्लाकसेनः (घंटी वाजवित) माझ्या सामाजिक दर्जामुळे...!

डॉ.स्टॉकमनः क्षुल्लक गोष्टींवरून आपण शब्दाशब्दी करू नये, मिस्टर अस्लाकसेन! ह्या समस्त गोष्टींचा अर्थ म्हणजे खाली स्नानगृहांबाबत जो काही प्रचंड गोंधळ उडवून ठेवलाय त्याच्या दोषारोपाला पुढारपण करणारे नागरिक जबाबदार आहेत. ह्या नागरिक पुढाऱ्यांसाठी, माझं जीवन

पणाला लावून मी उभा राहू शकत नाही. ते अविकसित जंगलात सर्वत्र धुडगूस घालून जेथे जातील तेथे नुकसान करणाऱ्या माजलेल्या बोकडांसारखे आहेत. स्वतंत्र माणसाचा रस्ता रेखणारे आहेत सगळीकडे. माझी केवळ एकच इच्छा आहे की ह्या समाज विघातक व्यक्तींचा, विषारी किड्यांचा समूळ नाश करणे. (आरडाओरडा)

नगराध्यक्ष: अशा प्रकारच्या वक्तव्याला येथे परवानगी आहे का?

अस्लाकसेन: (बेलवर त्यांचा हात असतो) डॉक्टर-!

डॉ.स्टॉकमन: मला हे कळू शकले नाही की ह्या उच्चभ्रू लोकांचे खरे वास्तव माझ्या दृष्टीपथात आले. दिवसेंदिवस माझ्यासमोर हे उत्कृष्ट उदाहरण होते— मंद आकलनशक्ती आणि चिवट पूर्वग्रह—(हास्य-आवाज आणि शिट्या. सौ.स्टॉकमन खोकतात, अस्लाकसेन जोरजोरात बेल वाजवितात.)

झिंगलेला माणूस:(जो पुन्हा आत येतो.) तुम्ही माझा उल्लेख करताहात? माझे नाव पेट्रसेन आहे. काही हरकत नाही, नरकात जाईन मी जर आधी— (क्षुब्ध आवाज)

बाहेर घालवा त्या झिंगलेल्या माणसाला! हुसका त्याला बाहेर!

नगराध्यक्ष: कोण आहे तो माणूस?

एक बघ्या: मला नाही माहित तो, नगराध्यक्ष.

दुसरा: तो ह्या गावचा नाही.

तिसरा: मला वाटतं, तो लाकडाचा व्यापारी असावा. तो मला—(बाकीच्यांना काही ऐकायला येत नाही)

अस्लाकसेन: तो माणूस पूर्णपणे झिंगलेला आहे—तुम्ही चालू ठेवा डॉक्टर स्टॉकमन. पण अधिक सौम्यपणे, कृपया.

डॉ.स्टॉकमन: खूप छान, माझ्या नगरवासी मित्रांनो, मी आपल्या अग्रणी नागरिकांबद्दल अधिक काहीही बोलणार नाही. जर मी ते काही आत्ताच बोललो होतो त्यातून कुणीही कल्पना केली की येथे मी रात्री त्या सभ्य गृहस्थांपर्यंत पोहोचण्यासाठी बाहेर पडलो आहे, तर ती त्याची चूक आहे, पुष्कळ अंशी ठामपणे चूक आहे. कारण मी ते सुखद दोषारोप हृदयात जतन करून ठेवलेत, हे मंद आळशी अवशेष कुजत चाललेल्या विचारांचा आदेश म्हणजे काळजीपूर्वक स्वतःचे नुकसान करून घेणे होय. त्यांचा शेवट करून घेण्यासाठी त्यांना डॉक्टरची गरज नाही. नाही, ते काही मोठे समाज विघातक नाहीत. ते असे लोक नाहीत की जे आपलं पवित्र जीवन खूप भ्रष्ट करतील किंवा ते असेही नाहीत की जे आपल्या पायाखालची जमीन दूषित करतील. सोसायटीतील आपल्या सत्याचे व स्वातंत्र्याचे ते खूप धोकादायक वैरी आहेत असेही नाही.

आरडाओरड: (सर्व बाजूंनी) कोण आहेत मग ते? कोण? नाव सांगा त्यांचे!

डॉ.स्टॉकमन: होय, तुम्ही खात्री बाळगा मी नाव सांगेन त्यांचे! कारण मी काल एक मोठा शोध लावला; (मोठ्याने) आपल्यामधील सत्य आणि स्वातंत्र्याचा सर्वाधिक शत्रू म्हणजे भरभक्कम मताधिक्य! होय, निंदनीय, भरभक्कम, स्वैर संघटित शक्ती- आणि दुसरं काहीही नाही! म्हणजे तुम्हाला आता कळलं-

(दालनात प्रचंड गोंधळ उडतो. बहुसंख्य गर्दीतून आरडाओरड, पाय आपटणे आणि शिट्या वाजवणे ह्यांचे आवाज ऐकू येतात. कित्येक वयस्कर गृहस्थ चोरटे दृष्टिक्षेप टाकून या देखाव्याचा आनंद लुटताना दिसतात. सौ.स्टॉकमन अस्वस्थपणे उभ्या राहतात. एलिफ आणि मॉर्टिन गैरवर्तन करणाऱ्या शाळकरी मुलांना भेडसावण्यासाठी पुढे सरसावतात. अस्लाकसेन घंटी वाजवित शांतता राखा म्हणून

ओरडतात. होवस्ताद आणि बिलिंग बोलण्याचा प्रयत्न करतात, पण कोलाहलात ऐकू येत नाही. शेवटी शांतता प्रस्थापित होते.)

अस्लाकसेन: अध्यक्ष म्हणून, मला वक्त्याला एक विनंती करणं भाग आहे की त्यांनी त्यांची बेताल विधाने मागे घ्यावीत.

डॉ.स्टॉकमन: कधीच नाही, मिस्टर अस्लाकसेन! कारण हेच एक मताधिक्य आहे ज्याने माझ्या स्वातंत्र्यावर डाका घातलाय आणि माझ्या सत्य बोलण्यावर प्रतिबंध घालू इच्छिताहेत.

होवस्ताद: मताधिक्य हे नेहमीच बिनचूक असते.

बिलिंग: ठीक, आणि सत्याच्या बाजूनेही ते उभे असते!

डॉ.स्टॉकमन: मताधिक्य हे कधीच बिनचूक नसते, कधीच नाही, मी सांगतो तुम्हाला! समाजातील लबाड्यांपैकी ते एक आहे जे स्वतंत्र आणि मुक्त विचार करणाऱ्यांविरोधात बंधन घालते. देशातील लोकसंख्येचे कोण मताधिक्य बनविते? शहाणी माणसं की मूर्ख? मला वाटतं तुम्ही माझ्याशी सहमत व्हाल. ह्या संपूर्ण विस्तीर्ण जगात, अलीकडे मूर्खांच्या भयंकर दडपशाहीखाली मताधिक्य आहे आणि मूर्खांच्या निर्बंधाखाली शहाण्यांनी कसे रहावे? (आरडाओरडा आणि किंचाळणे) होय, होय, तुम्ही आरडाओरडा करून माझ्यासारख्या वक्त्याला गप्प करू शकता; पण तुम्ही मला नाकारू शकत नाही. बहुमताकडे सामर्थ्य आहे- दुर्दैवाने- पण सत्य त्याकडे नाही. पण अल्पमतात नेहमीच सत्यता असते. (पुन्हा आरडाओरडा सुरू.)

होवस्ताद: हा! हा! गेल्या काही दिवसांपूर्वी किंवा परवा डॉक्टर स्टॉकमन यांचे उच्चकुलीनांत परिवर्तन झालेय!

डॉ.स्टॉकमन: मी आधीच सांगितलेलं आहे की मी संकुचित मनोवृत्तीच्या, अपुऱ्या दमाच्या चांडाळ चौकडीवर थोड्याही शब्दांचा अपव्यय करणार नाही. सक्रिय, चित्तथरारक जीवनासक्तींशी त्यांचा कधीच संबंध येत नाही. मी विचार करतो तो, तो ह्या आपल्यातील अतिशय अल्प, अल्पसंख्यांकांनी अभिनव, आवेशपूर्ण सत्य आत्मसात केलेलं आहे. ही माणसे आपल्या प्रगतीच्या आघाडीवर इतक्या दूरवर पुढे आहेत की संघटित मताधिक्याने त्यांच्यापर्यंत पोहोचायला सुरूवातही केलेली नाही. आणि तेथे ते मताधिक्यापासून आधार मिळविण्यासाठी नव्याने जन्मलेल्या सत्यासाठी लढा देताहेत.

होवस्ताद: आहा! म्हणजे आता डॉक्टर क्रांतिकारक झालेत तर.

डॉ.स्टॉकमन: होय, देवाशपथ, माझे परिवर्तन झालेय. मी बंड करून उठणार आहे त्या असत्या विरुद्ध जे केवळ बहुमतवाल्यांना सत्य वाटते. ही कोणत्या प्रकारची सत्ये आहेत ज्या भोवती ही संघटित बहुमते घोळके करताहेत? ते अशापैकी एक आहेत की जे वयाने परिपक्व आणि वार्धक्याने जवळजवळ गांजलेले! जेव्हा सत्य जुनाट होते, तेव्हा सभ्य गृहस्थहो ते नदीच्या प्रवाहात पडून असत्यात त्याचे परिवर्तन होते. (हास्य आणि कुचेष्टा) होय, होय तुम्ही माझ्यावर विश्वास ठेवा अगर ठेवू नका, तुमची मर्जी, पण सत्य निश्चितच प्राचीन मेथ्युलस लोकांसारखं नाही, जसा काही लोक विचार करतात. सर्वसामान्य, प्रस्थापित सत्य चिरंतन असते बहुधा- असं म्हणूया- काही सतरा, अठरा फार फार तर वीस वर्षे, क्वचितच त्यापेक्षा अधिक. पण सत्य जसे पूज्य आणि जीर्ण तसे ते नेहमीच अतिशय निर्जीव होत जाते. तर मग तोपर्यंत बहुमत त्याला उचलून समाजापुढे त्याची पवित्र पथ्यकर खाद्य म्हणून शिफारस करते. अशा प्रकारच्या पथ्यात पौष्टिक आहार नसतो, मी तुम्हाला खात्रीपूर्वक सांगू शकतो- आणि एक डॉक्टर म्हणून मी बोलतोय! मी कशाविषयी बोलतोय ते मला ठाऊक आहे. समस्त

मताधिक्यांचे सत्य हे खूप काळ ठेवलेल्या खारवलेल्या मांसासारखे आहे, ज्याला बुरशी आलेली आहे! आणि म्हणूनच तर नैतिक धांदल समाजात थैमान घालतेय.

अस्लाकसेन: मला असे वाटते की सन्माननीय वक्ते त्यांच्या विषयापासून फार दूरवर भरकटत चालले आहेत.

नगराध्यक्ष: अध्यक्षानी दिलेल्या शेऱ्याशी मला सहमत व्हावेच लागेल.

डॉ.स्टॉकमन: तुमचे नक्कीच डोके फिरलेले आहे, पीटर. मी माझ्या विषयाशी शक्य तेवढ्या जवळीकतेने चिकटून आहे- कारण माझा विषय तंतोतंतपणे असा आहे की- हे सर्वसामान्य लोक- बहुमतवादी, तिरस्करणीय संघटित मताधिक्य- हे, मी तुम्हाला सांगतो आपल्या पवित्र जीवनाच्या स्रोताला दूषित करतेय, आणि ज्या जमिनीवर आपण उभे आहोत ती रोगसंक्रमण करीत आहे.

होवस्ताद: आणि तुम्ही ह्या प्रचंड मताधिक्या विरुद्ध दोषारोप करताहात, कारण की त्यांना फक्त निश्चित आणि स्वीकृत सत्यांचा स्वीकार करण्याची समज आहे.

डॉ.स्टॉकमन: ओह, माझे प्रिय, मिस्टर होवस्ताद, अशा निश्चित सत्यांबाबत विचार करू नका! आघाडीच्या लोकांनी सर्वसामान्य लोकांनी स्वीकृत केलेली सत्ये, आपल्या आजोबांच्या काळातील! आपण हल्लीच्या युगातील आघाडीचे ते काहीही झाले तरी स्वीकारणार नाहीत. माझ्या मताप्रमाणे, फक्त एकच गोष्ट निश्चित आहे: आणि ती म्हणजे अशा प्रकारच्या जुनाट कोरड्या हाडांसारख्या सत्यावर निकोप समाज जगू शकणार नाही.

होवस्ताद: पण अशा ह्या संदिग्ध बोलण्याऐवजी, ज्यावर आपण जीवन जगतो त्या चरबी नसलेल्या कोरड्या हाडांसारख्या सत्यांची काही उदाहरणे द्यावीत असे मला वाटते. (सर्व बाजूंनी संमती.)

डॉ.स्टॉकमन: ओह, घाणीच्या ढिगाऱ्यातून मी अगणित उदाहरणे देऊ शकतो; पण तूर्तास मी स्वीकृत सत्याच्या रोखाने स्वतःला आवर घालतो, जे खरोखर प्रत्यक्षपणे कुजवलेले असत्य आहे. पण तरीही त्यावर मिस्टर होवस्ताद आणि मेसेंजर, आणि मेसेंजरच्या साऱ्या निष्ठावंत अनुयायांची त्यावरच उपजीविका चालते.

होवस्ताद: आणि काय ते?

डॉ.स्टॉकमन: ही शिकवण तुम्हाला पूर्वजांकडून आनुवंशिकतेने मिळालेली आहे जी अविचारीपणे सर्वत्र पसरते आहे- ही शिकवण सर्वसामान्य जनता, सर्वसामान्य लोकांचा जमाव, श्रमजीवी लोकांचा कणा की- जे असे लोक आहेत ते समाजाचे अप्रगत सभासद आहेत. त्यांना आपले चांगले मत व्यक्त करण्याचा, टीका करण्याचा कारभार चालविण्याचा, मार्गदर्शन करण्याचा बुद्धिजीवी- काही अल्पसंख्यांक लोकांप्रमाणेच त्यांनाही समान हक्क आहेत.

बिलिंग: ठीक मी करीन-

होवस्ताद: (एकाच वेळी आरडाओरड करीत) नागरिकहो कृपा करून ह्याची दखल घ्या!

क्षुब्ध आवाज: ओह, आम्ही माणसं नाहीत का? बड्या प्रस्थांनाच अधिकार गाजविण्याचा हक्क आहे?

कामगार: ह्या माणसाला बाहेर फेका जर तो अशी विधाने करीत असेल!

इतर: फेका त्याला बाहेर!

नागरिक: (ओरडत) तुमचा कर्णा वाजवा इव्हनसेन.

(कर्ण्याचा मोठा आवाज आणि क्षुब्ध गोंगाट, शिट्या आणि भयंकर आवाज रूममध्ये ऐकू येतो.)

डॉ.स्टॉकमन: (जेव्हा आवाजाची तीव्रता काहीशी कमी होते) आता थोडासा समंजसपणा घ्या! सत्याचा आवाज ऐकण्यासाठी आपण एकदाही सहनशीलता दाखवू शकत नाही का? माझी अशी अपेक्षा नाही की तुम्ही तडक माझ्याशी सहमत व्हावे, पण माझी निश्चितच अशी अपेक्षा आहे की मी बरोबर होतो असे मिस्टर होवस्ताद यांनी मान्य करावे. मिस्टर होवस्ताद ही स्वतंत्र विचारसरणीची व्यक्ती आहे-

आवाज: (चकित होत कुजबुजत) स्वतंत्र विचारसरणीची, असे म्हणाले का ते? काय? मिस्टर होवस्ताद स्वतंत्र विचारसरणीचे आहेत?

होवस्ताद: (क्रुद्ध) सिद्ध करून दाखवा ते, डॉक्टर स्टॉकमन! छापील मजकुरात मी जे केव्हा म्हटलंय ते?

डॉ.स्टॉकमन: (स्पष्ट करीत) नाही, देवाशपथ तुम्ही बरोबर आहात. तुम्हाला हे धैर्य कधीच नव्हते. ठीक, मला तुम्हाला अडचणीत टाकायचे नाही मिस्टर होवस्ताद. आपण असं म्हणूया की मी स्वतंत्र विचारसरणीचा आहे, मग. आणि आता मी हे तुमच्यापुढे सिद्ध करणार आहे की- शास्त्रोक्त पद्धतीने- ते असे की हेराल्ड (वर्तमानपत्र) तुम्हाला निर्लज्जपणे थोड्याफार फरकाने- सर्वसामान्य लोक- झुंड- जमाव- हेच खरे देशाचे आधारस्तंभ आहेत अशी खात्री करून देत आहेत. तुम्हाला दिसत नाही का की ही वृत्तपत्रीय लबाडी आहे? जनता ही कच्ची सामग्री आहे ज्यातून लोक बनविले जातात. (कुजबुज, हास्य आणि संदिग्ध गोंधळ.) ठीक, उर्वरित सजीव प्राण्यांबद्दल खरे नाही का? बघा, चांगल्या कुळाच्या आणि मिश्रजातीय कुळाच्या प्राण्यांमध्ये काय फरक आहे? फक्त तुम्ही तुमच्या धान्याच्या कोठाराजवळील कोंबड्यांकडे बघा. काय त्या हडकुळ्या सांगाड्यातून तुम्हाला किती मांस मिळेल? फारसं

नाही, मी सांगू शकतो तुम्हाला! आणि कुठल्या प्रकारची अंडी ती घालणार? एक चांगला कावळा किंवा डोमकावळा त्यापेक्षा जवळ जवळ छान अंडी घालतं. मग जोपासलेली एक स्पॅनिश किंवा जपानी कोंबडी किंवा छान तीतर पक्षी किंवा टर्की- ओह! मग तुम्हाला त्यातील भिन्नता दिसेल! किंवा कुत्र्याकडे बघा- अनेक मार्गांनी मानवी प्राण्यांशी त्याचा जवळचा संबंध आहे. आधी मिश्र जातीच्या कुत्र्याचा विचार करा- मला म्हणायचंय की घाणेरडा, केसाळ, आडदांड, रस्त्यावरून भटकण्याशिवाय काहीही उद्योग नसणारा आणि समस्त भिंतींवर उंच तंगडी करणाऱ्या अशा मिश्र जातीच्या कुत्र्याशी एका पाळीव केसाळ कुत्र्याची तुलना करा, ज्याची वंशावळ अनेक पिढ्या मागे जाते, ज्याला कोमल आवाजात आणि सौम्य संगीतात पोषण करून वाढविले जाते. तुम्हाला असे वाटत नाही का की भटक्या कुत्र्यांपेक्षा पाळीव केसाळ कुत्र्यांची मनोवृत्ती वेगळ्या प्रकारे विकसित केली जावी? होय, तुम्हाला तशी खात्री आहे. तुम्हाला तशी खात्री आहे! चांगल्या कुळातील कुत्र्याला तुम्ही विलक्षण क्लृप्त्यांचे प्रशिक्षण देऊ शकता- पण ह्या गोष्टी संमिश्र जातीच्या सर्वसामान्य कुत्र्याला आयुष्यात कधीही जमायच्या नाहीत. (गलबला आणि हास्य.)

एक माणूस: तुम्ही आम्हाला आता कुत्रा बनवू पाहताहात काय?

दुसरा माणूस: आम्ही जनावरं नाहीत, डॉक्टर!

डॉ.स्टॉकमन: ओह होय, माझ्या मित्रांनो. आपण जनावरंच आहोत. अगदी तंतोतंतपणे, तुम्हाला आवडो की न आवडो, पण आपल्यामध्ये खरोखरच अल्पसंख्यांक कुलिन जनावरं आहेत. ओह, लाळ घोटणारी माणसं आणि संकरित माणसांमध्ये प्रचंड तफावत आहे! आणि मजेशीर

गोष्ट म्हणजे मिस्टर होवस्ताद माझ्याशी ह्या अटीवर पूर्णपणे सहमत आहेत की, आपण चतुष्पाद प्राण्याबद्दल बोलत आहोत...

होवस्ताद: ओह, पशू हे फक्त पशूच असतात.

डॉ.स्टॉकमन: नक्कीच. जेव्हा मी दोन पायांच्या प्राण्याशी चर्चेची याचना केली तेव्हा मिस्टर होवस्ताद अचानक थांबले. नंतर त्यांना त्यांच्या मताशी चिकटून राहण्याचे धैर्य झाले नाही, किंवा त्यांना पूर्ण विचार करून योजना आखण्याचे धाडस झाले नाही; नंतर त्यांनी त्यांचे मूलभूत तत्व त्यांनी पूर्णपणे उलटे केले आणि 'पीपल्स मेसेंजर' (वर्तमानपत्र) मध्ये घोषित केले की धान्याच्या कोठाराडवळ चरणारा कोंबडा आणि गटारीजवळ राहणारा संकरित कुत्रा हे वन्यपशू संग्रहातील तंतोतंत उत्कृष्ट नमुने आहेत! पण हे नित्याचे आहे तोपर्यंत- जोपर्यंत माणूस बहुसंख्य मनोव्यापारापासून तो संसर्गदूषित आहे आणि तो मार्ग सोडून बौद्धिक असे काम त्याने केलेले नाही.

होवस्ताद: मी कुठल्याही तफावतीचा दावा करीत नाही. मी कनिष्ठ सामाजिक दर्जाच्या लोकांमधून आलो आहे, आणि माझी पाळंमुळं सर्वसामान्य माणसांत रुजलेली असावी ह्याचा मला अभिमान आहे, ज्यांचा येथे अपमान केला जातोय.

कामगार: हुर्रे, होवस्तादसाठी. हुर्रे! हुर्रे!

डॉ.स्टॉकमन: सर्वसामान्य प्रकारच्या लोकांबद्दल मी बोलत आहे ते तळागाळातल्या वर्गात सापडणार नाहीत, ते रांगतात व आपल्याभोवती झुंबड उडवितात- समाजाच्या खूप उंच शिखरापर्यंत. फक्त तुम्ही बघा तुमच्या आत्मसंतुष्ट, प्रतिष्ठित नगराध्यक्षाकडे! का माझा भाऊ पीटर अगदी स्पष्टपणे त्या सर्वसामान्य लोकांमधला आहे कुणाही दोन पायांच्या माणसासारखा- (हास्य आणि हुश् हुश् आवाज.)

नगराध्यक्ष: ह्या वैयक्तिक शेऱ्याविरुद्ध मी निषेध नोंदवितो.

डॉ.स्टॉकमन: (अविचलितपणे) –आणि त्या कारणाने नव्हे, माझ्यासारखे खाली आले कुचकामी लांब केसांचा उभ्या कानांचा पाळीव कुत्रा-समुद्रावरचा लुटारू किंवा असाच काही- कारण ह्यामुळेच आपण आहोत.

नगराध्यक्ष: हास्यास्पद गोष्ट. मी अमान्य करतो ते!

डॉ.स्टॉकमन: ...पण कारण म्हणजे त्यांचे वरिष्ठ जे विचार करतात तेच विचार तेही करतात, आणि त्यांचे वरिष्ठ ज्यावर विश्वास ठेवतात त्यावरच हे विश्वास ठेवतात. जी माणसं असं काही करतात बौद्धिकदृष्ट्या बोलायचे तर ते सर्वसामान्य लोक होत; आणि म्हणूनच माझा नावलौकिक मिळवलेला भाऊ पीटर खरे पाहता नावलौकिक नसलेला, परिणामी खूपच संकुचित वृत्तीचा आहे.

नगराध्यक्ष: मिस्टर अध्यक्ष!

होवस्ताद: म्हणून ह्या देशातील नावलौकिक मिळविलेला माणूस उदारमतवादी? ह्या विषयावर पडलेला हा नवा प्रकाश आहे म्हणावे तर. (हास्य)

डॉ.स्टॉकमन: होय तो नव्या शोधाचा एक भाग आहे. आणि हे असून सुद्धा एक कल्पना औदार्याची बहुधा तंतोतंत नीतिमत्तेशी साखळीच्या कडीप्रमाणे निगडित आहे. म्हणूनच मी असं म्हणतो की हेराल्डचे (वर्तमानपत्र) काम दिवसभर चालू असते हे पूर्णपणे अक्षम्य आहे, सर्वसामान्यांपुढे, सामान्य गर्दीपुढे संघटित बहुमतांपुढे नवमत विचारार्थ पुढे मांडणे, जे विशाल अंतःकरणाचे व सदाचरणी आहेत अशांची मत्तेदारी आहे, ते... आणि प्रमाद आणि नीतिभ्रष्टता आणि सर्व प्रकारचा गलिच्छपणा जो संस्कृतीतून पाझरतो- अगदी मोलेडॉलच्या कातडीच्या कारखान्यामधून स्नानगृहाच्या पाण्यात झिरपणाऱ्या घाणीसारखे (गोंगाट आणि व्यत्यय. डॉ.स्टॉकमन स्वस्थ-स्मित करून उत्सुकतेने पुन्हा सुरू करतात) आणि तरीही तेच वृत्तपत्र

(हेराल्ड) नीतिबोध करते की सर्वसामान्य जनता आणि जमाव ह्यांनी समाजात उच्च दर्जावर जायलाच हवे. पण का, जर हीच शिकवण या वृत्तपत्राने चांगल्या गोष्टीसाठी केली आणि सर्वसामान्य जनतेला वर चढविले तर त्यांचे महत्त्व नेमकेपणे सरळ नीतिभ्रष्टतेत तोंडावर पाडेल! पण ही नशिवाची बाब की ही कल्पना त्या संस्कृतीला दूषित करते ही जुनीपुराणी भाकडकथा आहे. नाही, हा मूर्खपणा आहे, दारिद्र्य आहे आणि सभोवतालचा परिसर धोकादायक आहे जो सैतानाचे काम करतो. ज्या घराची रोज झाडलोट होत नाही आणि प्रत्येक दिवशी तेथे हवा खेळती राहत नाही- माझी पत्नी असं घर घासून घासून सुद्धा स्वच्छ करेल, पण तो विवाद्य मुद्दा आहे- ठीक अशा प्रकारच्या घरांमध्ये, मी सांगतो तुम्हाला की लोक विचार करण्याची शक्ती आणि चांगली वर्तणुक गमावून बसतील. प्राणवायू नाही, सद्सद्विवेकबुद्धी नाही!... आणि या शहरातील अनेक घरांमध्ये ऑक्सिजनची भयंकर कमतरता आहे असे दिसते, तेव्हा संपूर्ण संघटित बहुमत लबाडी आणि फसवणुकीच्या दलदलीत शहराचा उत्कर्ष निर्माण करण्याची इच्छा करते!

अस्लाकसेन: संपूर्ण समाजाविरोधात असे थेट असभ्य विधान करण्यास मी परवानगी देऊ शकत नाही!

एक सभ्यगृहस्थ: वक्त्याला खाली बसायला सांगावे असे मी अध्यक्षांना त्यांचा अधिकार वापरण्यास सांगतो.

क्षुब्ध आवाज: होय! ते अगदी बरोबर आहे! खाली बसा! खाली बसा!

डॉ.स्टॉकमन: (रागाने भडकून) मग मी प्रत्येक रस्त्याच्या कोपऱ्यावर ओरडून सत्य जाहीर करीन! मी दुसऱ्या समस्त वर्तमानपत्रांत लिहिन! मी बघेन की संपूर्ण देशाला कसं ठाऊक होईल की येथे काय चाललय ते!

होवस्तादः बहुधा असे दिसते की डॉक्टरांनी ह्या शहराचा विध्वंस करण्याचा निश्चय केला आहे.

डॉ.स्टॉकमनः माझं माझ्या ह्या शहरावर जन्मजात इतकं निरातिशय प्रेम आहे की मी त्याचा विध्वंस करेन पण खोटेपणाच्या पायावर त्याची भरभराट होऊ देणार नाही.

अस्लाकसेनः तो स्पष्टवक्तेपणा आहे. (आवाज आणि शिट्या. सौ.स्टॉकमन व्यर्थ खाकरते, डॉक्टर तिच्याकडे फारसं लक्ष देत नाही.)

होवस्तादः (गोंगाटापेक्षा अधिक ओरडत) कोणतीही व्यक्ती जी समाजाचा विध्वंस करण्याची इच्छा करित असेल ती जनतेचा शत्रूच असली पाहिजे.

डॉ.स्टॉकमनः (क्रोधाविष्ट होत) काय फरक पडतो जर एखादा समाज उध्वस्त झाला तर जो असत्यावर उभारलेला असेल? होऊ द्या त्याला जमीनदोस्त, मी म्हणतो! सगळी माणसे जी असत्यावर जगतात त्यांचा अपायकारक कीटकांसारखा समूळ नाश व्हायलाच पाहिजे! अखेरीस तुमचा देश संपूर्णपणे किड्या-मकोड्यांनी, माश्यांनी बुजबुजाटलेला दिसेल, म्हणूनच अंतिमतः संपूर्ण देश उध्वस्त व्हायला पात्र आहे. आणि जेव्हा केव्हा तरी तो अशा स्थितीला पोहोचेल, तेव्हा मी माझ्या अंतःकरणापासून म्हणेनः त्याचा पूर्णपणे विध्वंस होऊ द्या, त्या सर्व लोकांना पूर्णपणे नष्ट होऊ द्या!

एक माणूसः (गर्दीतून) हे लोकांच्या शत्रूचं बोलणं आहे!

बिलिंगः तो जनतेचा, आवाज आहे. नसेल तर मी फासावर जाईन. नाही का!

संपूर्ण जमावः (ओरडत) होय होय! तो जनतेचा शत्रू आहे! तो देशाचा तिरस्कार करतो- तो लोकांचा तिरस्कार करतो.

अस्लाकसेन: ह्या देशाचा नागरिक म्हणून, आणि एक व्यक्ती म्हणून असलं हे भयंकर ऐकून मला खूप मोठा धक्का बसला. डॉ.स्टॉकमन ह्यांनी अशा काही पद्धतीने आपले खरे स्वरूप उघड करून दाखविले, ज्याची मी स्वप्नातही कल्पना केली नव्हती. मी नाखुषीने त्या अभिप्रायांशी सहमत आहे, जे माझ्या आदरणीय नागरिकांनी व्यक्त केलेत, आणि माझ्या मतानुसार आपल्याला त्या अभिप्रायांना सभेतील ठरावात समाविष्ट करून घ्यायलाच हवे. मी पुढील गोष्टी विचारार्थ मांडतो: ही सभा जाहीर करते की सर्व गोष्टी विचारात घेता सानगृहांचे वैद्यकीय अधिकारी, डॉ.थॉमस स्टॉकमन हे जनतेचे शत्रू आहेत. (प्रचंड टाळ्यांचा गजर आणि जयघोष, जमाव त्यांना घेरतो डॉक्टरांवर ते फुस्कारतात. सौ.स्टॉकमन आणि पेत्रा उभ्या राहतात. मॉर्टिन आणि एलिफ त्यांच्या शाळा सवंगड्यांशी झुंजतात जे जमावाच्या फुस्कारात सहभागी झालेत आणि अनेक लोक त्यांना वेगळे करू बघतात.)

डॉ.स्टॉकमन: (जे फुस्कारतात त्यांना) महामूर्ख आहात तुम्ही! मी सांगतो तुम्हाला-

अस्लाकसेन: (घंटी वाजवित) डॉ.स्टॉकमन बिघडलेल्या स्थितीत आहेत. औपचारिक बहुमताचा निर्णय घ्यायलाच हवा, तथापि कुणाच्याही भावना न दुखावण्याची कदर करून, आपण गुप्त मतदान करू. तुमच्या जवळ एखादा कोरा कागद आहे का मिस्टर बिलिंग?

बिलिंग: येथे काही निळे आणि काही पांढरे दोघेही आहेत-

अस्लाकसेन: (व्यासपीठावरून खाली येत) छान. आपण हे ताबडतोबीच्या मार्गाने करू- दोन भागात ते फाडा... आता आपण बरोबर आहोत. (सभेला) निळे म्हणजे नाही, पांढरे म्हणजे होय. मी स्वतः ती मते गोळा करतो. (नगराध्यक्ष रूमच्या बाहेर जातात. अस्लाकसेन आणि इतर काहीजण आपल्या हॅट्समध्ये कागद घेऊन फिरतात.)

एक सभ्यगृहस्थः (होवस्तादला) काय घडलंय डॉक्टरांच्या बाबतीत? हे सारं कशाबद्दल?

होवस्तादः ठीक, तुम्हाला ठाऊक आहे ते किती उतावळे आहेत ते.

दुसरा माणूसः (बिलिंगला) मला तुम्ही सांगा- तुम्ही पुष्कळदा त्यांच्या घरी जाता- ते पितात हे तुमच्या कधी नजरेत आलं का?

बिलिंगः अरे देवा, काय म्हणावं तेच मला समजत नाही, पण जेव्हा कुणी तेथे थांबलं तर त्यांच्या टेबलावर नेहमी ताडी पडलेली असते.

तिसरा माणूसः नाही, मला वाटतं बहुधा तो थोडासा वेड्यासारखा वागत असावा.

पहिला माणूसः ओह, मला आश्चर्य वाटतं त्यांच्या कुटुंबातच वेडसरपणा असावा.

बिलिंगः ते अगदी संभवनीय आहे.

चौथा माणूसः नाही, ही केवळ दुष्टबुद्धी आहे, हेच काय ते. त्यांना फक्त ह्यावर किंवा त्यावर सूड उगवायचाय.

बिलिंगः ते निश्चितच त्यांचा पगार वाढविण्याबद्दल बोलत होते किंवा इतर बाबतीत, पण त्यांना तो मिळाला नाही.

सर्वजणः ओहो! म्हणजे सर्व गोष्टींचे मूळ हे आहे होय!

प्यायलेला माणूसः(गर्दीतून) मला एक निळा हवाय, हवाय मला! आणि मला पांढरा सुद्धा हवाय!

बरेच लोकः पुन्हा तो झिंगलेला माणूस! फेका त्याला बाहेर.

मॉर्टिन किलः (डॉक्टरांकडे जात) ठीक, स्टॉकमन, बघा काय माकडचेष्टेसारखं चाललंय?

डॉ.स्टॉकमनः मी माझं कर्तव्य केलंय.

मॉर्टेन किल: तुम्ही काय म्हणालात त्या मॉलेडॉल कातडी कमावण्याच्या धंद्याबद्दल?

डॉ.स्टॉकमन: तुम्ही ऐकलंत. ती सर्व घाण तेथूनच येते.

मॉर्टेन किल: कुठल्यातरी कातडीच्या कारखान्यातून सुद्धा?

डॉ.स्टॉकमन: मला माफ करा, पण तुमच्या कारखान्यातून सर्वात वाईट.

मॉर्टेन किल: तुम्ही तेसुद्धा वर्तमानपत्रात देणार आहात का?

डॉ.स्टॉकमन: मी कुठलीही गोष्ट दडवून ठेवणार नाही.

मॉर्टेन किल: हे तुम्हाला खूप महागात पडू शकते, डॉक्टर स्टॉकमन. (ते जातात.)

लठू माणूस: (स्त्रियांकडे दुर्लक्ष करीत होरस्टरकडे जातो.) म्हणजे कॅप्टन होरस्टर तुम्ही तुमचे घर लोकांच्या शत्रूला दिले तर, अं?

होरस्टर: मला वाटतं मी माझ्या स्वतःच्या मालमत्तेचं मला हवं ते करू शकतो, मिस्टर विक.

लठू माणूस: मग खचितच मी तुमचा कित्ता गिरविला तर तुमची काही हरकत नसावी.

होरस्टर: काय म्हणायचंय तुम्हाला, सर?

लठू माणूस: उद्या सकाळी तुम्हाला माझ्याकडून कळेलच. (तो वळतो आणि जातो.)

पेत्रा: तो तुमच्या जहाजाचा मालकच आहे ना, कॅप्टन होरस्टर?

होरस्टर: होय, ते मिस्टर व्हिक होते.

अस्लाकसेनः (मतपत्रिका घेऊन ते व्यासपीठावर चढतात; ते घंटी वाजवितात.)
सभ्य गृहस्थहो, मला अंतिम निकाल जाहीर करू द्या. फक्त एक
सोडल्यास सर्व मतदारांनी-

तरूण माणूसः तो झिंगलेल्या माणसाचा असेल!

अस्लाकसेनः फक्त एका झिंगलेल्या माणसाचा अपवाद सोडल्यास ही सभा
एकमताने जाहीर करते की स्नानगृहांचे वैद्यकीय अधिकारी डॉक्टर
स्टॉकमन हे लोकांचे शत्रू आहेत. (जयघोष आणि टाळ्या.) आपल्या
छान जुन्या नगरपालिकेसाठी तीनदा जयघोष! (अधिक जयघोष) श्री
चियर्स आपल्या कार्यक्षम कर्तृत्ववान नगराध्यक्षांसाठी, ज्यांनी
आपल्या कुटुंबाकडे दुर्लक्ष करून आपले कर्तव्य बजावले. (जयघोष)
सभा तहकूब झाली आहे. (ते खाली उतरतात.)

बिलिंगः श्री चियर्स अध्यक्षंसाठी!

सर्वजणः अस्लाकसेनसाठी हुर्ये.

डॉ.स्टॉकमनः माझी हॅट आणि कोट, पेत्रा. कॅप्टन, परदेशात जाणाऱ्या नव्या जगाकडे
प्रवाशांसाठी तुमच्याकडे काही जागा आहे का?

होरस्टरः तुमच्यासाठी आणि तुमच्या कुटुंबासाठी, डॉक्टर, आम्ही जागा करू.

डॉ.स्टॉकमनः (ज्यावेळी पेत्रा त्यांना कोट घालायला मदत करते) छान. चल कतरिन,
चला मुलांनो! (तो त्याच्या पत्नीस बाहू देतो.)

सौ.स्टॉकमनः (खालच्या आवाजात) थॉमस डियर, आपण मागच्या बाजूने बाहेर
जाऊया.

डॉ.स्टॉकमनः नाही, मागच्या बाजूने नाही, कतरिन! (मोठ्या आवाजात) तुम्ही
समाजाच्या शत्रूकडून ऐकू शकता त्याच्या पायाखालची धूळ त्याने

झटकण्याआधी! मी काही कुणी एक शालीन, सहनशील नाही. मी ते म्हणू शकत नाही. पण तुम्ही जे काही करताहात त्याला मी क्षमा करतो, कारण ते जे काही करताहेत ते त्यांनाच ठाऊक नाही.

अस्लाकसेन: (आक्रोश करीत) ईश्वराची निंदा करणाऱ्यात आणि तुमच्यात काय फरक आहे, डॉक्टर स्टॉकमन!

बिलिंग: ठीक मी होईन तसा- एका सभ्य माणसाला अशा गोष्टी ऐकाव्या लागतात ना!

एक रासवट आवाज: आणि त्याने ज्या धमक्यासुद्धा दिल्या त्यांचं काय?

क्षुब्ध ओरडा: चला त्यांच्या खिडक्या फोडूया! खाडीत बुडवा त्याला!

एक माणूस: (जमावात) फुंका तुमचे शिंग, इव्हनसेन! जोरात वाजवा!

(शिंगाचा आवाज, शिट्या आणि आरडाओरडीचा गोंधळ. डॉक्टर आणि त्यांचे कुटुंब बाहेर जाण्यासाठी मार्ग शोधतात, आणि होरस्टर त्यांना रस्ता करून देतात.)

संपूर्ण जमाव: (त्यांच्या पाठीमागे आक्रोश करीत) लोकांचा शत्रू! लोकांचा शत्रू! लोकांचा शत्रू!

बिलिंग: (त्यांच्या नोंदी गोळा करीत) आज रात्री मी स्टॉकमनच्या घरी गळ्याशपथ ताडी पिणार नाही!

(जमाव बाहेर जायला निघतोय, बाहेर आरडाओरडा चालूच आहे, आणि रस्त्यावरून ओरडा चालू आहे, 'लोकांचा शत्रू! लोकांचा शत्रू!')

अंक पाचवा

(डॉक्टर स्टॉकमनची अभ्यासिका. भिंतींना लागून पुस्तकांचे उघडे कपाट आणि औषधांची कपाटे. मागच्या भिंतीला हॉलकडे जाणारा दरवाजा; डाव्या बाजूला समोर बैठकीकडे जाणारा दरवाजा. उजव्या भिंतीला दोन खिडक्या आहेत, काचेची सर्व तावदाने फुटलेली आहेत. खोलीच्या मध्यभागी डॉक्टरच्या लिहिण्याचे मेज आहे, जे पुस्तके आणि कागदपत्रांनी आच्छादिलेले आहे. खोली अस्ताव्यस्त आहे. सकाळ झालेली आहे.)

डॉक्टर स्टॉकमन, अंगरखा घातलेले, पायात सपाता, डोक्यावर माथा झाकण्याची टोपी, खाली वाकून एका कपाटाखालची जागा छत्रीने साफसूफ करताहेत. शेवटी ते खालून एक दगड काढतात.)

डॉ.स्टॉकमन: (बैठकीकडे उघड्या दरवाज्यातून हाक मारतो) मला अजून एक सापडला कतरिन.

सौ.स्टॉकमन: (बैठकीतून) ओह, मला खात्री आहे अजूनही तुम्हाला भरपूर सापडतील.

डॉ.स्टॉकमन: (टेबलावरील दगडांच्या ढिगावर एक दगड ठेवीत) मी हे पवित्र अवशेष म्हणून सांभाळून ठेवीन. एलिफ आणि मॉर्टिन दररोज बघतील आणि मी मेल्यावर वंशपरंपरागत त्यांचा वारसा हक्क राहील ह्याच्यावर. (पुस्तकाच्या कपाटाखाली शोधाशोध करित) अजूनही ती-काय बरं तिचं नाव- ती मोलकरीण- काच बसविणाऱ्याला तिने अजून बोलावून आणलं नाही का?

सौ.स्टॉकमन: (आत येते) होय, पण तो असं म्हणाला की त्याला आज यायला जमेल की नाही ठाऊक नाही.

डॉ.स्टॉकमन: बहुतांशी तो येण्याचं धाडसच करणार नाही.

सौ.स्टॉकमन: ठीक, रँडिनाला सुद्धा अशी कल्पना होती की इकडे येण्यासाठी तो शेजाऱ्यांना घाबरतो. (बैठकीच्या खोलीतून हाक मारते) काय हवंय तुला रँडिना?- ओह, होय. (बाहेर जाते आणि त्वरित परत येते) तुमच्यासाठी हे एक पत्र आहे थॉमस.

डॉ.स्टॉकमन: बघू दे मला. (तो ते उघडतो आणि वाचतो) आहा!

सौ.स्टॉकमन: कुणाकडून आलय ते?

डॉ.स्टॉकमन: मालकाकडून. त्यांनी नोटिस दिली आहे.

सौ.स्टॉकमन: हे शक्य आहे? तो किती सुस्वभावी माणूस आहे-

डॉ.स्टॉकमन: (पत्राकडे बघत) तो काही वेगळं करू शकाला धजणार नाही, तो म्हणतो. हे करायला तो खूपच नाखुष होता, तो म्हणतो. पण तो निराळं काही करू शकला नाही- त्याच्या सोबती नागरिकांमुळे- जनतेच्या मताला मान न देता त्याची कदर न करता- मुक्त प्रतिनिधी नाही- निश्चित अशा वजनदार लोकांचं मन दुखावण्याची जोखीम घेण्याचे त्याचे धाडस नाही-

सौ.स्टॉकमन: तुम्ही बघा, थॉमस.

डॉ.स्टॉकमन: होय, होय, माझं पुरेसं लक्ष आहे, ते सारे भेकड आहेत; त्यांच्यापैकी प्रत्येक जण बाकीच्यांमुळे कुणीही काहीही करू शकत नाही. (टेबलावर पत्र फेकीत) पण आपल्यासाठी ही क्षुल्लक गोष्ट आहे, कतरिन. आपण आता लांब जाणार आहोत नव्या जगाकडे आता-

सौ.स्टॉकमन: पण, थॉमस, हा योग्य उपाय आहे का की आपला देश सोडून परदेशात जाणे?

डॉ.स्टॉकमन: शक्य आहे. तुम्हाला असं वाटत नाही का की मी येथे रहावं जेथे एक लोकांचा शत्रू म्हणून मला खोड्यात टाकून ते माझी गर्दन कापतील,

मला कलंक लावतील, माझ्या काचेच्या खिडक्या फोडतील... आणि बघ इकडे कतरिन, माझी काळी विजार फाडून त्याला भोक पाडलेय!

सौ.स्टॉकमन: ओह, थॉमस, आणि म्हणे ते तुमचे सर्वोत्तम मित्र!

डॉ.स्टॉकमन: स्वातंत्र्य आणि सत्यासाठी लढायला जाताना तुम्ही छान विजार घालायला नको. ठीक, मी काही तशी विजारींची काळजी करीत नाही; तू नेहमीच त्यांना माझ्यासाठी ठिगळ लावून देऊ शकतेस. पण ती टोळी, भाऊगर्दी- मी त्यांच्या समतुल्य असल्यासारखे त्यांनी माझ्यावर हल्ला करावा हीच गोष्ट मी सहन करू शकत नाही, अस्वस्थ होतो मी!

सौ.स्टॉकमन: होय, येथे ते तुमच्याशी घृणास्पद रितीने वागताहेत थॉमस, पण हा देश सोडून दूर जाण्याचे पूर्णपणे हेच एक कारण आहे का थॉमस?

डॉ.स्टॉकमन: तुला असं वाटतं का की हे क्षुद्र लोक इतर शहरांमध्ये उन्मत्तपणा करत नसावेत? ओह, होय, ते- माय डियर- सहांपैकी एक आणि इतर अर्ध्या डझनभर, ठीक, काही हरकत नाही- देऊ दे त्यांना शिव्याशाप. ते काही वाईट नाही; सर्वात वाईट म्हणजे देशात सर्वत्र, त्यांच्या पार्टीचे गुलाम आहेत. पण ते कारण नाही- परंतु स्वतंत्र युनायटेड मध्ये बहुधा तो चांगला नाही, पण मला खात्री आहे की त्यांच्या अस्वस्थतेचे कारण म्हणजे संघटित मताधिक्य आणि उदारमतवादी जनतेचे मत आणि इतर गोंधळ. पण प्रमाण अतिशय आहे, बघ तू. ते तुझा खून करू शकतील, पण ते मंदपणे यातना देणार नाहीत; ते कधीच विपर्यास करणार नाहीत, ते स्वतंत्र आत्म्याला कधीच पापात टाकणार नाहीत जसे ते त्यांच्या घरी करतात येथे. आणि वाईटातून वाईट घडले तर तू त्यांच्यापासून दूर जाऊ शकतेस. (येरझाऱ्या घालत) जर मला

अतिप्राचीन जंगल माहित असते- किंवा छोटेसे बेट, दक्षिणेकडच्या समुद्राकडील स्वस्त...

सौ.स्टॉकमन: होय, पण मुलांचं काय, थॉमस?

डॉ.स्टॉकमन: (थांबतात.) काय विलक्षण बाई आहेस तू, कतरिन! अशा समाजात आपल्या मुलांना वाढू देणं आवडेल तुला? का, तू स्वतः आपल्या डोळ्यांनी काल रात्री अर्ध्यावरचे लोक निखालस पागल झालेले बघितले नाहीस; आणि उर्वरित अर्ध्या लोकांनी अक्कल गमावलेली नव्हती कारण ते इतके बिनडोक होते की त्यांच्यापुढे अक्कल गमावण्याचा प्रश्नच नव्हता.

सौ.स्टॉकमन: पण खरं सांगू का, माय डियर थॉमस, तुम्ही असमंजसपणाच्या गोष्टी बोलता.

डॉ.स्टॉकमन: काय? मी त्यांना जे सांगितलं ते सत्य नाही का? त्यांनी साऱ्या कल्पना उलट्या सुलट्या केल्या नाहीत का? बरोबर आणि चुकीच्या गोष्टींची त्यांनी सरमिसळ केली नाही का? मला जे सत्य संपूर्णतया ठारूक आहे त्याबद्दल ते किती खोटं बोलले? पण सर्वात जास्त वेडेपणाचा कळस म्हणजे, प्रौढ माणसांचा भित्रेपणा म्हणजे ते स्वतःला उदारमतवादी म्हणत, स्वतःचे आणि दुसऱ्यांचे मन वळवित होते की ते स्वातंत्र्याचे स्नेही आहेत! कतरिन तू कधी हे असल्या प्रकारचं ऐकलं आहेस का?

सौ.स्टॉकमन: होय, होय, शंकाच नाही. पण (पेत्रा बैठकीच्या खोलीतून प्रवेश करते.) शाळेतून अपेक्षेपेक्षा लवकरच परतलीस.

पेत्रा: होय, मला बडतर्फ करण्यात आले आहे.

सौ.स्टॉकमन: बडतर्फ?

डॉ.स्टॉकमन: तुलासुद्धा!

पेत्रा: सौ.बस्कने मला बडतर्फ केल्याची सूचना दिलेली आहे आणि मी विचार केला की तेथल्या तेथे सोडून द्यावे हे उत्तम.

डॉ.स्टॉकमन: किती परिपूर्णतेने तू बरोबर होतीस.

सौ.स्टॉकमन: कुणी असा विचार केला असावा की सौ. बस्क ह्या इतक्या वाईट बाई आहेत?

पेत्रा: अगं आई, सौ. बस्क खरोखरच वाईट बाई नाहीत गं, मुळीच नाहीत; मी पूर्णपणे बघितले की त्यांनी ह्याबद्दल किती वाईट वाटले ते. पण त्यांना काहीही करायचं धाडस झालं नाही म्हणून तिने काहीच केले नाही, त्यांनी म्हटले; आणि मी बडतर्फ झाले.

डॉ.स्टॉकमन: (हसतात आणि हात चोळतात) म्हणजे तिलासुद्धा काहीच करता आले नाही तर! ओह, मजेदारच आहे ती.

सौ.स्टॉकमन: ओह, ठीक, काल रात्रीच्या त्या भयंकर दृश्यानंतर-

पेत्रा: ते तसं नव्हतं. माझं ऐका पप्पा-

डॉ.स्टॉकमन: असं?

पेत्रा: सौ.बस्कला ह्या सकाळी मिळालेली तीनपेक्षा कमी पत्रे मला दाखविलीत...

डॉ.स्टॉकमन: निनावी, खचितच?

पेत्रा: होय.

डॉ.स्टॉकमन: तू बघ कतरिन, त्यांना त्यांचं नावसुद्धा टाकायचं धाडस नाही.

पेत्रा: त्या दोघांपैकी एका सभ्य गृहस्थाने असे विधान केले की जो ह्या घरातील सर्व लोकांना भेटतो, ज्याने क्लबमध्ये त्या रात्री असे जाहीर केले की माझ्याकडे निरनिराळ्या गोष्टींवर खूप मुक्त कल्पना आहेत.

डॉ.स्टॉकमन: मला खात्री आहे, ते तू नाकारले नसतील?

पेत्रा: नाही, तुम्हाला ठाऊक आहे असलं काही मी केलं नसेल याची. सौ. बस्क जवळ एक किंवा दोन सुरेख प्रगतीशील कल्पना आहेत, जेव्हा त्या माझ्याशी गुप्तपणे बोलल्या तेव्हा आपण एकटे होतो, त्यांना ते उघड करण्याचे धाडस झाले नाही.

सौ.स्टॉकमन: दुसरं कुणीतरी सुद्धा येथे आपल्या घरी वारंवार यायचे! बघितलंस थॉमस, तुमच्या आदरातिथ्याचे काय फळ मिळाले ते?

डॉ.स्टॉकमन: ह्या अशा डुक्करखान्यात आपण फार काळ राहणार नाही. चला आता बांधाबांध करा. जलदी जेवढी करता येईल, कतरिन, शक्य होईल तेवढ्या लवकर आपण निघूया!

सौ.स्टॉकमन: ऐकलंत का? मला वाटतं कुणीतरी आहे हॉलमध्ये. जा आणि बघ बरं, पेत्रा.

पेत्रा: (दरवाजा उघडीत) ओह, तुम्ही का, कॅप्टन होरस्टर- या ना आत.

होरस्टर: (बाहेरून) गुड मॉर्निंग, मला वाटलं आत यावं आणि तुमची वास्तपुस्त करावी.

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांचे हात हातात घेत) तुमच्या सहानुभूतीबद्दल खूप खूप आभारी आहे.

सौ.स्टॉकमन: आणि कॅप्टन होरस्टर, काल रात्री गर्दीतून मदत केल्याबद्दल आभारी आहे.

पेत्रा: पण तुम्ही घरी परत कसे गेलात बरे पुन्हा?

होरस्टर: ओह, मी व्यवस्था केली. मी चांगला मजबूत आहे, ठाऊक आहेच तुम्हाला. आणि ती माणसं नुसतीच भुंकत होती, चावत नव्हती.

डॉ.स्टॉकमन: होय. ती किती भित्री डुकरे होती हे विस्मयकारक नाही का? येथे, मला तुम्हाला काहीतरी दाखवायचे आहे. बघा, येथे काही दगड आहेत जे त्यांनी खिडक्यांतून आत फेकलेले आहेत. फक्त त्यांच्याकडे बघा! मी शपथेवर सांगतो की येथे दोनापेक्षा जास्त फरसबंदीचे धोंडे या पूर्ण ढिगाऱ्यात आहेत, उरलेले गुळगुळीत दगड आणि वाळू आहे. तरीही ते तेथे उभे राहून आरडाओरडा करून किंचाळत शिव्याशाप देत म्हणताहेत, ते मला ठार मारतील. पण खरोखर हे करताना- नाही, ह्या नगरात थोडीशी भीती आहे हे खरे!

होरस्टर: मी असं म्हणेन की ह्यावेळी तुम्ही फार नशिबवान ठरलात डॉक्टर.

डॉ.स्टॉकमन: निःसंशयपणे. पण हे चीड आणणारं आहे. तरीसुद्धा, कारण तुम्ही बघा जर का ह्याचे केव्हा तरी गंभीर राष्ट्रीय संघर्षात रूपांतर झाले असते, तर लोकमताने पलायन केले असते आणि संघटित मताधिक्याने त्यांना मेंढ्यांच्या कळपाप्रमाणे पळवून लावले असते, कॅप्टन होरस्टर. ही दुःख देणारी गोष्ट आहे, तसा विचार केला तर. ही खरोखर अस्वस्थता आणणारी गोष्ट आहे... माझ्यासाठी. पण दुर्दैवाने तसे झाले. हे सारे खूप खूप मुर्खपणाचे आहे, खरोखर. ते मला जनतेचा शत्रू म्हणाले, होऊ द्या मला जनतेचा शत्रू!

सौ.स्टॉकमन: तसे तुम्ही कधीच होणार नाहीत, थॉमस.

डॉ.स्टॉकमन: तू तशी त्याची शपथ घेऊ नकोस, कतरिन. अशा हीन नावाने माझ्या फुप्फुसाला सुयांनी भोके पडतात आणि तो गोंधळात टाकणारा शब्द- त्यापासून मी सुटका करून घेऊ शकत नाही; त्याने माझ्या हृदयात

खोलवर दडी मारली आहे, जे खूपून तीव्र वेदना देत दंश करीत कुरतडत आहे, ऍसिडसारखे आणि मॅग्नेशियम कार्बोनेट सारखे औषध सुद्धा ह्या रोगापासून सुटका करू शकत नाही.

पेत्रा: अहो बाबा तुम्हाला त्यांच्याकडे बघून हसायलाच हवे.

होरस्टर: लोक तरीही भिन्नपणे विचार करतील, डॉक्टर.

सौ.स्टॉकमन: जितक्या अटळपणे तुम्ही उभे आहात तितक्याच अटळपणे.

डॉ.स्टॉकमन: होय, कदाचित तोपर्यंत खूपच उशीर झालेला असेल. ठीक, त्यांना तो मार्ग आवडतो, तो मार्ग त्यांना मिळू शकेल. त्यांना डुक्करखान्यातल्या चिखलात लोळू देत आणि देशभक्ताला हृदपारीत लोटल्याबद्दल त्यांना पश्चात्ताप होऊ द्या. तुमचं जहाज केव्हा निघतंय, कॅप्टन होरस्टर?

होरस्टर: ठीक- ह्याबाबतीत बोलण्यासाठी तर आलो मी येथे.

डॉ.स्टॉकमन: काय? काही बिघाड झाला जहाजाला?

होरस्टर: नाही, पण वस्तुस्थिती अशी आहे की मी त्या जहाजाने प्रवास करू शकत नाही.

पेत्रा: नक्कीच तुम्हाला बडतर्फ केलेले नसणार.

होरस्टर: (स्मित करीत) होय, झालोय मी बडतर्फ.

पेत्रा: तुम्हाला सुद्धा?

सौ.स्टॉकमन: हे पहा, थॉमस.

डॉ.स्टॉकमन: आणि ह्या सर्वांचे मूळ कारण म्हणजे सत्य! ओह, जर कदाचित मी ह्याची कल्पना करू शकलो असतो-

होरस्टर: त्याबद्दल काहीच काळजी करू नका. मी कोठेतरी दुसऱ्या कंपनीत काम मिळवीन.

डॉ.स्टॉकमन: आणि हाच तो माणूस व्हिक! एक धनवान माणूस, कुणावरही विसंबून न राहणारा...शीस!

होरस्टर: ह्यापेक्षाही वेगळे ते खूप सभ्य गृहस्थ आहेत. ते स्वतःच म्हणाले की त्यांनी मला मोठ्या आनंदाने ठेवून घेतले असते, जर त्यांनी फक्त साहस...

डॉ.स्टॉकमन: पण त्यांनी ते साहस दाखविले नाही ना? खचितच नाही.

होरस्टर: ते इतकं सोपं नाही, ते म्हणाले, जेव्हा तुम्ही त्या पार्टीचे-

डॉ.स्टॉकमन: ते अस्सल शब्दात कधीच बोलत नाहीत, आमचे चांगले मित्र ना ते! पार्टी म्हणजे तुकडे तुकडे करणाऱ्या यंत्रासारखेच, मेंदू दळून त्याचा एकप्रकारे भेजा फ्राय आणि डोक्याचा लगदा आणि त्या यंत्रामुळे लापशी झालेले लोक सभोवताली आहेत.

सौ.स्टॉकमन: आता खरं का हे थॉमस!

पेत्रा: (होरस्टरला) जर तुम्ही आम्हाला घरी पाहिलं नसतं तर असं काही घडलं नसतं.

होरस्टर: त्याचं मला वार्ड वाटत नाही.

पेत्रा: (त्याच्या हातात हात देत) थॅक्यू!

होरस्टर: (डॉक्टरना) आणि तरीसुद्धा मला तुम्हाला हे सांगायचं होतं की, तुम्ही परदेशात जायचा खरोखरच निश्चय केला असेल, तर माझ्याकडे एक दुसरी कल्पना आहे...

डॉ.स्टॉकमन: छान! आम्ही फटाफट आवराआवर करतो-

सौ.स्टॉकमन: शूस कुणीतरी दरवाजा ठोठावला, नाही का?

पेत्रा: ते अंकलच असले पाहिजेत, खात्रीने.

डॉ.स्टॉकमन: ओहो! (बोलावतो) आत या!

सौ.स्टॉकमन: माय डिअर थॉमस, तुम्ही मला वचन द्यायला हवं-(नगराध्यक्ष हॉलमधून आत येतात.)

नगराध्यक्ष: ओह, तुम्ही कामात आहात तर, मग ते उत्तम होईल जर मी नंतर-

डॉ.स्टॉकमन: नाही नाही, आत या.

नगराध्यक्ष: पण मला तुमच्या एकट्याशीच बोलायचं होतं.

सौ.स्टॉकमन: आम्ही बैठकीच्या खोलीत जाऊ शकतो.

होरस्टर: आणि मी नंतर येईन भेटायला.

डॉ.स्टॉकमन: नाही, तुम्ही फक्त पुढच्या दरवाज्याकडे त्यांच्या बरोबर जा, कॅप्टन होरस्टर, मला ऐकायलाच हवं त्याबद्दल-

होरस्टर: काही हरकत नाही, मग मी वाट पाहीन. (ते सौ.स्टॉकमन आणि पेत्राच्या मागे बैठकीत जातात. नगराध्यक्ष काहीच बोलत नाहीत पण खिडकीकडे एक कटाक्ष टाकतात.)

डॉ.स्टॉकमन: कदाचित तुम्हाला वाऱ्याचा झोत लागत असेल आज येथे, हॅट घाला डोक्यावर.

नगराध्यक्ष: थॅक्यू, जर मी... (तसं करतात) मला वाटतं, मला थंडीने जखडलंय काल. मी थंडीने कुडकुडत उभा होतो...

डॉ.स्टॉकमन: खरंच? माझ्या बाजूला तर उबदार वाटते, मला.

नगराध्यक्ष: मला दुःख वाटते की रात्रीच्या अतिरेकाला प्रतिबंध घालणे माझ्या अखत्यारीत नव्हते.

डॉ.स्टॉकमन: मला सांगण्यासारखं काही विशेष आहे का तुमच्याजवळ?

नगराध्यक्ष: (एक मोठा लिफाफा बाहेर काढतात) माझ्याजवळ हे दस्तऐवज आहेत तुम्हाला देण्यासाठी- स्नानगृहांच्या संचालकाकडून.

डॉ.स्टॉकमन: मी बडतर्फ झालोय?

नगराध्यक्ष: होय, आजपासून. (लिफाफा टेबलावर ठेवीत) आम्हाला खूप खेद वाटतो, हे सारं काही करताना. पण स्पष्टपणे- आम्ही जनतेच्या मताच्या प्रकाशझोतात- आम्हाला काहीच करायचं धाडस झालं नाही.

डॉ.स्टॉकमन: (स्मित करीत) धाडस झालं नाही? मला वाटतं मी हे शब्द आधीच ऐकलेले आहेत, आज.

नगराध्यक्ष: तुमचा दर्जा काय आहे याची जाणीव करून देण्याची इच्छा आहे माझी. भविष्यात तुम्ही ह्या नगरात कुठल्याही प्रकारची प्रॅक्टिस करू शकणार नाही.

डॉ.स्टॉकमन: प्रॅक्टिस गेली खड्क्यात! पण हे तुम्ही खात्रीने कसं सांगू शकता?

नगराध्यक्ष: घरमालकांची संघटना प्रत्येक घराघरात हे परिपत्रक पाठवून सर्व प्रतिष्ठित नागरिकांना प्रवृत्त करीत आहेत की तुमच्याशी आमचा काहीही संबंध नाही. आणि मला खूप आत्मविश्वास आहे की एकही माणूस ह्यावर सही न करण्याचे धाडस करणार नाही. ते खरोखर असं धाडस करणार नाहीत.

डॉ.स्टॉकमन: मला यात काही शंका वाटत नाही. पण मग नंतर काय?

नगराध्यक्ष: जर मी तुम्हाला हिताच्या काही गोष्टी दिल्या; ह्या म्हणजे, काही काळासाठी येथून निघून जा...

डॉ.स्टॉकमन: होय, मी खरोखर येथून निघून जाण्याचाच विचार करीत होतो.

नगराध्यक्ष: छान, आणि सहा महिन्यांनंतर सर्व काही गोष्टी संपल्यावर, आणि जर प्रगल्भ परिशीलनानंतर तुम्हाला अशी जाणीव झाली की आपण केलेल्या चुकांच्या कबुलीबद्दल क्षमायाचनेचे दोन शब्द लिहावेत...

डॉ.स्टॉकमन: मग कदाचित मला माझी नोकरी पुन्हा परत मिळेल, असं म्हणायचंय का तुम्हाला?

नगराध्यक्ष: कदाचित. ते काही पूर्णपणे अशक्य नाही.

डॉ.स्टॉकमन: होय, पण लोकांच्या मताचे काय? तुम्ही लोकमतामुळे एवढे धाडस करू शकणार नाहीत.

नगराध्यक्ष: मते ही अत्यंत अस्थिर असतात. आणि प्रांजळपणे सांगायचे झाल्यास तुमच्याकडून आम्हाला सहीनिशी अधिकृत जाहीर लेखी निवेदन हवे.

डॉ.स्टॉकमन: होय, मला कळू शकते की ह्याच्या पाठीमागे तुमचा किती- अति कनवाळूपणा आहे ते. पण देवाशपथ, ह्यासारख्या घाणेरड्या, धूर्त, कावेबाज क्लृप्त्यांबाबत मी तुम्हाला आधीच सांगितलेले होते ते तुम्ही खात्रीने विसरलेला आहात!

नगराध्यक्ष: त्यावेळी तुमचा सामाजिक दर्जा पूर्णपणे निराळा होता. त्यावेळी तुमच्या पाठीशी संपूर्ण नगर असायला काही प्रयोजन होते...

डॉ.स्टॉकमन: होय, आणि मला आता असं वाटतं की सारं नगर माझ्या पाठीशी आहे- (रागाचा भडका उडून) मी आता कशाचीही तमा न बाळगता त्या सैतानाची आणि त्याच्या आजीची सुद्धा जरी ते माझ्या पाठीशी असले तरी... कधीच नाही... कधीच नाही!

नगराध्यक्ष: कुटुंबातील अशा वडिलधाऱ्या माणसाला, जसे तुम्ही वागताहात तसे वागण्याचा काहीएक अधिकार नाही, थॉमस.

डॉ.स्टॉकमन: मला अधिकार नाही? जगात अशी एकच गोष्ट आहे की जी स्वतंत्र माणसाला करण्याचा अधिकार नाही, आणि तुम्हाला ठाऊक आहे ती कोणती गोष्ट आहे हे?

नगराध्यक्ष: नाही.

डॉ.स्टॉकमन: खचितच तुम्हाला ठाऊक नसणार. स्वतंत्र माणसाला भटक्या कुत्र्यासारखं घाणीत लोळण घेण्याचा अधिकार नाही, त्यांच्या तोंडावर कुणी थुंकेल अशी कृती करायचा त्याला अधिकार नाही.

नगराध्यक्ष: सत्याभासी, पटण्याजोगे आहे खूपच, तुमच्या हटवादीपणाबद्दलचे जर दुसरे अधिक स्पष्टीकरण नसले... पण मग खचितच तेथे आहे...

डॉ.स्टॉकमन: काय ह्या तुमच्या बोलण्याचा अर्थ?

नगराध्यक्ष: माझ्या बोलण्याचा अर्थ तुम्हाला चांगलाच परिपूर्णतेने ठाऊक आहे. पण तुमचा भाऊ म्हणून आणि असा माणूस की ज्याला जग माहित आहे ज्याला तीक्ष्ण विवेकी दृष्टी आहे त्या मला तुम्हाला एक सल्ला देऊ देत, आशा किंवा अपेक्षेच्या आधारावर इतक्या अहंमन्यतेने मनोरे बांधू नका की जे सहजपणे व अतिशय वाईट रितीने निष्फलतेने कोसळून जातील.

डॉ.स्टॉकमन: काय तुमचा उद्देश?

नगराध्यक्ष: तुम्हाला खरोखर असं वाटतं का की तुम्ही त्या म्हाताऱ्या मॉर्टिन किलच्या मृत्यूपत्रातील अटी आणि शर्तीबाबत अनभिज्ञ आहात ह्यावर मी विश्वास ठेवावा?

डॉ.स्टॉकमन: मला थोडीशी माहिती आहे की निराधार कारागिरांची, म्हाताऱ्या लोकांची त्यांच्या घरी जाऊन त्यांची वास्तपुस्त करतात ते. पण माझ्याशी त्याचा काय संबंध?

नगराध्यक्ष: सर्वात पहिली गोष्ट म्हणजे- जी काही लहानसहान नाही- मॉर्टिन किल ही विपुल धनवान व्यक्ती आहे.

डॉ.स्टॉकमन: मला पूर्णपणे त्याची कल्पना नव्हती...

नगराध्यक्ष: हं... खरंच? आणि तुम्हाला त्याची कल्पना नाही, असं गृहीत धरू का की त्यांच्या संपत्तीचा मोठा हिस्सा तुमच्या मुलांकडे जातो आणि त्या पैशांवरच्या व्याजावर दरम्यानच्या काळात आयुष्यभर तुमचं घर चालतं? त्यांनी तुम्हाला हे कधीच सांगितलं नाही?

डॉ.स्टॉकमन: एका शब्दानेही नाही, उलट खरं पूर्णपणे सांगायचं तर संपूर्ण वेळ ते काहीही न करता फक्त त्यांच्यावर लादलेल्या कराबद्दल सारखी कुरकुर करीत असतात जे त्यांना भरावेच लागणार असते. तुम्हाला पूर्णपणे ह्याबाबत खात्री आहे का, पीटर?

नगराध्यक्ष: मला विश्वसनीय गोटातून ही माहिती मिळालेली आहे.

डॉ.स्टॉकमन: पण, माझ्या देवा, म्हणजे कतरिनची तरतूद झाली म्हणायची- आणि मुलांची सुद्धा! मला तिला खरंच हे सांगायलाच हवं- (ओरडत) कतरिन, कतरिन!

नगराध्यक्ष: (त्यांना थोपवित) हुशश! अजून तरी काही सांगू नका.

सौ.स्टॉकमन: (दरवाजा उघडीत) काय झालं?

डॉ.स्टॉकमन: काहीही नाही, माय डियर, तू फक्त आत जा बघू पुन्हा. (सौ.स्टॉकमन दरवाजा बंद करतात. ते इकडे तिकडे येरझाऱ्या घालत राहतात.) तरतूद केली गेली आहे! विचार करा, सर्वांची तरतूद झाली आहे! आणि तीही आयुष्यभरासाठी! अशी एखाद्याने केलेली निर्भयता, किती झकास वाटते नाही!

नगराध्यक्ष: होय, पण नेमकं तसं नाही जो तुम्ही विचार करता. मॉर्टन किल जेव्हा त्यांना वाटेल तेव्हा कोणत्याही क्षणी ते त्यांचं मृत्यूपत्र बदलू शकतात.

डॉ.स्टॉकमन: पण ते तसं करणार नाहीत, माय डियर पीटर. तुमच्यावर आणि तुमच्या चलाख मित्रांवर हल्ला केल्यामुळे त्या चिडखोर म्हाताऱ्याला गुदगुल्या झाल्या आहेत.

नगराध्यक्ष: (दचकतो, आणि त्याच्याकडे एकाग्रतेने रोखून बघतो) ओह, त्याचा भिन्न प्रकारे गोष्टींवर प्रकाश पडतो.

डॉ.स्टॉकमन: कोणत्या गोष्टी?

नगराध्यक्ष: म्हणून ही सगळी भानगड म्हणजे सुनियोजित केलेली योजना आहे... संगनमत, गुप्त कट आहे. ह्या निर्दयी, कठोर, कडक टीका तुम्ही झोडल्या, सत्याच्या नावाखाली- नगराच्या महत्त्वाच्या लोकांविरुद्ध...

डॉ.स्टॉकमन: त्याविषयी काय?

नगराध्यक्ष: त्या सूडबुद्धीने पेटलेल्या म्हाताऱ्याने मृत्यूपत्रात तुम्हाला जो हिस्सा दिलेला आहे त्यातून ह्या बदल्यात तुमच्या सौद्यातील फक्त काही भाग

डॉ.स्टॉकमन: (जवळ जवळ निःशब्द) पीटर... तुमच्यासारखा घृणास्पद नीच माणूस मी माझ्या जन्मापासून तरी बघितला नाही.

नगराध्यक्ष: आपल्यामधलं सारं काही संपलं आता. तुमच्या बडतर्फीत आता बदल होणं अशक्य- कारण तुमच्या विरोधात आमच्याकडे शस्त्र आहे. (ते बाहेर जातात.)

डॉ.स्टॉकमन: धिक्कार, धिक्कार असो! (बोलवतो) कतरिन! तो गेलाय. त्यानंतर ही फरसबंदी ब्रश, साबण पाणी ह्यांनी खसाखसा घासून स्वच्छ करायला

हवी. तिला सांग बादलीभर पाणी आणायला- काय बरं नाव तिचं?
गोंधळून गेलो मी त्यामुळे- ती मुलगी जिच्या नाकावर डाग आहे.

सौ.स्टॉकमन: (बैठकीच्या खोलीतल्या प्रवेशद्वारावरून) शांत व्हा, शांत व्हा कृपया,
थॉमस!

पेत्रा: (ती सुद्धा प्रवेशद्वारावर येते.) बाबा, आजोबा आलेत. त्यांना
तुमच्याशी एकट्याने बोलू शकता येईल का अशी त्यांची इच्छा आहे.

डॉ.स्टॉकमन: होय, खचितच ते बोलू शकतात. (दाराजवळून) आत या, सासरेबुवा.
(मॉर्टेन किल आत येतात. डॉ.स्टॉकमन त्यांच्या मागे दरवाजा बंद
करतात.)

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, बोला काय ते, बसा.

मॉर्टेन किल: मी बसणार नाही. (सभोवती बघत) ठीक, तुमचं घर आज सकाळी
सुरेख दिसतंय, थॉमस.

डॉ.स्टॉकमन: होय, नाही का?

किल: खूपच सुरेख, छान आणि विपुल ताजी खेळती हवा सुद्धा. तुम्ही
ज्याबद्दल काल रात्री बोलत होता त्या प्राणवायूचा भरपूर साठा
तुमच्या कडे आहे. तुमच्याकडे मौल्यवान व छान सदसद्विवेकबुद्धी
असायलाच हवी आज, मी असा विचार करतो.

डॉ.स्टॉकमन: होय, आहे मला.

किल: म्हणून मी कल्पना करतो (स्वतःची छाती थोपटीत) तुम्हाला ठाऊक
आहे, मी येथे काय घेऊन आलो ते?

डॉ.स्टॉकमन: छान सदसद्विवेकबुद्धी ना, मला अपेक्षा आहे.

किल: छट! त्यापेक्षाही अधिक काहीतरी उत्तम (एक मोठं पॉकेट बुक काढतात, ते उघडतात आणि कागदाचा गूठा काढून तो स्टॉकमनला दाखवतात.)

डॉ.स्टॉकमन: (विस्मयचकित होऊन बघत) स्नानगृहातले शेअर्स!

किल: आज ते मिळवायला काहीच अडचण आली नाही.

डॉ.स्टॉकमन: तुम्ही गेलात आणि ते खरेदी केलेत?

किल: सर्व माझ्याजवळ पैसे होते ते खरेदी करण्याचे.

डॉ.स्टॉकमन: का, माय डिअर सर, स्नानगृहांची स्थिती इतकी वाईट असताना?

किल: जर तुम्ही समजूतदार माणसासारखे वागलात, तर तुम्ही स्नानगृहांची स्थिती लवकरच पुन्हा व्यवस्थित सुरळीत करू शकाल.

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, तुम्ही स्वतः बघताच आहात की, मला जेवढे शक्य होईल तेवढे मी करीत आहे. पण ह्या नगरातील लोक वेडे आहेत!

किल: काल तुम्ही म्हणालात की सर्वात वाईट घाण ही माझ्या चामड्याच्या कारखान्यातून येते. जर हे खरे असेल तर मग माझे आजोबा, वडील माझ्या आधी आणि मी स्वतः वर्षानुवर्षे हे शहर विषारी बनवित आहोत, त्या तीन विध्वंसक देवदूतांसारखं. तुम्हाला वाटतं का की अशा ह्या निर्भत्सनेखाली मी शांतपणे पडून रहावं?

डॉ.स्टॉकमन: मला वाटतं तुम्हाला ते सहन करावं लागणार.

किल: नाही, आभारी आहे तुमचा. माझा चांगला नावलौकिक माझ्यासाठी खूप काही आहे. मला सांगितलं गेलेलं आहे की मी छळवादी म्हातारा माणूस आहे. आणि बेजर म्हणजे एक प्रकारचं डुक्कर, नाही का? पण

मी त्यांना तसं म्हणू देणार नाही. मी स्पष्टपणे जगणार आणि मरणार ते माझ्या प्रतिष्ठेसह.

डॉ.स्टॉकमन: आणि तुम्ही ते कसं मॅनेज करणार आहात?

किल: तुम्ही मला मोकळीक द्यायला हवी.

डॉ.स्टॉकमन: मी?

किल: तुम्हाला ठाऊक आहे, हे शेअर्स विकत घेण्यासाठी पैसे कोठून आले ते? नाही, खचतिच ठाऊक नसणार. ठीक मी सांगेन तुम्हाला आता. हे तेच पैसे आहेत जे कतरिन आणि पेत्रा आणि मुलांना कुठल्या तरी एके दिवशी वारसा हक्काने माझ्याकडून माझ्या मृत्यूनंतर मिळतील. कारण तुम्ही बघा, काहीही झाले तरी मी थोडेसे पैसे बाजूला काढून ठेवण्याची व्यवस्था केलेली आहे.

डॉ.स्टॉकमन: (रागाचा भडका उडून) तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ तुम्ही जाऊन कतरिनचे पैसे काढून आणले ह्यासाठी?

किल: होय, त्यापैकी सर्व पैसे मी स्नानगृहात गुंतविले आता. आणि आता मला फक्त हे बघायची इच्छा आहे की तुम्ही खरोखर पूर्णपणे आणि निःसंशयपणे, निखालस वेडापिसा आणि डोकं फिरलेला माणूस आहात, स्टॉकमन. जर तुम्ही पुन्हा माझ्या कातडीच्या कारखान्यातून गळती होतेय आणि त्यातून रांगणारे, सरपटणारे किडेमकोडे येताहेत असे जाहीर केले तर तुम्ही जिवंत कतरिनची कातडी सोलताहात आणि पेत्राची आणि मुलांची सुद्धा असे होईल. आणि कुठलाही सभ्य बाप जर तो वेडा नसेल तर असे करणार नाही.

डॉ.स्टॉकमन: (इकडे तिकडे येरझारा घालीत) पण मी वेडा माणूस आहे! मी वेडा माणूस आहे!

किलः तुम्ही असे चिडून आरडा ओरडा करू नका, रागाने बेभान आणि वेडेपिसे होऊ नका. तुम्हाला तुमची पत्नी आणि मुलं आहेत याचं भान ठेवा.

डॉ.स्टॉकमनः (त्यांच्यासमोर थांबत) अशा क्षुद्र आणि घाणेरड्या गोष्टी विकत घेण्यापूर्वी माझ्याशी बोलला नाहीत तुम्ही?

किलः जी गोष्ट केली गेली ती केली गेली. ज्याला इलाज नाही ते सहन करायलाच हवं.

डॉ.स्टॉकमनः (हळुवार पण अस्वस्थपणे) जर फक्त मला याबाबत खात्री नसती...! पण मला पूर्णपणे खात्री आहे की मी बरोबर आहे.

किलः (हातात पैशाचे पाकीट तोलत) जर तुम्ही ह्या वेडेपणालाच चिकटून राहिलात, तर ह्याला फारशी किंमत नाही. (पाकीट पुन्हा खिशात ठेवतात.)

डॉ.स्टॉकमनः मरो ते, विज्ञानाने रोगप्रतिबंधक, काही जंतुनाशक औषधं काढायला कार्यक्षम व्हायला हवे.

किलः तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ काहीतरी ह्या इवल्याशा प्राण्यांना मारून टाकण्यासाठी?

डॉ.स्टॉकमनः निदान त्यांना निरूपद्रवी तरी बनविण्यासाठी.

किलः तुम्ही उंदीर-घुशी मारण्याच्या विषाचा प्रयोग करायला हवा.

डॉ.स्टॉकमनः ओह, मूर्खपणा, केवळ मूर्खपणा! पण प्रत्येकजण मला हेच सांगत सुटलाय की ही केवळ कल्पना आहे. त्यांना त्यांचा मार्ग अवलंबू द्या! ह्या अडाणी, संकुचित अंतःकरणाच्या लोकांनी जनतेचा शत्रू म्हणून

अपशब्द वापरून माझी नालस्ती केलेली नाही का?- आणि माझ्या पाठीवरचे कपडे घाणेरडे करून फाडत नव्हते का?

किल: आणि सगळ्या खिडक्या फोडल्या तुमच्या त्यांनी- तुमच्यामुळे.

डॉ.स्टॉकमन: होय... आणि मग येथे येतो तो माझ्या कुटुंबाबद्दलच्या कर्तव्याचा. मला ह्याबाबत कतरिनशी बोलायलाच हवं. अशा बाबतीत ती माझ्यापेक्षा अधिक उत्तम आहे.

किल: छान! ती समंजस बाई आहे- आणि फक्त तिच्याकडे लक्ष ठेवून ऐका ती काय म्हणते ते.

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांच्याकडे वळत) तुम्ही सुद्धा खूप छान आहात. तुम्ही अशी विवेकशून्य कृती कशी करू शकता? कतरिनच्या पैशाशी जुगार खेळण्याची कल्पना आणि तेही मला भयंकर पेचप्रसंगात टाकून! जेव्हा मी तुमच्याकडे बघतो तेव्हा मी एखाद्या सैतानालाच बघत आहे असे मला वाटते...!

किल: मला वाटतं मी येथून निघून जाणं हे उत्तम. पण मला तुमच्याकडून फारफार करून दोन वाजायच्या आत कळायला हवं- होय की नाही, जर तो नकार असेल तर त्याच दिवशी शेअर्स धर्मादाय संस्थेकडे जातील.

डॉ.स्टॉकमन: आणि मग कतरिनला काय मिळणार?

किल: एक कपर्दिकही नाही. (हॉलचा दरवाजा उघडला जातो. होवस्ताद आणि अस्लाकसेन बाहेर दिसू शकतात.) ठीक, बघा कोण आलय येथे!

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांच्याकडे डोळे वटारून पाहत) काय हे! माझ्या घरी यायचं धाडस केलंय तुम्ही?

होवस्तादः होय, केलंय आम्ही.

अस्लाकसेनः असं बघा, आम्हाला तुमच्याशी कशाविषयी तरी बोलायचंय.

किलः (कुजबुजत) होय की नाही- दोन वाजायच्या आत.

अस्लाकसेनः (होवस्तादकडे कटाक्ष टाकीत) आहा! (मॉर्टेन किल जातात.)

डॉ.स्टॉकमनः ठीक! काय हवंय तुम्हाला माझ्याकडून? चला आटपा लवकर!

होवस्तादः आमच्याविषयीची तुमची कटुता मी सहजगत्या जाणू शकतो, कालच्या सभेच्या वेळी आमच्या मनाच्या प्रवृत्तीचा परिणाम म्हणून...

डॉ.स्टॉकमनः मनाची प्रवृत्ती म्हणता तुम्ही ह्याला! तुमच्या मनाची प्रवृत्ती छान होती. त्याला भेकडपणा म्हणेन मी, वाकलेल्या म्हाताऱ्या बायांच्या जोडीसारखे- शरम लाज वाटायला हवी तुम्हाला.

होवस्तादः तुम्हाला जे काही म्हणायचंय ते म्हणा, पण त्याव्यतिरिक्त आम्ही काहीच करू शकत नव्हतो.

डॉ.स्टॉकमनः तुम्हाला दुसरं काही करायचं धाडसच नाही. हलकट, नीच तुम्ही! चांगलं आहे हे?

होवस्तादः होय, तुम्हाला जर आवडत असेल पण..

अस्लाकसेनः पण तुम्ही आम्हाला आधीच एका शब्दानेही का सांगितले नाही? एखादा थोडासा इशारा केला असतात मला किंवा होवस्तादला—

डॉ.स्टॉकमनः इशारा? कशाबाबतीत?

अस्लाकसेनः ह्या सर्वांच्या मागे जे होते त्याबाबतीत.

डॉ.स्टॉकमनः मला खरोखर काहीही कळत नाही तुम्ही काय बोलता ते.

अस्लाकसेनः (विश्वासपूर्वक संमती देत) ओ, पण तुम्हाला कळलय ते, डॉक्टर स्टॉकमन.

होवस्तादः ही गोष्ट आता रहस्यात जास्त वेळ ठेवण्यात काही अर्थ नाही.

डॉ.स्टॉकमनः (दोघांकडे आलटून पालटून बघत) देवाशपथ, कुणीतरी मला सांगणार नाही का?...

अस्लाकसेनः माझ्या ह्या विचारण्याबद्दल तुमची काही हरकत नसल्यास- हे खरं नाही का की तुमचे सासरे गावभर फिरून स्नानगृहाचे शेअर्स विकत घेताहेत?

डॉ.स्टॉकमनः होय, आज त्यांनी काही शेअर्स खरेदी केलेत. पण...?

अस्लाकसेनः तुम्ही कुणीतरी एखादा समंजस माणूस शोधायला हवा जो तुमच्या नात्यातला नसेल.

होवस्तादः आणि मग तुमच्या नावाखाली ही गोष्ट केली गेली हे कुणालाच कळणार नाही- कुणालाच कळणार नाही किंवा कुणीही ते जाणून घेण्याचा प्रयत्न करणार नाही की स्नानगृहांवर तुमचा हल्ला झाला आहे. मग तुम्हाला त्याबद्दल सल्ला देऊ देत डॉक्टर स्टॉकमन.

डॉ.स्टॉकमनः (त्याच्या समोर नजर स्थिर करून बघत, त्यांच्यात वीज चमकते. आश्चर्याने थक्क होत) पण हे विलक्षण आहे! अशा गोष्टी शक्य होतात?

अस्लाकसेनः (स्मित करीत) स्पष्टपणे होतात त्या. पण त्या विशेष पसंतीने कौशल्याने करायला हव्यात तुम्हाला ठाऊक आहे?

होवस्तादः आणि त्यात सहभागी होण्यासाठी अन्य दोघं सुद्धा असलेले उत्तम. कारण मग निरनिराळे लोक जर असले तर वैयक्तिक उत्तरदायित्व नेहमी कमीच होत जाते.

डॉ.स्टॉकमन: (शांतचित्ताने) मुख्य मुद्द्यावर या. नेमकं काय हवंय तुम्हाला?

अस्लाकसेन: कदाचित मिस्टर होवस्ताद यांनी उत्तम....

होवस्ताद: नाही, तुम्हीच करा ते, अस्लाकसेन.

अस्लाकसेन: ठीक, गोष्ट अशी आहे ती- आता आपल्याला खरोखर कळलय की त्या गोष्टी कशा आहेत. आम्हाला असं वाटतं की 'पिपल्स हेराल्ड' च्या स्वाधीन या गोष्टी करायचं धाडस करावं.

डॉ.स्टॉकमन: म्हणजे आता तुम्हाला ते करायचं साहस झालं? पण जनतेच्या अभिप्रायाचं काय? निषेधाच्या वादळाला तोंड द्यायची तुम्हाला भीती वाटत नाही वाटतं.

होवस्ताद: आम्हाला त्या वादळाला नियंत्रित करायलाच हवं.

अस्लाकसेन: आणि मग तुम्हाला तुमच्या शिडांच्या वाऱ्याची दिशा जलद बदलावी लागेलच, डॉक्टर. ज्यावेळी तुमची मोहिम कार्यान्वित होईल...

डॉ.स्टॉकमन: तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ असा का की ज्यावेळी मी आणि माझ्या सासऱ्यांनी ते शेअर्स कमी दरात विकत घ्यावेत...?

होवस्ताद: मी असं गृहीत धरून चालतो की मुख्यत्वे वैज्ञानिक आधारावर तुम्हाला त्या स्नानगृहांची व्यवस्थापना तुमच्या स्वतःच्या अधिकारात असावीशी वाटते?

डॉ.स्टॉकमन: खचितच, ते वैज्ञानिक आधारावर होते ज्यासाठी मला त्या म्हाताऱ्या छळवादी सासऱ्याचा आधार होता. आणि मग त्या पाणीपुरवठ्याच्या डागडुजीची थोडीशी खटपट करून आणि समुद्राकाठाशी थोडंसं खोदून- आणि ह्या नगराला एका पैचाही खर्च येणार नाही. तशी फसवणूक मी करावी, असंच ना?

होवस्तादः मला तसं वाटतं- जर तुमच्या पाठीशी 'हेराल्ड' वर्तमानपत्र असेल.

अस्लाकसेनः स्वतंत्र समाजात वृत्तपत्रात फार मोठे सामर्थ्य असते डॉक्टर. ठाऊक आहे तुम्हाला?

डॉ.स्टॉकमनः होय, नक्कीच. आणि जनतेचे मतही असतेच ना. आणि मिस्टर अस्लाकसेन, मी असं गृहीत धरून चालतो की घरमालकांच्या संघटनेला तुम्ही उत्तर द्यावं, नाही का?

अस्लाकसेनः दोघेही, घरमालकांची संघटना आणि नेमस्त समाज, तुम्ही त्यावर अवलंबून राहू शकता.

डॉ.स्टॉकमनः पण, सभ्य गृहस्थांनो- मला शरम वाटते तरी एक प्रश्न तुम्हाला विचारावासा वाटतो... ह्यातून तुम्हाला काय मिळणार आहे...?

होवस्तादः खचितच, तुम्हाला आम्ही आमचा आधार देणार. आम्हाला हे निरपेक्षपणे आवडेल. पण वस्तुतः हेराल्ड ह्या वर्तमानपत्राची परिस्थिती ह्या क्षणाला जरा डळमळीत झाली आहे; जेवढी प्रगती व्हायला हवी तेवढी होत नाही आणि तो छापखाना आता बंद करायला मी नाखूष आहे, जेव्हा कितीतरी राजकीय कामे येऊन पडली आहेत.

डॉ.स्टॉकमनः स्वाभाविकच आहे, तुमच्यासारख्या जनतेच्या परोपकारी माणसाला ते कठीणच आहे. (रागाचा भडका उडत) पण मी जनतेचा शत्रू आहे, मी! माझी काठी कुठे आहे? सैताना, सांग माझी काठी कुठे आहे?

होवस्तादः तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ काय?

अस्लाकसेनः खात्रीने तो तसा नसेल...

डॉ.स्टॉकमन: (येऊन थोडं थांबत) आणि समजा त्या सर्व शेअर्सच्या किमतीतील एक पैही तुम्हाला दिली नाही तर? विसरू नका, आम्ही कितीही श्रीमंत असलो तरी आम्ही कुणाला पैसे देत नाही!

होवस्ताद: आणि तुम्ही हे मुळीच विसरायला नको की ह्या शेअर्सच्या खरेदीचा व्यापार दोन वेगवेगळ्या मार्गांनी होणार आहे.

डॉ.स्टॉकमन: होय, आणि तुम्ही तसे गृहस्थ आहात असे करायला. आणि जर मी तुमच्या 'हेराल्ड' वर्तमानपत्राला मदत केली नाही तर ह्या घटनेकडे तुम्ही दोषी दृष्टीने बघणार हे निश्चित. मी सापडेपर्यंत माझा सतत पाठलाग करून मला शोधून काढणार, नाही का? मला सळो की पळो करून सोडणार, माझ्यावर ताबा मिळवणार, एखाद्या कुत्र्याने सशाचा गळा दाबावा तसे.

होवस्ताद: तो निसर्गाचा नियमच आहे, प्रत्येक रानटी प्राण्याला जगण्यासाठी झगडा करावाच लागतो.

अस्लाकसेन: जिथे आपल्याला भक्ष्य सापडेल ते मिळवून आपण खायलाच हवे.

डॉ.स्टॉकमन: मग बघूया की तुम्हाला गटारीत काही सापडते का ते. (धावून जात) ह्या क्षणी, शपथेवर सांगतो. आपण बघूया आपल्या तिघांपैकी कोण प्राणी बलवान आहे ते! (त्याची छत्री शोधतो व त्यांना दहशत बसावी इतकी जोरात गरगर फिरवतो) आता बघाच तुम्ही इकडे—!

होवस्ताद: तुम्ही आमच्यावर नक्कीच हिंस्र शारीरिक हल्ला करणार नाही.

अस्लाकसेन: मी म्हणतो त्या छत्रीपासून सावध रहा!

डॉ.स्टॉकमन: माझे म्हणणे लक्षात घ्या आणि खिडकीतून बाहेर पडा.

होवस्ताद: (हॉलच्या दरवाज्याजवळून) तुम्ही पूर्णपणे वेडसर झालात का?

डॉ.स्टॉकमन: खिडकीच्या एकदम बाहेर, मिस्टर अस्लाकसेन! एका उडीत पलिकडे जा, मी सांगतो तुम्हाला- लवकर!

अस्लाकसेन: (टेबलाभोवती पळत) संयम डॉक्टर स्टॉकमन! मी काही फारसा ताकदवान नाही. मी दुबळा आहे. ही परिस्थिती मी सहन करू शकत नाही. (किंचाळत) वाचवा! वाचवा!

(सौ.स्टॉकमन, पेत्रा आणि होरस्टर बैठकीच्या खोलीतून बाहेर येतात.)

सौ.स्टॉकमन: अरे देवा, थॉमस, काय चाललयं येथे?

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांची छत्री फिरवीत) उडी मारा, मी सांगत आहे तुम्हाला! गटारीत!

होवस्ताद: हा निष्कारण शारीरिक हल्ला आहे. कॅप्टन होरस्टर मी तुम्हाला साक्षीदार म्हणून बोलवत आहे. (हॉलमध्ये झपाट्याने पळून जातात.)

अस्लाकसेन: (भांबावलेले) जर मला काही योजना येथे ठाऊक असती- (बैठकीच्या दरवाज्यातून बाहेर सटकतात.)

सौ.स्टॉकमन: (डॉक्टरांना मागे ओढीत) थॉमस स्वतःवर काबू ठेवा.

डॉ.स्टॉकमन: (छत्री खाली फेकीत) काहीही झाले तरी ते येथून चालते झाले नाहीत तर माझ्याहून वाईट कुणी नाही.

सौ.स्टॉकमन: पण तुमच्याकडून त्यांना काय पाहिजे होतं?

डॉ.स्टॉकमन: मी तुला नंतर सांगेन, मला आता दुसऱ्या गोष्टीबद्दल विचार करायला हवा. (ते लिहिण्याच्या टेबलाकडे जातात आणि व्हिजिटिंग कार्डवर लिहितात.) बघ कतरिन, येथे काय लिहिले आहे?

सौ.स्टॉकमन: तीन मोठे 'नकार'. काय याचा अर्थ?

डॉ.स्टॉकमन: हेसुद्धा मी तुला नंतरच सांगेन. पेत्रा (तिला कार्ड देत) नाकावर डाग असलेल्या त्या बाईकडे हे दे आणि तिला हे त्या छळवादी म्हाताऱ्याकडे लवकरात लवकर द्यायला सांग. जा पळ लवकर आत्ताच्या आत्ता. (पेत्रा हॉलकडे कार्ड घेऊन जाते.) ठीक, जर आज माझी त्या यमदूतांशी गाठ पडली नसती तर मला ठाऊक नाही काय ते. पण मी आता माझी लेखणी खंजिरासारखी धारदार बनवणार आणि त्यांच्या मांसात खुपसणार आणि ती सर्पांच्या जालीम विषात आणि द्वेषात खोलवर बुडवणार; मी माझ्या शाईची दौत गोफणीने त्यांच्या डोक्याच्या कवटीत बरोब्बर मारणार!

सौ.स्टॉकमन: होय, पण आपण येथून कायमचे सोडून जाणार आहोत, नाही का थॉमस? (पेत्रा परत येते)

डॉ.स्टॉकमन: ठीक?

पेत्रा: ती घेऊन गेली.

डॉ.स्टॉकमन: छान. आपण येथून निघून जाणार आहोत, असं म्हणतेस तू? नरकात जावोत ते. आपण जेथे आहोत तेथेच राहणार आहोत, कतरिन!

पेत्रा: आपण राहणार आहोत?

सौ.स्टॉकमन: ह्या गावात?

डॉ.स्टॉकमन: होय, येथे. हेच रणांगण आहे, येथेच लढाई होणार, मला युद्ध करावेच लागणार आणि येथेच मी जिंकणार. माझ्या विजारी एकदा का शिवून दुरूस्त झाल्या की मी गावात जातो आणि घर शोधतो, हिवाळ्यामध्ये आपल्या डोक्यावर छप्पर असायलाच हवं.

होरस्टर: ते तुम्हाला माझ्या घरी मिळू शकेल.

डॉ.स्टॉकमन: मिळू शकेल मला?

होरस्टर: होय, त्यात काही अवघड नाही. माझ्याकडे भरपूर जागा आहे आणि मी क्वचितच घरी असतो.

सौ.स्टॉकमन: ओह, किती उदार मनाचे आहात तुम्ही, मिस्टर होरस्टर.

पेत्रा: थॅक्यू!

डॉ.स्टॉकमन: (त्यांचे हात घट्ट पकडीत) खूप खूप आभारी आहे तुमचा. म्हणजे आता ती चिंता मिटली. अगदी ह्याच दिवसापासून खरोखर मनापासून मी कामाला सुरुवात करीन. ओह, येथे अनेक गोष्टींना सुरुवात करण्याची निकड आहे. त्याला अंत नाही, कतरिन! माझं नशीब खूपच चांगलं आहे की ह्यासाठी विनियोग करण्याकरिता आता माझ्याजवळ खूप वेळ आहे. कारण मी तुला सांगतोय- की स्नानगृहाच्या कामावरून माझी बडतर्फी करण्यात आलेली आहे.

सौ.स्टॉकमन: (उसासा टाकीत) होय, तशी अपेक्षाच होती मला.

डॉ.स्टॉकमन: आणि त्याचप्रमाणे त्यातील माझा व्यवसायही ते काढून घेणार आहेत. पण करू देत त्यांना तसं! निदान मी गरीब लोकांना हाताशी धरेन- ज्यांना पैसे देणं शक्य नाही काहीही झालं तरी, आणि त्या परमेश्वरालाच ठाऊक तेच असे गरजू लोक आहेत की ज्यांना माझी सर्वात जास्त निकड आहे. पण परमेश्वरकृपेने मी त्यांना ऐकायला भाग पाडेन, मी त्यांना सर्वकाळ प्रवचन असं कुणीतरी म्हटल्याप्रमाणे.

सौ.स्टॉकमन: माय डिअर थॉमस, तुम्ही खचितच आत्ता बघितलं असेल की प्रवचनाने फारसं चांगलं काही होईल असं नाही.

डॉ.स्टॉकमन: तू खरोखरच विवेकशून्य आहेस कतरिन. तुला असं वाटतं का की जनतेचे मत आणि संघटित मताधिक्य यांच्या युद्धक्षेत्रात, आणि संपूर्ण

उर्वरित सैतानाच्या कार्यात मी पूर्णपणे पराभूत व्हावे? नो थँक्यू माय डिअर. तू बघ, जे काही करायची माझी इच्छा आहे ते अगदी साधं आणि सरळ आहे. ह्या भटक्या कुतरड्यांच्या मस्तकात मला प्रहार करायचे आहेत जे स्वतंत्र माणसांचे, स्वतःला उदारमतवादी म्हणवून घेणारे धूर्त कावेबाज शत्रू आहेत. ह्यांच्या पक्षाचे कार्य म्हणजे फक्त अननुभवी होतकरू सत्याच्या माना पिरगाळणे जोपर्यंत त्यांचे जीवन फक्त जगण्याजोगे होत नाही तोपर्यंत हे स्वार्थी कधी न्याय आणि नीतिमत्तेत उलटे सुलटे होत असतात. आता कॅप्टन होरस्टर तुम्हाला असे वाटत नाही का की मी लोकांना ह्याची जाणीव होण्याच्या योग्यतेचे बनवायलाच हवे?

होरस्टर: कदाचित, मला स्वतःला ह्या गोष्टींबाबत फारशी माहिती नाही.

डॉ.स्टॉकमन: ठीक, इकडे बघा- मला काय म्हणायचंय ते मी तुम्हाला सांगेन! हे जे पक्षांचे नेते आहेत, ह्यांचा समूळ नायनाट व्हायलाच हवा. पक्षांचे हे नेते म्हणजे निव्वळ लांडग्यासारखे आहेत, तुम्ही बघा- भुकेने खाण्याकरता वखवखलेले क्रूर, भयानक लांडग्यासारखे; स्वतः जिवंत राहण्यासाठी दरवर्षी ते असंख्य छोट्या छोट्या प्राण्यांना अधाशीपणे गिळंकृत करतात, त्यांचा बळी घेतात. फक्त त्या होवस्ताद आणि अस्लाकसेनकडे बघा! किती लहान प्राण्यांना त्यांनी झटकन संपविले, किंवा छिन्नविछिन्न आणि विकलांग केले. त्यांना ओरबाडून त्यांची निर्दयपणे चिरफाड केली, त्यांना दुबळे बनवून कुठल्याही योग्यतेचे ठेवले नाही जेणेकरून त्यांना कर भरणाऱ्या संघटनेशिवाय आणि 'हेराल्ड' या वर्तमानपत्राशी सहमत होण्याशिवाय पर्यायच उरू नये. (टेबलाच्या काठावर बसतो.) फक्त इकडे ये, कतरिन- बघ किती शौर्याच्या तेजाने तो सूर्य आज तळपत आहे! आणि किती सुरेख

विस्मयकारक आणि किती आल्हाददायक वसंतऋतूची हवा मला स्पर्श करीत आहे, आमच्या मनाला हर्षभरित करीत आहे.

सौ.स्टॉकमन: जर आपण फक्त निव्वळ या सूर्यप्रकाशात, सुबत्तेत आणि आनंददायक वसंतऋतूच्या झुळूकेत राहिलो असतो, तर थॉमस!

डॉ.स्टॉकमन: तुला थोडीशी काटकसर करायलाच हवी आणि दुसरंही काही थोडंसं काम शोधून काढू. नवऱ्याचं पीठ आणि बायकोचं मीठ तेवढाच आधार. त्यातच प्रगती करू. सगळी काही व्यवस्था करू. माझ्या काळज्यांमध्ये ही एक छोटीशी काळजी आहे. नाही, अतिशय वाईट गोष्ट ही आहे: मी असा विचारच करू शकत नाही की कुणीही एक पुरेशा सचोटीचा आणि दुसऱ्यावर अवलंबून नसलेला माणूस जो माझ्यानंतर माझे काम सांभाळू शकेल.

पेत्रा: ओह, तुम्ही त्याबाबतीत काहीही विचार करू नका बाबा; तुमच्या पुढ्यात पुरेसा वेळ पडलेला आहे- का, बघा, पोरान्कडे, लवकरच आलीत.

(एलिफ आणि मॉर्टिन बैठकीतून आत येतात.)

सौ.स्टॉकमन: आज सुट्टी आहे का पोरानो तुम्हाला?

मॉर्टिन: नाही, पण खेळाच्या तासाला दुसऱ्या मुलांशी मारामारी झाली.

एलिफ: ते खरं नाही, तो दुसरा मुलगा आमच्याशी मारामारी करत होता.

मॉर्टिन: होय, आणि मग मिस्टर रोरलुंड म्हणाले की काही दिवस तुम्ही घरीच थांबणं उत्तम.

डॉ.स्टॉकमन: (बोटे मोडत, टेबलावरून खाली उडी मारत) मला मिळालंय काहीतरी करायला! होय, देवाला कळतंय, मला मिळालंय काहीतरी करायला! तुम्ही आता शाळेत पुन्हा कधीही पाऊल टाकणार नाही.

मुले: शाळेत कधीच जायचे नाही?!

सौ.स्टॉकमन: का, थॉमस-?

डॉ.स्टॉकमन: कधीच नाही, मी म्हणतो! मी स्वतः तुम्हाला शिकवेन- हेच म्हणायचंय मला, मी तुम्हाला कोणत्याही सुमार गोष्टी शिकवणार नाही-

मॉर्टिन: हुर्रेस!

डॉ.स्टॉकमन: ...पण मी तुम्हाला दोघांना शालीन आणि स्वावलंबी मनाची माणसे बनवीन... आणि तू मला मदत करायलाच हवीस, पेत्रा.

पेत्रा: होय बाबा, तुम्ही खात्री ठेवा मी जरूर मदत करीन.

डॉ.स्टॉकमन: आणि त्यांनी ज्या ठिकाणी माझी "लोकांचा शत्रू" म्हणून निंदानालस्ती केली त्याच खोलीत आपण शाळा उघडू. पण तेथे अजून थोडेसे हवेत, सुरुवात करण्यासाठी निदान डझनभर मुलं तरी हवीत.

सौ.स्टॉकमन: तुम्हाला ती ह्या गावात कधीच मिळणार नाहीत.

डॉ.स्टॉकमन: बघू आपण. (मुलांना) तुम्हाला रस्त्यावरची निराधार, घाणेरडी-सर्वसाधारण फाटक्या कपड्यातली मुले ठारूक आहेत-?

मॉर्टिन: होय बाबा, मी अशा खूप खूप मुलांना ओळखतो!

डॉ.स्टॉकमन: काहीही हरकत नाही, त्यापैकी थोड्याशा मुलांना घेऊन या माझ्याकडे, आणाल ना? फक्त एकदा, मी ह्या भटक्या कुत्र्यांवर प्रयोग करण्याचा प्रयत्न करणार; काही वेळा त्यांच्यात अब्बल दर्जाची डोकीसुद्धा असू शकतात.

मॉर्टिनः पण मग तुम्ही काय करणार आहात, जेव्हा आम्ही शालीन आणि स्वावलंबी मनाची प्रौढ मोठी माणसे होऊ तेव्हा?

डॉ.स्टॉकमनः दूरवर पश्चिमेकडे समस्त लांडग्यांना हुसकावून लावा, पोरांनो!

(एलिफ काहीसा साशंक दिसतो, मॉर्टिन उडी मारतो आणि आनंदाने जयघोष करतो.)

सौ.स्टॉकमनः फक्त जोपर्यंत लांडगे तुमच्या मागे लागत नाहीत तोपर्यंत, थॉमस.

डॉ.स्टॉकमनः तू अगदी वेडी आहेस, कतरिन! माझ्या मागे लागून मला हाकलून लावतील! आता मी ह्या गावातील सर्वात भक्कम आणि अजिंक्य माणूस आहे.

सौ.स्टॉकमनः सर्वात ताकदवान- आता?

डॉ.स्टॉकमनः होय, मी हे म्हणण्याचे धाडस करतोः की आता मी ह्या संपूर्ण जगातला अतिशय ताकदवान माणूस आहे.

मॉर्टिनः खरंच?

डॉ.स्टॉकमनः (आवाज खाली घेत) शूss! अजूनपर्यंत तुम्ही त्याविषयी काहीही बोलायला नको. पण मी एक मोठा शोध लावलेला आहे.

सौ.स्टॉकमनः काय, पुन्हा?

डॉ.स्टॉकमनः होय, खचितच! (त्यांना स्वतःभोवती जमवतो व विश्वासात घेत बोलतो) या गोष्टीचा मी शोध लावला बघा, वस्तुतः तोच मनुष्य सर्वशक्तिमान, जो सगळ्या जगाविरुद्ध एकटाच लढायला तयार होतो!

सौ.स्टॉकमनः (मान हलविते, स्मित करीत) ओह, थॉमस डिअर-!

पेत्राः (आनंदाने, धाडसाने त्यांचा हात पकडीत) बाबा!

समाप्त.

मित्रहो

पुस्तकं वाचून कोणी शहाणं होतं का?

हो! आम्ही म्हणतो होतं. वाचन करणारी माणसं त्यांच्याबरोबरच्या वाचन न करणाऱ्या माणसांहून अधिक प्रगल्भ आणि विचारी असतात.

कोणत्याही प्राण्याला, सजीवाला, अनुभवाने शहाणपण येतं. इतर प्राण्यांना काही प्रमाणात त्यांचे जन्मदाते थोडंफार शिक्षण देतात. पण मानव हा असा प्राणी आहे ज्याला पुर्वी जगलेल्या आणि आता जिवंत नसलेल्या माणसांचे अनुभवही शिकता येतात . ते पुस्तकांद्वारे. माणसाला आपल्या सभोवताली नसलेल्या, दूर देशातल्या माणसांचे अनुभव समजून घेऊन शिकता येतं. तेही पुस्तकांद्वारे. प्रत्यक्ष अनुभवांहून चांगला शिक्षक नाहीच. पण इतरांना आलेले अनुभव, त्यांनी खाल्लेल्या ठेचा याही माणसाला शिकवतात आणि शहाणे करून सोडतात. म्हणून वाचा. वाचत रहा. इतरांना वाचायचा आग्रह करा. वाचाल तर वाचाल हे शंभर टक्के सत्य आहे.

मंडळी!

वाचायला तर हवंच!

पण वाचून झाल्यावर प्रतिसादायलाही हवं...

...आणि स्वतःही लिहायला हवं.